

**Аграрний
інформаційний
науково-виробничий
журнал**

**Колектив нагороджено
Почесною грамотою
Кабінету Міністрів України**

АГРОІНКОМ

№ 1—3'2010

<http://www.iae.kiev.ua>

науково-практичне видання

ЗАСНОВНИК:

Міжнародний аграрно-промисловий
інвестиційний концерн
«Агропромінвест-інтернешл»

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР І ВИДАВЕЦЬ

Лобас М.Г., д.е.н., чл.-кор. УААН

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Галушко В.П., д.е.н., проф., чл.-кор. УААН
Гладій М.В., д.е.н., проф., акад. УААН
Дем'яненко М.Я., д.е.н., проф., акад. УААН
Заїнчковський А.О., д.е.н., проф.
Зіновчук В.В., д.е.н., проф.
Зубець М.В., д.с.-г.н., проф., акад. УААН
Коденська М.Ю., д.е.н., проф.
Кравчук В.І., д.т.н., проф., акад. УААН
Лінник М.К., д.т.н., проф., акад. УААН
Луценко Ю.О., д.е.н., проф., академік УААН
Мельник Ю.Ф., к.с.-г.н., чл.-кор. УААН
Мельничук Д.О., д.біол.н., проф., акад. НАНУ
Месель-Веселяк В.Я., д.е.н., проф., акад. УААН
Россоха В.В., к.е.н., с.н.с.
Саблук П.Т., д.е.н., проф., акад. УААН
Сайко В.Ф., д.с.-г.н., проф., акад. УААН
Ситник В.П., д.е.н., проф., акад. УААН
Федоров М.М., д.е.н., проф.
Шпичак О.М., д.е.н., проф., акад. УААН
Юрчишин В.В., д.е.н., проф., акад. УААН
Петриков О.В., д.е.н., проф. акад. РАСГН
Ушачов І.Г., д.е.н., проф., акад. РАСГН

Відповідальний за формування,
редагування і видання журналу
к.е.н., с.н.с. В.В.Россоха
тел. (044) 259-89-63; e-mail: rossokha@ukr.net
Матеріали підготовлено
МАПІК «Агропромінвест-інтернешл»

Відповідальність за точність викладених у публікаціях фактів
несе автор, а за зміст рекламних матеріалів — рекламодавець

Свідцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 2358 від 20.01.97 р.

Передплатний індекс 12479

Періодичність видання: щомісяця
Верстка: Михайлошин Г.В.

Друк журналу: СПД Трубак І.М.
Свідцтво про державну реєстрацію № 22491
від 19.06.2003 р. тел. (067) 509-82-17.

Підписано до друку 01.03.2010. Формат 60x84 1/8.
Папір офсет. Друк офсет. Фіз. друк. арк. 9.
Умов. друк. арк. 8,37. Наклад 1000. Зам. 10-258

ЗАТ «ВІПОЛЬ»,
03151, Київ-151, вул. Волинська, 60

© НВАТ «АгроІнКом», 2010

ЗМІСТ

Лобас М.Г. Місія, завдання та перспективи діяльності
Всесвітньої організації інтелектуальної власності..... 3

СІЛЬСЬКИЙ РОЗВИТОК

Дієсперов В.С. Селянам — бути хазяями сільських
територій 7
Крисько В.Ф. Використання кадрового потенціалу
в контексті сільського розвитку..... 12

ПИТАННЯ РОЗВИТКУ АПК

Коденська М.Ю., Пархоменко Л.М. Стан та формування
економічного механізму розвитку цукробурякового
виробництва 18
Цимбал В.О. Шляхи подолання кризи у молочній
галузі 21
Ніколаєва В.П. Розвиток харчової промисловості
та формування доходів з операційної діяльності
підприємств галузі..... 29
Остапчук А.Д., Саблук Р.П. Малий бізнес як один
з перспективних напрямів створення конкурентно-
ринкового середовища..... 33

ЗЕМЕЛЬНІ ВІДНОСИНИ

Гуторов О.І. Економіко-екологічна оцінка
сільськогосподарських земель та проблеми їх сталого
використання 35

НАУКА І ВИРОБНИЦТВО

Збарський В.К., Канінський М.П. Форми дольової
економіки і сучасність 41
Солодкий М.В. Економічна сутність кластеризації
та передумови формування і розвитку агропромислових
кластерних систем 47
Мегедин Н.Р. Організаційне забезпечення розвитку
сільськогосподарських підприємств 50
Загвойський Я.Д. Бенчмаркінгове тестування
ефективності управління сільськогосподарським
підприємством 53

<i>Каблак М.І.</i> Інформаційна складова в процесах управління і прийняття рішень.....	55
<i>Стретович О.А., Федулова І.В.</i> Дослідження економічної ефективності використання сухої пшеничної клейковини на борошномельних підприємствах.....	58

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ

<i>Орехівський Ю.Г.</i> Інтелектуальний капітал у стратегічному вимірі аграрного менеджменту.....	61
<i>Соколов Д.О.</i> Технологічний чинник соціально-економічного розвитку суспільства.....	64

КРИТИКА І БІБЛІОГРАФІЯ

<i>Росоха В.В.</i> Трудовий потенціал села в демографічному і соціально-економічному вимірах.....	67
---	----

Анотації.....	70
Resume.....	70

ІНФОРМАЦІЯ, ПОВІДОМЛЕННЯ

Міжнародна науково-практична конференція (у заочній формі) «Малий та середній агробізнес в системі корпоративних фінансів».....	72
---	----

УВАГА!

ЖУРНАЛ «АГРОІНКОМ» МОЖНА ПРИДБАТИ

через передоплатне агентство «ІДЕЯ».
адреса: ТОВ «НВП «Ідея»,
м. Донецьк, вул. Артема, 84, 83055
Тел./факс: (062) 381-09-32,
тел. (062) 304-20-22
e-mail: info@idea.donetsk.ua

або через київську філію:
м. Київ, вул. Борисоглібська, 16-В, офіс. № 2
тел. (044) 417-87-67
e-mail: irina@idea.kiev.ua

або через бібліотеку ННЦ «Інститут аграрної економіки» УААН
м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10, 03127,
тел. (044) 527-87-68, (044) 527-84-43

Адреса редакції:

08162, Київська обл., Києво-Святошинський район
смт. Чабани, вул. Машинобудівників, 1-А, кім. 100
Тел. (044) 526-71-94, 522-55-99, факс (044) 526-00-13.
<http://www.iae.kiev.ua>
e-mail: anvk@promindustria.kiev.ua
Р/рахунок № 26006300048724 в АКБ «Форум», м. Київ
МФО 322948, Ідентифікаційний код 1869407573

МІСІЯ, ЗАВДАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДІЯЛЬНОСТІ ВСЕСВІТНЬОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Висвітлено мету створення, роль та напрями діяльності Всесвітньої організації інтелектуальної власності. Розкрито організаційну структуру, основні функції та головні завдання Організації в умовах глобалізації світової економіки.

Глобалізація економічної діяльності супроводжується швидким прогресом технологічного розвитку, в основі якого чільне місце займають продукти розумової праці. Розширення меж науки і техніки — рушійних чинників економічного зростання — потребує стимулювання людської творчості, забезпечення охорони прав авторів та власників інтелектуального продукту у всіх країнах світу, визнання і належної винагороди винахідників та авторів за їх майстерність. Саме Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ) покликана забезпечувати умови розвитку інновацій та передачу технологій, надавати допомогу з гармонізації певних норм міжнародного права в галузі інтелектуальної власності й адміністративного управління окремими глобальними договорами.

ВОІВ являє собою одну із 16 спеціалізованих установ системи ООН. Вона адмініструє 22 міжнародних договори, в тому числі 16 у сфері промислової власності і 6 в галузі авторського права стосовно різних аспектів охорони інтелектуальної власності. Виняткова важливість діяльності ВОІВ визначається членством у цій організації понад 90 % країн світу, що свідчить про зростання ролі інтелектуальної власності як засобу підвищення соціально-економічного добробуту і культурного розвитку держав.

Першим міжнародним документом з надання допомоги в охороні інтелектуальних творінь громадян певної країни за кордоном була Паризька конвенція про охорону промислової власності (1883 р.), положення якої поширюються на винаходи (патенти), товарні знаки і промислові зразки. Для забезпечення громадянам 14 держав-учасниць права контролювати використання своїх творів та отримувати за таке використання відповідну винагороду 1886 року була прийнята Бернська конференція, в межах якої, для виконання адміністративних функцій, було створене Міжнародне бюро.

Після проведення певних структурних та адміністративних реорганізацій згідно з Конвенцією 1970 року була заснована ВОІВ. Одночасно був створений Секретаріат ВОІВ, підзвітний країнам-

членам Організації, через посередництво яких та Секретаріат ВОІВ виконує широку та різноманітну програму, яка спрямована на:

узгодження національних законодавств та процедур у галузі інтелектуальної власності;

надання послуг міжнародним заявникам в отриманні прав промислової власності;

обмін інформацією у сфері інтелектуальної власності;

надання країнам юридичної та технічної допомоги;

розв'язання суперечок в галузі інтелектуальної власності між суб'єктами приватного права;

методичне запровадження інформаційних технологій та *Internet* як засобу отримання, збереження та використання інформації у сфері інтелектуальної власності.

1974 р. ВОІВ стала спеціалізованою установою ООН і отримала мандат держав-членів ООН на здійснення адміністративного управління в галузі інтелектуальної власності з штаб-квартирою в Женеві з персоналом понад 760 осіб із 83 країн світу, а 1996 р. підписала Угоду з Всесвітньою торговельною організацією (ВТО), розширила свою діяльність і продемонструвала важливість прав інтелектуальної власності в регулюванні світової торгівлі.

Головними органами ВОІВ є Генеральна Асамблея, Конференція, Координаційний комітет та міжнародне бюро (рис.).

Для виконання основної мети, закріпленої ст. 3 і 4 Конвенції про заснування ВОІВ, що базується на сприянні охорони інтелектуальної власності у всьому світі шляхом співпраці держав, взаємодії з іншими міжнародними організаціями та забезпеченні адміністративної співпраці Союзів, Організація через відповідні органи виконує такі функції:

сприяє розробці заходів, спрямованих на поліпшення охорони прав інтелектуальної власності й гармонізацію національного законодавства в цій сфері;

виконує адміністративні функції Паризького союзу, спеціальних союзів, Бернського союзу та інших міжнародних договорів, спрямованих на сприяння охороні інтелектуальної власності, або бере участь у такій адміністрації;

сприяє укладанню міжнародних договорів із захисту інтелектуальної власності;

Рис. Організаційна структура ВОІВ

пропонує співпрацю державам, які потребують юридичної чи технічної допомоги в сфері інтелектуальної власності;

збирає і поширює інформацію про охорону прав інтелектуальної власності, здійснює і сприяє дослідженням у цій галузі та публікує їх результати;

забезпечує діяльність служб, які полегшують міжнародну охорону інтелектуальної власності, у певних випадках здійснює реєстрацію в цій сфері та публікує дані такої реєстрації;

виконує інші дії згідно з Конвенцією.

Кожна держава, незалежно від того, є вона членом одного чи декількох союзів, має в Генеральній Асамблеї лише один голос. Половина країн-членів Генеральної Асамблеї становить кворум. Якщо на будь-якій сесії кількість представлених держав становить менше половини, однак дорівнює чи перевищує одну третину держав-членів Генеральної асамблеї, вона може ухвалювати рішення, що належать до її компетенції.

Для схвалення рішень з імплементації міжнародних договорів Генеральній Асамблеї необхід-

на кількість у три чверті голосів; для ратифікації угод ВОІВ в ООН необхідна більшість у дев'ять десятих голосів; для призначення Генерального директора, схвалення запропонованих Генеральним директором заходів щодо реалізації міжнародних договорів та перенесення штаб-квартири організації необхідна більшість голосів повинна бути досягнута не лише в Генеральній Асамблеї, але й в Асамблеї Паризького союзу та Асамблеї Бернського союзу.

Генеральна Асамблея збирається на чергову сесію за скликанням Генерального директора кожний другий календарний рік. На вимогу Координаційного комітету чи однієї чверті держав-членів Генеральним директором скликаються позачергові сесії. Функції, які виконують головні органи ВОІВ, представлені в таблиці.

Фінансові питання Організації регламентує ст. 11 Конвенції про заснування ВОІВ. Головна відмінність ВОІВ від інших міжнародних урядо-

Таблиця

Функції головних органів ВОІВ

№ п/п	Генеральна Асамблея	Конференція	Координаційний комітет	Міжнародне бюро
1	Призначає Генерального директора ВОІВ за рекомендацією Координаційного комітету	Розглядає і затверджує рекомендації з питань інтелектуальної власності	Надає поради органам Союзів, Генеральній Асамблеї, Конференції і Генеральному директору з усіх адміністративних, фінансових та інших питань, що становлять спільний інтерес для Союзів і Організації	Репрезентує ВОІВ у міжнародних відносинах, веде від її імені переговори і, за погодженням з Координаційним комітетом, укладає та підписує міжнародні договори ВОІВ
2	Розглядає та затверджує звіти Генерального директора та надає йому необхідні інструкції	Ухвалює дворічний бюджет Конференції	Готує проект порядку денного Генеральної Асамблеї	Звітується перед Генеральною Асамблеєю та виконує її директиви з внутрішньої та зовнішньої політики Організації
3	Розглядає та затверджує звіти і схвалює діяльність Координаційного комітету, надає йому інструкцію	Приймає в межах бюджету Конференції дворічну програму юридично-технічної допомоги	Представляє кандидатуру на посаду Генерального директора	Готує проекти бюджетів та програм, а також періодичні звіти про діяльність Організації, передає їх для ознайомлення урядам зацікавлених держав, компетентним органам Союзів і Організації
4	Затверджує дворічний бюджет видатків	Приймає поправки до Конвенції про заснування ВОІВ	Пропонує виконуючого обов'язки Генерального директора	
5	Схвалює запропоновані Генеральним директором заходи, пов'язані з виконанням міжнародних договорів Організації	Визначає, які держави не члени Організації та які міжнародні урядові та неурядові організації можуть бути присутні на засіданнях Конференції як спостерігачі	Визначає власні Правила процедури	
6	Затверджує фінансовий регламент Організації	Виконує інші, передбачені Конвенцією, функції	Виконує інші функції, які належать до його компетенції, відповідно до положень Конвенції про заснування ВОІВ	
7	Визначає робочі мови Секретаріату, беручи до уваги практику ООН			
8	Запрошує інші держави бути сторонами Конвенції про створення ВОІВ			
9	Ухвалює рішення про перенесення штаб-квартири Організації			
10	Визначає власні Правила процедури			
11	Згідно з положеннями Конвенції виконує інші функції			

вих організацій полягає в тому, що вона на 85 % самофінансується і лише 15 % бюджетних видатків здійснюється за рахунок внесків держав-членів та від продажу публікацій ВОІВ. Тому найбільший внесок країни становить не більше 0,5 % бюджету Організації.

На потребу суспільства в знаннях та навичках у сфері інтелектуальної власності (ІВ) 1998 р. була створена всесвітня академія ВОІВ. Академія покликає надавати допомогу у розвитку людських ресурсів. Діяльність Академії спрямована на постійне запровадження інноваційних програм, сприяння міжнародній співпраці для підготовки спеціалістів шляхом глобальної взаємодії з партнерами та зацікавленими сторонами. Вона стала центром навчання, підвищення кваліфікації та досліджень і реалізує свої завдання за п'ятьма основними програмами: фахове підвищення кваліфікації; дистанційне навчання; розвиток політики у сфері ІВ; викладання; дослідження.

Організація здійснює розробку міжнародних стандартів для законодавства і практики в сфері ІВ, що забезпечують захист патентів, товарних знаків та промислових зразків у багатьох країнах, консультує розв'язання спорів та досліджує нові проблеми у глобальному контексті інтелектуальної власності.

Договори ВОІВ дали змогу:

створити класифікаційні системи впорядкування інформації про винаходи, товарні знаки та промислові зразки в індексовані структури, які регулярно оновлюються для висвітлення змін у розвитку техніки та комерційної діяльності;

забезпечити обмін комерційно цінною інформацією на міжнародному рівні, включаючи швидкий та легкий доступ до інформації про нові технології, зокрема в такій формі, як міжнародні патентні заявки і реферати;

спростити формальності, раціоналізувати процедури і знизити вартість підготовки та подання заявок у всіх країнах, де запроваджена охорона прав інтелектуальної власності;

запровадити концепцію єдиної міжнародної патентної заявки, чинної в багатьох країнах світу, за якої міжнародна реєстрація чи подання заявки в одній країні є дійсними в будь-якій іншій державі, яка підписала відповідний договір;

досягти певного рівня стабільності та захисту прав ІВ в умовах конкурентного та глобального ринку, протистояти таким нелегальним видам діяльності як конфронтація та піратство.

Швидкий розвиток техніки та усвідомлення того, що інтелектуальна власність є джерелом невичерпних можливостей, постійно розширює межі застосування реєстраційних систем. У зв'язку з цим, головними завданнями Організації в майбутньому визначено:

своєчасне виявлення пріоритетів розвитку країн та зосередження уваги на проблемах, які виникають внаслідок появи нових технологій;

вдосконалення та створення прозорих та ефективних механізмів ухвалення рішень державними органами, методів роботи та поточної діяльності Організації;

забезпечення взаємовпливу шляхом досягнення консенсусу між державами, вироблення міжнародних узгоджень принципів та норм, запровадження нових технологій для обміну інформацією та досвідом;

створення корпоративного іміджу, зростання поваги до діяльності авторів та винахідників, охорони інтелектуальної власності;

зміцнення взаємозв'язку між інтелектуальною власністю, з одного боку, та міжнародною торгівлею і змінами в галузі економіки, культури й техніки — з іншого.

Окрема програма діяльності ВОІВ спрямована на використання інтелектуальної власності для зміцнення потенціалу і сприяння досягненню сталого економічного, соціального та культурного розвитку країн з перехідною економікою, в межах якої співробітництво України з Організацією регулюється положеннями Цивільного Кодексу України.

М.Г. Лобас,
головний редактор,
д. е. н., член-кор. УААН

СЕЛЯНАМ — БУТИ ХАЗЯЯМИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Проаналізовано ситуацію на селі пореформеного періоду. Визначено передумови утвердження соціального статусу селянства як господаря сільських територій. Запропоновано основні напрями проведення адміністративно-територіальної реформи для збереження дрібних поселень та шляхи забезпечення зайнятості сільського населення. Сформульовано актуальні завдання держави для вирішення проблеми подальшого прогресивного розвитку села.

Загальну причину всіх наших негараздів можна визначити кількома словами — відсутність громадянського суспільства чи хоча б ознак реального його формування. Маса громадян замість того, щоб активно реагувати на те, що відбувається в державі та на місцях, залишаються спостерігачами ситуації. Виявляємося спроможними тільки обережно висловлювати невдоволення поодиночі у вузькому колі знайомих чи вдома. Ми не навчилися об'єднуватися для втручання в громадські справи, заявляти про підтримку цінних ініціатив. Не користуємося одержаними можливостями вільно висловлювати свою думку, виявляючи серед кандидатів, представників влади тих, хто керується егоїстичними меркантильними інтересами.

Вийшовши з тоталітарної системи, ми за інерцією поведимося так, як і тоді, коли від нас майже нічого не залежало і зручніше було мовчки пристосовуватися до ситуації, формованої згори. Але ж у радянські часи діяли механізми відповідальності, якими підтримувалося виробництво, зберігалися матеріальні цінності. Чи було можливим, наприклад, зруйнування хоч однієї тваринницької ферми або привласнення доходу сільгоспідприємства окремою особою чи кимось поза сільськими структурами? Сьогодні ж безвідповідальності влади, посадових осіб, повсюдній корупції, наступу великого капіталу необхідно протиставляти активну позицію суспільства, громадських об'єднань, місцевих жителів. Марно сподіватися, що система влади, очолювана ліберально-буржуазними партіями, що обслуговують великий бізнес, суттєво змінить аграрну політику на користь селянства. Нинішня державна влада може діяти в за-

гальнонародних інтересах тільки під організованим тиском суспільства, здійснюючи який воно само поступово ставатиме громадянським.

Аналізуючи ситуацію на селі, потрібно, отже, виділяти суб'єкти інтересів: 1) усе суспільство; 2) селянство; 3) працівники сільгоспідприємств; 4) великий позасільський капітал. Перші три можуть узгоджуватися. Четвертий суб'єкт, представлений незначною частиною суспільства, але підтримуваний владою, прагне підпорядкувати собі аграрне виробництво, як це вже вдалося йому в інших сферах економіки.

Виділяємо також об'єкти інтересів — ресурси: 1) природні у масштабах сільських територій; 2) трудові (ширше — людські) на тих же теренах; 3) фінансово-матеріальні. Єдність продуктивних сил порушена — вони розосереджені між учасниками виробництва, які є представниками різних інтересів.

Результати діяльності можуть бути згруповані: 1) економічні, визначувані доходами в натуральній і вартісній формах; 2) соціальні стосовно сільського населення; 3) збереження цінностей сільських територій.

Забезпечуються результати різними механізмами, якими формуються певні економічні, виробничі, організаційні, адміністративні, соціальні відносини. Всі вони повинні підлягати державному і громадському впливу, спрямовуючись на загальнонародні інтереси. Протягом останніх двох десятиліть державна політика здійснювалася обмеженим складом заходів, часто орієнтованих на запити потужного капіталу. Окремі реформування суперечили здоровому глузду. Оскільки вочевидь було взято курс на злам існуючої системи та перехід до капіталізму. Вихідним пунктом перетворень на селі стала організована владою приватизація матеріальної бази колгоспів і радгоспів.

Долева участь фізичних та юридичних осіб у майнових комплексах світовою практикою встановлюється акціонуванням. За таким принципом було

здійснено і приватизацію через ваучеризацію майна державних несільськогосподарських підприємств. Чому ж тоді зовсім по-іншому стали визначати частку в майні колгоспу, радгоспу працівників господарства? Адже наперед було відомо, що паювання з правом виділення паю в натурі призведе до руйнування цілісних комплексів сільськогосподарського виробництва. Якби виходити із суспільних інтересів, то таке рішення було неприйнятним, абсурдним, безглуздом. Очевидно, що проглядався далекосяжний задум зовсім іншого спрямування. Щоб відкрити дорогу новим власникам великого аграрного виробництва, потрібно було спочатку розправитись з базою колективного чи державного господарювання. Наслідки паювання виявилися швидко. Техніку розтягнули, худобу віддали за борги, бездоглядна нерухомість розвалилася, з фермських приміщень вибрано метал, видерто дахи і вікна. Майновий пай колишнього колгоспника залишився папірцем без матеріального забезпечення. Те, що іще збереглося, викуплено новими хазяями за безцінь. Проголошували, що завдяки паюванню селянин обзаведеться майном і разом з ним увійде в нове добровільне особисте чи колективне господарювання. А вийшло, що людина залишилася ні з чим і тепер може хіба що розраховувати на роботу за наймом у нового хазяїна, забувши про колишні права співвласника колективного підприємства.

Сільгоспугіддя, як і майно господарств, стали об'єктом паювання та приватизації. Поділ великих масивів на дрібні ділянки поки що має в основному умовний характер, залишаючись схемами у приватизаційних документах. Перенесення меж у натуру, роздрібнення полів означатиме втрату безсумнівних переваг великого виробництва. Звичайно, цього допустити не можна. Інша засторога — невизначеність із землекористуванням не дає змоги сільгоспідприємствам, які змушені орендувати угіддя на короткий термін у численних власників паїв, працювати на перспективу. Звідси — орієнтація на швидкий прибуток, нехтування агротехнічними вимогами щодо збереження родючості ґрунтів, небажання займатися тваринництвом. Доведена необхідність зменшувати площі ріллі, залужувати, заліснювати мільйони гектарів, але трансформування угідь неможливе при розділенні масивів між багатьма хазяями. Приватна власність неминуче протиставляє інтереси окремих осіб загальносуспільним. Через це світовою тенденцією розвитку земельних відносин стало зосередження сільгоспугідь у державній власності в одних країнах і посилення державного регулювання в інших.

Соціальна сторона відносин землеволодіння пов'язана з приватизацією ренти порівняно невеликою частиною населення. Плата за оренду паїв — додаткова складова вартості продукції. Якщо хтось за щось одержує, то інший хтось за це щось платить. Мільярдні суми орендної плати зрештою включаються в ціни продуктів і оплачуються всім населенням. Коли проводилося паювання, право на земельну частку одержували ті, хто був у списках господарства на певну дату. Можна погодитися з тим, що колгоспники, які зробили вагомий багаторічний вклад у сільгоспідприємство, мають право пожиттєво одержувати від суспільства додатковий дохід, нехай і в такий спосіб. Але право на землю зробили успадкованим, тобто ренту будуть одержувати всі покоління нащадків колишніх працівників сільгоспідприємств, не маючи самі до них ніякого відношення. Ті ж, хто приходитимуть працювати у сільгоспідприємство, будуть змушені платити за право на це особам, які ні в сільському господарстві не працюють, ні в селі не живуть. Така ситуація виявляється вже сьогодні — часто в аграрному підприємстві тільки невелика частина пайовиків з тих, хто залишився в селі і працював у ньому. До того ж, щороку орендарі повинні платити не менше 3 % вартості землі, тоді як щодо ваучерів так званої всенародної приватизації держава ніяких гарантій не давала.

Земельні відносини, безумовно, потребують суттєвих змін. Вихідним пунктом буде конституційне положення про те, що всі природні ресурси є надбанням українського народу. Власність на землю громадян й організацій — вторинна. Повноваження по використанню земельного ресурсу мають бути розподілені між державними органами та громадами міст і сіл. Першочергово треба передати відповідні права сільрадам, зокрема, дозволи на оренду сільгоспугідь. Це допоможе боротися з ажіотажем навколо землі, створюваного позасільськими структурами. Землеволодіння повинно зберігати трудовий характер. Можна надіятися, що торгівля сільгоспугідь у близькому часі не буде введена. Усім зрозуміло, хто тепер може скуповувати землі. Протестний потенціал проти відміни мораторію у суспільстві достатньо сильний. У майбутньому ринковий оборот земель може бути допущений, але за умови, що власниками з обмеженими правами ставатимуть тільки фізичні особи, які самі ці землі обробляють. Український народ як головний суб'єкт земельних відносин, звичайно, не погодиться на втрату землі — своєї годувальниці і місця свого проживання.

Реформування сільгоспідприємств мало наслідком створення таких структур, у яких права на управління і використання доходу перейшло до

обмеженого кола осіб чи невідомих селянам корпорацій. Засобом для цього стало так зване засновництво, і таким засновникам, які прийшли на готове, віддано створене поколіннями селян і державою. Дозволено заволодіння підприємствами будь-кому, і цим користується великий капітал різної приналежності внаслідок фінансової неспроможності і неактивності селян. При мовчазній згоді влади та громадськості склалася практика визнання повними хазяями реформованого підприємства тих, хто заволодів майном. Втім, сільськогосподарський продукт є результатом взаємодії праці з матеріальними засобами виробництва. То ж чому обов'язково капітал повинен наймати працю, а не навпаки? Необхідно юридичними правилами забезпечити поділ доходів і прибутків між власниками робочої сили і фізичного капіталу — наприклад, пропорційно оплаті праці членів трудового колективу та вартості основних фондів. Цим буде суттєво зміцнено становище сільськогосподарського трудівника.

У кожній країні формуються свої типи підприємств виходячи з умов сільськогосподарської діяльності, історичного досвіду, ментальності населення. Українська модель складатиметься з урахуванням того, що сформувалися великі земельні масиви поза територіями самих сіл, а протягом століть у сільських громадах зберігалася єдність людей на основі спільних інтересів. Звідси найбільш прийнятною є форма кооперативу, в якому об'єднується сільськогосподарська, інша виробнича та обслуговуюча діяльність на базі території одного чи кількох сіл.

У результаті економічного занепаду та руйнування сільгоспідприємств наша аграрна галузь стала малоспроможною, вкрай технологічно відсталою. Необхідні великі інвестиції, яких не може запропонувати держава і не здатні вкладати самі господарства. Доводиться погоджуватися на входження потужного капіталу, і він приходять, але на умовах заволодіння підприємством. Маємо вже переконливий власний досвід діяльності диверсифікованого великого капіталу на селі. Будучи однозначно орієнтованим на швидкий і великий прибуток, він нехтує загальносуспільними і селянськими потребами: не вважає себе зобов'язаним забезпечувати населення необхідними продуктами, виснажує землю, позбавляє селян роботи. Отже, потрібне розмежування понять інвестор і хазяїн сільгоспідприємства. Інвестору треба гарантувати відповідні права, можливості одержання задовільного прибутку. Розрахунками бізнес-планів вдасться знайти взаємовигідні способи застосування залученого капіталу. З потенціальними інвесторами, як вітчизняними, так і з іноземними, потрібен діалог. Слід сподіватися, що

знайдеться немало власників капіталу, згодних працювати на таких умовах. Інвестори та фактичні власники підприємств ще соромляться оприлюднювати свої прізвища. Персоніфікація капіталу дозволить підтвердити свій український патріотизм.

Структура сільськогосподарського виробництва набула екстенсивного характеру, не відповідного великим природним і трудовим ресурсам села та потребам людей. Орієнтація на більш вигідні сьогодні зернові та олійні культури посилює залежність країни від світового ринку. Необхідно надавати перевагу інтенсивним трудомістким галузям, орієнтуючись на виробництво кінцевої аграрно-промислової продукції. Сільськогосподарський розвиток країни визначається насамперед станом тваринництва, яке в Україні зазнало найбільшого занепаду. Значення скотарства особливе. Це найцінніша молочна, м'ясна, шкіряна продукція, органічні добрива, висока трудомісткість виробництва. Відновлення скотарських виробництв становить найскладнішу проблему, оскільки тут потрібні великі вкладення, які можуть окуповуватися тільки через 8–10 років. Крім того, виробник повинен мати потужну кормову базу з гарантованим землекористуванням.

Різкий злам колгоспно-радгоспного господарювання змусив селян суттєво збільшити своє землекористування, вийшовши з ним за межі села і якоюсь мірою компенсувавши втрати робочих місць та оплати праці. Надмірне розширення виробництва виявилось неефективним і непосильним. Доцільно повертатися до господарювання на присадибних ділянках, з яких можна при раціональній організації одержувати значно більше доходу. До того ж, з'являються знелюднені садиби в селі з необроблюваними городами. Господарювання біля хати має переваги надомної роботи — зайнятість у зручний час, відсутність витрат на дорогу, залучення до посильної участі дітей, підлітків, пенсіонерів. Селян треба орієнтувати перш за все на вирощування фруктів, ягід, різних видів овочів, дрібне тваринництво. Можна зробити господарства населення високотоварними із спеціалізацією кожного на тих чи інших продуктах. Таким чином вони наблизатимуться до фермерського типу господарювання. Фермерам і господарствам населення треба створювати рівні умови. Сімейним господарствам слід кооперуватися з місцевими підприємствами. Згодом складатимуться єдині господарські комплекси, які об'єднують виробництво на певній сільській території, згуртовують людей, виведуть їх діяльність із тіні.

Відродження села — проблема не одних селян. Село зберігає величезний природний потенціал сільської місцевості. Тільки селяни здатні предмет-

но турбуватися про кожну невелику земельну ділянку. В практиці минулого агрономи вели історії полів, простежуючи багаторічне їх використання. Теперішнім же випадковим хазяям потрібен прибуток сьогоднішній і якомога більший. Соціальна сторона їх зовсім не цікавить. Для майбутнього країни важливо зберегти не лише матеріальний і природний ресурс, а й відносини селянської згуртованості, моральну досконалість, етнічну культуру, національний менталітет селянства. Село не тільки руйнується, а й перероджується. Щоб запобігти незворотним наслідкам, необхідно зберегти спільні території та спільні інтереси сільських громад.

Держава повинна авторитетно заявити, що вона опирається на селян. Сьогоднішні сільські жителі — спадкоємці усіх попередніх поколінь, їхньої землі, матеріальних і духовних надбань. Місцеві жителі повинні мати визнаний суспільством пріоритет володіння усім, що на території громади, сільради. Права громади вищі за ті, які надаються місцевим організаціям, включаючи сільгоспідприємства. Місцеве самоврядування буде найбільш повним і самобутнім саме у сільських громадах.

Соціальна проблематика села здебільшого трактується спрощено, як забезпечення сільської території соціальною інфраструктурою. При всій важливості газифікації, поліпшення стану доріг, сільської освіти, охорони здоров'я, культури, поліпшення соціальної сфери в реально можливих параметрах, усе ж недостатнє, щоб задовольнити місцевих жителів і зберегти сільське населення. Для цього потрібні надійна зайнятість і достатні доходи людей. А найпершою передумовою буде соціальний статус селянина в суспільстві — як визнаного господаря сільської території.

Утвердженню селянства в домінуючій ролі зобов'язані сприяти держава і суспільство, але вирішальну роль зіграє позиція й активність самих селян. Ніхто не спроможний дати людині волю, якщо вона сама того не прагне. Як і в усьому суспільстві, так і на селі, домінують апатія, пасивність, байдужість. Сколихнути таку гнітючу атмосферу — історична місія сільрад і сільського неформального активу, якого стає все менше. Від сьогоднішньої поведінки людей залежить майбутнє кожного села. Незворотні зміни можуть відбутися дуже скоро. Так само може невдовзі настати знелюднення цілих територій, які потім буде дуже важко підняти.

Збереженню села має посприяти адміністративно-територіальна реформа, з проведенням якої державна влада непростимо зволікає. Спроба здійснити реформу кілька років тому зазнала невдачі

через помилкову її стратегію. У центр уваги тоді поставили реорганізацію районної мережі, що викликало зрозумілий опір. Цю реформу потрібно починати з самого низу. Особливо важлива вона для збереження дрібних поселень. Малі села зможуть вижити тільки при об'єднанні з селами багатолюдними. В Білорусі проблему вирішують радикальніше — зселенням людей в агромістечка. Ми цього не можемо собі дозволити з економічних міркувань. Можна погодитись з визначеним примірним нормативом — для повноцінного задоволення основними соціальними послугами потрібно мати територіальні сільські одиниці з населенням близько 5 тис. чоловік. Нинішні сільради здебільшого замалі, та й територія кожної недостатня для організації сучасного потужного підприємства. Однак не треба поспішати з укрупненням сільрад. Нова територіальна одиниця може об'єднувати кілька сусідніх сільрад, при цьому не слід визначати центральне село, а об'єднувану діяльність доцільно організовувати в районних службах. Вже тепер, не чекаючи розпоряджень згори, районні ради й адміністрації можуть разом із сільськими громадами визначитись із неформальними об'єднаннями і концентрувати свої обмежені можливості сільського розвитку. Вдалим проведенням адміністративно-територіальної реформи маємо довести, що в Україні нема неперспективних сіл, якщо звичайно, таке переконання дійде до кожної сільської громади.

Найскладнішою проблемою сільського розвитку залишається зайнятість місцевого населення. Насамперед потрібно визначитись із сільськогосподарською зайнятістю. Кількість працівників сільгоспідприємств різко зменшилася головним чином внаслідок занепаду виробництва і зміни його структури в напрямі неінтенсивних малотрудомістких галузей. Зміцнення великого виробництва із чітким спрямуванням його в загальнодержавних інтересах дозволить залучити додатково сотні тисяч селян. Критерієм сільськогосподарської зайнятості буде кількість робочих місць по відношенню до площі угідь. Водночас усвідомлюємо, що сільський трудовий ресурс значно перевищує можливості раціональної сільськогосподарської зайнятості. У цивілізованому світі село розвивається в неаграрному напрямі. На сільських територіях можуть успішно функціонувати різні виробничі й невиробничі галузі. Для багатьох селян прийнятна робота в недалеких містах, і такій зайнятості також треба сприяти. По кожному сільському району, укрупненій громаді слід починати складати програми зайнятості, оперті на сміливі задуми і водночас реальні можливості.

З урахуванням викладеного спробуємо сформулювати актуальні завдання, які мають вирішуватися для розвитку села на державному рівні.

1. Законодавче забезпечення права трудових колективів сільгоспідприємств усіх організаційно-правових форм на участь в управлінні і розподілі доходів, а також зміни форми підприємства.

2. Передача сільських територій громадам (сільським радам).

3. Поетапне проведення адміністративно-територіальної реформи, починаючи з сільських населених пунктів.

4. Зміна політики підтримки сільськогосподарських виробництв.

Практика державної підтримки з розрахунку на одиницю площі стала допомогою структурам, які заволоділи мільйонами гектарів, нехтуючи потребами країни і селян. Найбільш вигідні виробництва неінтенсивних галузей підтримки не потребують. Слід спрямувати кошти насамперед на відновлення скотарства і деякі проблематичні рослинницькі галузі, як-от буряківництво, льонарство.

5. Організація виходу продукції на міжнародні ринки.

Природний і трудовий потенціал українського села дозволяє розвинути конкурентоспроможне виробництво трудомістких продуктів, у тому числі в господарствах населення. Для їх виходу на ринки потрібне державне сприяння. Це стосується в першу чергу продукції плодівництва та овочівництва.

6. Спеціальні дотації сільгоспідприємствам на оплату праці.

Низька оплата об'єктивно зумовлена відсталістю вітчизняного сільськогосподарського виробництва. Держава зобов'язана забезпечувати принцип рівної оплати за рівну працю в галузях і секторах економіки.

7. Розширення державної діяльності в сільськогосподарському виробництві та обслуговуванні сільгоспідприємств і господарств населення.

Необхідно по можливості створювати обслуговуючі організації, які складуть конкуренцію приватному сектору з його надмірним прагненням до прибутків і нехтуванням потреб селянства. На окремих територіях, де селяни неспроможні самі зорганізуватися, доцільно мати державні та муніципальні сільгоспідприємства.

8. Розсекречення сільськогосподарської діяльності.

Українське селянство історично привчено до чесних відкритих відносин у всіх сферах життє-

діяльності. У сільському господарстві внаслідок великої кількості виробників конкуренція практично відсутня і технологічних секретів нема. Засекречення статистичної сільськогосподарської інформації служить тільки егоїстичним інтересам, оскільки приховує, хто тепер є реальним хазяїном і які він від того одержує прибутки. Доходить до абсурдних ситуацій. Наприклад, районному сільгоспуправлінню доводиться обдзвонювати підприємства і сільради, щоб взяти посівні площі, бо районній статистиці заборонено розголошувати зміст відповідної форми звітності. Із загальних правил статистичної діяльності для села повинен бути зроблений виняток.

9. Складання у селах і сільських районах програм, концепцій розвитку.

У державі не організоване перспективне планування. Прикладом такого можуть бути колишні п'ятирічні плани. Тепер у загальнодержавному масштабі приймається тільки річний бюджет, та й то із запізненням. За таких умов розрахунки, скільки буде вироблятися сільськогосподарської продукції у перспективі, стають несерйозним заняттям, так як в економіці країни все повинно мати матеріальне, фінансове та інше забезпечення. Натомість є смисл подумати про перспективи розвитку кожного села. Звичайно, за активної участі самих селян. Тут завжди є варіанти.

10. Організація занедбаної економічної роботи.

Жорсткі умови діяльності сільгоспвиробників вимагають системних аналізів у самих підприємствах і організаціях, які можуть надати їм ту чи іншу допомогу. Потрібні аналізи і на вищих рівнях — витрати по певному продукту у виробників відрізняються в кілька разів. Відсутність економічної роботи — це потурання безгосподарності та зловживанням. Пригадую власну практику роботи економістом радгоспу. Щомісячно давав аналізи директорів, а за результатами року обласне управління проводило так звану балансову комісію по кожному господарству, і тут надавалося по заслугах кожному керівникові і спеціалісту.

Висновок. Вочевидь, держава повносило і поспішно діятиме в інтересах селянства тільки за умови тиску громадськості. Так чи інакше із селом пов'язана більшість населення країни. Його майбутнє має стати загальнонародною турботою. Винесення сільської проблематики на громадське обговорення може стати дієвим засобом впливу на ситуацію. Дана стаття — це одна із суб'єктивних думок. На перехресті багатьох думок викреслиться суспільна позиція, з якою не рахуватися не зможуть ніякі можновладці.

ВИКОРИСТАННЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ В КОНТЕКСТІ СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ

Встановлено вплив розвитку аграрного виробництва на формування ринку праці на селі, рівень фінансових вкладень у забезпечення зайнятості сільського населення. Визначено можливості створення нових робочих місць відповідно до мінімальної й раціональної потреби населення країни в основних продуктах харчування вітчизняного виробництва. Запропоновано заходи державного регулювання зайнятості в аграрній сфері.

Законом України «Про зайнятість населення» сформовано правове поле національного ринку праці, визначено пріоритети державної політики зайнятості за ринкових умов, напями створення відповідної ринкової інфраструктури, юридично сформульовано категорії зайнятого і безробітного населення [1]. Проте зазначений Закон в своїй основі має значні недоліки. Так, у Законі не знайшли відображення такі форми зайнятості як праця в особистому селянському господарстві, участь у сімейному бізнесі, діяльність Наглядової ради директорів корпорацій. Водночас юридичне визначення безробіття не відповідає стандартам Міжнародної організації праці, де до категорії безробітних відноситься все економічно активне населення, зайняте пошуком роботи, а не лише працездатне населення у працездатному віці з такими формальними ознаками як вік, працездатність, відсутність доходів. Викладені у ст. 4 Закону гарантії держави щодо забезпечення права громадян на працю лише сприяють професійному навчання, працевлаштуванню з переважанням адміністративних заходів (бронювання робочих місць тощо) не підкріплених економічними стимулами, надають захист від безробіття, а не роботу на ринку праці.

Безумовно, що в ринкових умовах роль держави на ринку праці не повинна зводитися до забезпечення роботою, оскільки державний сектор зайнятості досить обмежений і не має для цього достатніх ресурсів. Приватний сектор безпосередньо не підпорядковується державі. Основною функцією держави стає розробка механізмів регулювання ринку праці, які б у соціально спрямованій економіці сприяли реалізації права громадян на працю і підприємництво, зацікавлювали робо-

тодавців у створенні робочих місць для населення. Особливо це стосується аграрної галузі економіки, де лише сільськогосподарське виробництво найближчим часом не зможе забезпечити всіх підготовлених фахівців роботою і нагальною потребою в сільській місцевості стає розвиток несільськогосподарського виробництва.

Функціонування ринку праці і забезпечення ним зайнятості населення визначально залежить від рівня розвитку економіки та суспільних відносин. Докорінна зміна соціально-трудових відносин на селі спричинила не лише зниження рівня життя сільського населення, а й скорочення кількості найманих працівників у аграрних підприємствах до 1,1 млн осіб, або майже в 2,5 рази. На початок 2008 року кожна друга особа з 781 тис. безробітних, які перебували на обліку в державній службі зайнятості, проживала в сільській місцевості. При цьому в половині сільських населених пунктів України немає жодного суб'єкта господарювання. Частка оплати праці в структурі сукупних ресурсів сільських домогосподарств становить менше третини, а доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості населення знаходяться на рівні 5 %. За досліджуваний період щороку з географічної карти України зникало 150–160 сільських населених пунктів.

Нині лише для фактично зареєстрованих безробітних в аграрній сфері економіки необхідно створити майже 400 тис. робочих місць. За оцінками фахівців, одне робоче місце у високотехнологічному сільськогосподарському виробництві в середньому становить суму 48,8 тис. дол. США [2]. Отже, для працевлаштування безробітних необхідно інвестувати 19,5 млрд дол. США, а для 2,7 млн осіб зайнятого сільського населення працездатного віку — 131,9 млрд дол. США.

З розвитком науково-технологічного прогресу відбувається взаємопов'язаний і взаємозумовлений процес вдосконалення засобів виробництва, ускладнення їх поєднання з працівником, безперервного підвищення його професійної освіти і кваліфікаційного рівня. Безумовно, що первин-

ність при цьому належить кадрам, оскільки засоби виробництва, за винятком землі, являють не що інше, як уречевлену працю людини. Новостворені вартості продукуються в процесі цілеспрямованого поєднання фізичної, професійної, інтелектуальної здатності працівників із засобами виробництва. Виходячи з витрат на формування людського капіталу, співвідношення між уречевленими та особистісними елементами виробництва мають становити від 1:1,19 до 1:1,63 [3, с. 134].

Цілком очевидна необхідність державної підтримки фінансових вкладень у такі заходи. Оскільки інтерес держави полягає в економії коштів бюджету на допомогу по безробіттю, то при створенні робочого місця держава на цю суму роботодавцю повинна зменшити нарахування на фонд заробітної плати працівникам.

Викладене дає підстави для висновку, що на використання кадрового потенціалу в сільськогосподарському виробництві суттєвий вплив здійснюють такі взаємопов'язані чинники, як:

науково-технологічний прогрес, завдяки якому на ринку праці зростає потреба висококваліфікованих кадрів і водночас з аграрної сфери витісняються некваліфікована праця. Практика показує, при використанні технології *No-till* на виробництві зернових культур на 1000 га посіву потрібно лише три висококваліфікованих працівників, а високотехнологічне виробництво 1000 га цукрових буряків потребує 16 осіб;

спеціалізація структури галузей аграрного сектору економіки. Виробництво зерна забезпечує менше робочих місць, ніж овочівництво, садівництво, молочне скотарство тощо;

розміри господарств, при яких низька землемісткість узгоджується з високою інтенсивністю і навпаки. На обмеженій площі також можна створити велике й інтенсивне виробництво.

Безумовно, що з провадженням у виробництво досягнень науково-технологічного прогресу потреба в кадрах у вітчизняному сільськогосподарському виробництві буде скорочуватися. Водночас тенденції розвитку сільського господарства свідчать про значні резерви використання кадрового потенціалу галузі як з точки зору нарощення виробництва для забезпечення населення країни продуктами харчування за раціональними нормами споживання, так і з точки зору вдосконалення структури сільськогосподарського виробництва. Так, у структурі спожитих в Україні м'яса і м'ясопродуктів 2008 р. імпорт становив 21,6 %, або 512 тис. тонн. Таку кількість м'яса може забезпе-

чити країні 2,6–3,0 млн голів великої рогатої худоби або 9,5 млн голів свиней, що додатково дасть змогу задіяти, залежно від технологій утримання тварин, від 10 до 15 тис осіб лише у сільському господарстві. Крім того, для підвищення рівня споживання цих продуктів до мінімальної норми необхідно наростити їх виробництво на 291 тис. т, а до раціональної норми – на 1,7 млн т, відповідно збільшити кількість великої рогатої худоби на 1,5 млн голів або на 5,5 млн голів свиней, та 8,5 млн поголів'я ВРХ або на 34 млн поголів'я свиней відповідно. Зростання виробництва потребує створення від 5 до 45 тис. робочих місць. Таким чином, лише забезпечення населення країни вітчизняним виробництвом м'яса і м'ясопродуктів дає можливість додатково залучити у галузь від 20 до 60 тис. осіб.

Розрахунки споживання населенням молока і молочних продуктів показують, що відповідно до мінімальної потреби споживання необхідно додатково виробляти 5,4 млн т молока, а до раціональної норми – 6,5 млн т. При середньому надії на корову 5500 кг молока треба збільшити поголів'я корів на 1–1,2 млн. Сучасні технології дають змогу обслуговувати 1000 корів 20 фахівцям (оператори машинного доїння, годівлі, обслуговування технічних засобів виробництва), відповідно залучити у виробництво 20–21 тис. осіб.

Необхідність нарощення виробництва плодів, ягід та винограду, яке порівняно з 1990 роком скоротилося у 2 рази, до мінімальної норми споживання становить 1,2 млн т, а до раціональної потреби – 2,2 млн т. За нашими дослідженнями структура споживання цих продуктів в Україні характеризується співвідношенням 0,7:0,3:0,1. При врожайності плодів 150 ц/га, винограду столового – 160 ц/га та ягідників – 50 ц/га необхідно лише для задоволення мінімальної норми споживання вітчизняною продукцією посадити 56 тис. га садів, закласти 15 тис. га виноградників і 24 тис. га ягідників, а для досягнення раціональної потреби – 102,7, 27,5 і 44 тис. га багаторічних насаджень відповідно. При затратах праці на 1 га виробництва плодів 568,5 годин, винограду – 1155,2 годин і ягід – 1175 год потреба часу у цих видах виробництва становить від 77,3 до 142 млн люд.-год, або від 44 до 81 тис. осіб [4].

Таким чином, лише за рахунок забезпечення населення країни власним виробництвом продукції до мінімальної норми споживання можна задіяти у галузі 84 тис. осіб, а в разі задоволення раціональної потреби – до 162 тис. осіб.

Динаміка скорочення кількості штатних працівників у сільському господарстві від 15,7 % у 2000 р. до 6,8 % у 2008 р. відповідає тенденціям, які демонструє сільське господарство розвинутих країн, де частка зайнятості в аграрному виробництві становить в середньому 4 % при середньоєвропейських розмірах фермерських господарств 30 га. Навіть якби сільське господарство країни стало на шлях 100 % фермерства з нинішньою середньою площею землекористування до 100 га, то на 41,8 млн га сільськогосподарських угідь можна було б створити 418 тис. господарств з середньою чисельністю працюючих 3,4 особи на одне господарство (включаючи членів сімей) для виробництва конкурентоспроможної продукції та задіяти у сільськогосподарському виробництві 1,4 млн працівників, або 6,6 % зайнятого населення України. Останнім часом держава почала приділяти увагу розвитку обслуговуючої кооперації на селі, завдяки чому можна збільшити кількість зайнятих у сільській місцевості. При умові створення обслуговуючого кооперативу на 100 фермерських господарств зі штатом 10 фахівців додатково забезпечується роботою 41,8 тис. осіб.

Практика розвитку сільського господарства в Україні свідчить, що великі підприємства здебільшого працюють краще. При цьому враховується лише економічна ефективність виробництва, а соціальна та екологічна, як правило, не береться до уваги. Проте світовий досвід підтверджує, що саме фермерське господарство як організаційно-правова форма сприяє формуванню раціональної зайнятості та ефективності сільського господарства, найповнішою мірою реалізує принципи багатофункціональності сільського господарства, насамперед його соціально-екологічну спрямованість. Невеликі за розміром господарства знижують антропогенне навантаження на довкілля, сприяють розвитку екологічно вразливих сільських територій. В них вдало поєднуються функції власника, працівника й управлінця, економічна раціональність з екологічною турботою і соціальною логікою, менеджмент виробництва з менеджментом підтримання агроландшафтів (красота пейзажів тощо), рекреаційно, туристичного та культурно-історичного потенціалу сільських територій. Розвиток фермерства й оренди сприяє відродженню значної кількості спорожнілих і напівспорожнілих населених пунктів, «поглинаних» значної кількості незайнятого населення та виконанню інших соціально важливих функцій [5, с. 231–232].

Безумовно, що зменшення ринку праці на селі суттєво скорочує можливості забезпечення бажаних роботою за сільськогосподарським фахом. Особливо гостро постає питання з працевлаштуванням такої категорії незайнятих працівників, як службовці. Недостатнім попитом користується в сільському господарстві праця жінок та молоді. На часі проведення заходів диверсифікації діяльності і доходів сільськогосподарських товаровиробників за рахунок поліпшення виробничої та соціальної інфраструктури, розширення їх участі в ланцюгу доведення продовольства до споживачів розвитку агротуризму та підсобних промислів. Практика показує, що обслуговування одного туриста на стаціонарному маршруті із забезпеченням культурно-розважальної програми створює мінімум три робочих місця.

Працевлаштування не єдиний чинник розв'язання проблеми безробіття на селі. Навіть при наявності робочих місць для фахівців виникають проблеми ринку житла, дошкільних закладів, шкіл та інших установ соціальної сфери села, що за останні роки суттєво погіршилася. Так, за останнє десятиріччя кількість середніх закладів освіти у селах зменшилась на 670 одиниць, дошкільних закладів освіти – на 3510, лікарень – на 772, фельдшерсько-акушерських пунктів – на 890 одиниць. Рівень забезпеченості сільських населених пунктів середніми закладами освіти становить 51 %, дошкільними закладами освіти – 29 %, закладами культури клубного типу – 60 %, амбулаторно-акушерськими пунктами – 55 %, водопроводами – 30 %. У сільській місцевості практично призупинилося уведення в експлуатацію житла, до 503 сіл не побудовані шляхи з твердим покриттям.

Проявляються й традиційні особливості сільського населення до осілого способу життя та переселення в межах вузького територіального ареалу (району, області). Соціологічними дослідженнями встановлено, що при умові надання гарантії роботи за спеціальністю в межах району могли б переселитися 45 % опитуваних, в межах області – 25 %, в сусідні області – 15 %, а в іншу місцевість в межах України – лише 5 %. Очевидно при наданні відповідей спрацьовує й психологічний фактор щодо сучасного кризового стану у розвитку сільського господарства загалом, безкарних випадків рейдерства, приватного володіння у місці постійного проживання садибою, земельною ділянкою, непривабливого суспільного статусу «найманий працівник» тощо. Так, за наявності

вибору місця прикладення праці тільки 35 % безробітних вибрали б працю по найму, 62 % з яких хотіли б працювати на державному підприємстві, в установі, організації, 18 % зорієнтовано на роботу в акціонерних товариствах, 20 % – в приватних підприємствах, а 65 % хотіли б займатися власною справою, в тому числі індивідуальною трудовою діяльністю (10 %) та домогосподарством – 4 %.

Переселення в іншу місцевість з позитивною установкою створення індивідуального (фермерського) господарства в межах свого району відмітили 75 % безробітних, в інші райони своєї області – 15 %, у сусідні області – 10 %. Значущість сприятливих умов для створення нових робочих місць в суспільному секторі аграрної сфери відмітили респонденти, які не здатні конкурувати на ринку праці і потребують професійної підготовки і перепідготовки.

Труднощі з працевлаштуванням в аграрній сфері України взагалі і за спеціальністю зокрема та можливістю більшого заробітку зумовлюють бажання 58 % сільських безробітних працювати за кордоном, незважаючи на те, що година праці громадян східноєвропейських країн коштує в п'ять разів менше в порівнянні з громадянами країн-працедавців. Проте такі наміри в більшості випадків не підкріплені інтенсивними спробами їх реалізації (отримання достовірної інформації про можливості працевлаштування, складання контрактів, вивчення іноземної мови тощо).

Виходячи з того, що для ринку праці в аграрному секторі економіки характерні нераціональна, стихійно сформована зайнятість, про що свідчить високий (58,5 %) рівень прийому та вибуття штатних працівників, деформована структури кадрового забезпечення, низька соціальна спрямованість, наявність неофіційного (прихованого) безробіття, звуження ємності ринку й можливості забезпечення роботою працівників за сільськогосподарським фахом, важливим соціально-економічним завданням аграрної політики держави є підготовка «безболісного переливу» кадрів з аграрної в інші сфери економіки, із суспільного в індивідуальний сектор. Формування відповідної об'єктивним потребам і можливостям сучасного ринку праці та намірам сільських безробітних структури зайнятості населення має враховувати також і потреби аграрних підприємств у працівниках наймасовіших професій (техніки-механіки, водії, будівельники, спеціалісти у сфері обслуговування та ін.). Для цього замовлення управлінь агропромислового розвитку на підготовку кадрів у навчальних закладах має здійснюватися за участі підприємств з

обов'язковим працевлаштуванням випускників на контрактній основі.

Комплекс заходів закріплення кадрів на селі має включати одержання учнями виробничих спеціальностей уже в процесі здобуття ними загальної середньої освіти. Позитивні результати щодо зайнятості сільського населення могли б забезпечити територіальні (регіональні) програми зайнятості сільського населення, розроблені на основі аналізу стану соціально-економічного розвитку областей та тенденцій розвитку аграрної економіки і ринку праці, а також пропозицій головних управлінь, управлінь, відділів, інших структурних підрозділів облдержадміністрацій, обласних організацій та установ, об'єднань роботодавців і профспілок щодо підвищення рівня продуктивної зайнятості населення та зниження безробіття відповідно до положень Законів України «Про зайнятість населення» (із наступними змінами), «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення концепції Державної цільової програми підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 р. від 11.02.2009 р. № 184-р.», де передбачається створення до 2015 р. не менше 10 тис. сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів з розрахунку один кооператив на два – три сільські населені пункти та понад 100 тис. додаткових робочих місць в сільській місцевості, підкріплені відповідним фінансуванням.

Важливого значення набуває законодавчо-нормативне стимулювання збереження й стабілізації зайнятості працюючих, особливо кваліфікованих кадрів, при зміні власника, спеціалізації, банкрутстві сільськогосподарських підприємств, виробництва великими господарськими структурами трудомістких культур, зокрема вирощування хмелю, тютюну, лікарських і ефіроолійних рослин, льону, для яких в Україні наявні сприятливі умови та набутий досвід.

Перспективним напрямом є формування умов для самоусвідомлення і задоволення потреби сільськогосподарських працівників, насамперед молоді, у самостверженні, створення додаткових робочих місць у підсобних господарствах і промислах (зі сплатою фіксованого податку із загальних доходів), переробних підприємствах, соціальній сфері, а також підтримка молодіжного підприємництва і фермерства, розвиток ринкової інфраструктури, передусім щодо маркетингової, заготівельно-збутової діяльності, консультативно-інформаційного обслу-

говування виробників сільськогосподарської продукції.

Для прикладу, у Польщі існує проект «Вкладення у людський капітал» у рамках якого реалізуються такі програми:

1) допомоги у вигляді премії розміром 12 тис. євро/госп. на створення сільськогосподарського підприємства молодими фермерами, для отримання якої необхідно виконання наступних обов'язкових умов:

мати вік до 40 років та займатися сільськогосподарською діяльністю понад рік;

мати професійну сільськогосподарську освіту (пройти навчання на курсах професійної підготовки);

при веденні сільськогосподарського виробництва дотримуватись європейських стандартів щодо охорони навколишнього середовища, а також усіх необхідних умов, пов'язаних з вирощуванням тварин;

2) перепідготовки спеціалістів;

3) часткового фінансування розбудови сільської інфраструктури;

4) фінансування шкільного навчання у сільських регіонах.

На виконання цих цілей у республіці Польща за період 2007–2013 рр. планується виділити понад 8 млрд євро [6].

Слід зазначити, що національна законодавча база значно відстає від реальних потреб розвитку ринку праці. Переважає орієнтація на зайнятість у сфері найманої праці, що охоплює трудові відносини працівників підприємств, установ, організацій із статусом юридичної особи та включає осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами. Водночас сфера дії законодавства не визначає жодних особливостей праці самозайнятих, залишає недостатнім рівень підтримки підприємницької діяльності, суттєво обмежує юридично-правове оформлення структурних елементів і типів економічної активності населення.

Відмінності у критеріях визначення безробітних за міжнародними стандартами і національним законодавством спричиняють протиріччя у співвідношенні показників безробіття за даними обстежень економічної активності та центрів зайнятості, наявність певного контингенту безробітних, які використовують свій офіційний статус для отримання соціальних пільг. Облікове встановлення масштабної зайнятості в особистому селянському господарстві виявилось вдалою формою приховування безробіття, стало вигідним для владних структур, які мали б активніше опікува-

тися створенням можливостей і умов прикладання праці на селі. Оскільки чинним законодавством виробництво і продаж продукції особистих господарств населення звільнено від реєстрації та оподаткування, то цей вид діяльності доступний для всіх без винятку категорій сільського населення і водночас створює зручності для тих осіб, які зайняті у інших сферах економіки, а обліковуються в аграрній галузі і таким чином уникають необхідності реєстрації їх як суб'єктів підприємницької діяльності. Таким чином, адаптація сільського населення до ринкового середовища відбувається через неформальну зайнятість.

Спроможність неформальної економіки створювати робочі місця без високих професійно-кваліфікаційних вимог до працівників та без проведення процедур їх відбору і оформлення відіграє певну позитивну роль у стабілізації соціально-економічної ситуації. Водночас вона не здатна забезпечити ефективне використання наявного кадрового потенціалу і веде до втрати кваліфікаційно-професійних навичок. У зв'язку з низьким техніко-технологічним рівнем виробництва продуктивність праці у господарствах населення не досягає 70 % рівня продуктивності у сільськогосподарських підприємствах. До того ж зайняті в неформальній економіці повністю виключені з системи державного соціального страхування та норм трудового законодавства.

Безумовно, що з часом зайнятість у особистих селянських господарствах зазнаватиме суттєвих змін. Певна частина з них поступово перетворюється на фермерські господарства і перейдуть у формальний сектор економіки, частина створять об'єднання спільного землекористування, а частина, не витримавши конкуренції, з часом перестануть існувати.

За методологічним підходом Держкомстату України умовою віднесення осіб до зайнятих в особистих селянських господарствах є праця в ньому з метою реалізації виробленої продукції. За даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України 2007 р. лише 25,5 % або 1,4 з 5,4 млн особистих селянських господарств повідомили про наявність доходів від продажу сільськогосподарської продукції [7, с. 234–235]. Очевидно, до категорії зайнятих індивідуальною трудовою діяльністю на селі у трудовому та податковому законодавстві доцільно віднести громадян, які не працюють за наймом, а мають власну ділянку землі, ведуть господарську діяльність в аграрній сфері, сплачують податки і обов'язкові платежі в бюджет. Критерієм надання статусу безробітно-

го має виступати не розмір земельної ділянки, а одержувані з неї доходи, розміри і термін сплати внесків у фонд зайнятості.

Завдання державної служби зайнятості як безпосереднього агента держави на ринку праці і невід'ємного елемента ринкової інфраструктури полягає в результативності виконання конституційних гарантій щодо забезпечення громадянам права на працю, налагодженні контактів і тісній співпраці з усіма ланками державної влади, роботодавцями, засобами масової інформації та населенням. До її функціональних обов'язків належить моніторинг стану ринку праці, надання інформаційних та профорієнтаційних послуг, реєстрація та захист безробітних, сприяння незайнятим громадянам у працевлаштуванні.

Безсумнівно, що діяльність державної служби зайнятості сприяє забезпеченню зайнятості населення, залученню осіб до громадських робіт, професійного навчання. Проте навантаження на одне вільне робоче місце (вакансію) кваліфікованих працівників на селі становить нині 25 осіб, тоді як загалом на зареєстрованому ринку праці цей показник становить 7 осіб. Неможливість знайти роботу за місцем проживання породжує апатію і криміногенну ситуацію на селі.

Висновки. Ситуація, що склалася на аграрному ринку праці свідчить про невідповідність між попитом і пропозицією, нестачу кваліфікованих кадрів і водночас пошук підходящої роботи для широкого кола осіб.

Державне регулювання зайнятості в аграрній сфері, посилення захисту прав працівників має включати не лише необґрунтовано надмірні та неможливі для практичного виконання в умовах транзитивної економіки вимоги до роботодавців, а в першу чергу містити мотиваційні важелі щодо:

стабілізації зайнятості за наймом у організаційно-правових формуваннях;

гарантування рівня заробітної плати не нижче визначеної законом мінімальної зарплати та відновлення заробітною платою відтворювальної, стимулюючої та регулюючої функцій;

забезпечення максимального найму на роботу жителів сільських населених пунктів, на землях яких розміщено сільськогосподарське підприємство;

стимулювання «контрактного» виробництва сільськогосподарської продукції на договірній основі між великими підприємствами корпоративного типу та малими господарствами;

реструктуризації надто великих підприємств у фермерські господарства, які краще поєднують виконання виробничої функції з реалізацією соціальних потреб щодо працевлаштування членів сім'ї, самостійності у прийнятті рішень, почуття власності;

модернізації виробництва, впровадження ресурсоощадних та екологічно безпечних технологій виробництва якісної продукції;

відшкодування нових маркетингових каналів просування агропродовольства на зовнішні ринки.

Із зменшенням чисельності мешканців села в подальшому набувають значення прогностичні показники кадрового забезпечення аграрної сфери економіки.

Використані джерела

1. Про зайнятість населення: Закон України від 17.11.1992 р. № 2787—XII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: rada.gov.ua.
2. Письмак В. П. Региональные аспекты специального режима инвестирования: теория и практика, проблемы и решения / Письмак В. П. — Донецк: Донбасс, 2000. — 256 с.
3. Россоха В. В. Формування і розвиток виробничого потенціалу аграрних підприємств: монографія / Россоха В. В. — К.: ННЦ ІАЕ, 2009. — 444 с.
4. Дієсперов В. С. Аналіз ефективності праці / Дієсперов В. С. — К.: ННЦ ІАЕ, 2007. — 68 с.
5. Попова О. Л. Сталий розвиток агросфери України: політика і механізми / Попова О. Л. — К.: Ін-т екон. та прогноз. НАН України, 2009. — 352 с.
6. Кропивко М. М. Аналіз зарубіжного досвіду інвестиційного забезпечення стратегічних пріоритетів сільськогосподарських товаровиробників / М. М. Кропивко // АгроІнКом. — 2007. — № 3—4. — С. 43—47.
7. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2007 р. (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України): статистичний збірник. — К., 2008. — Ч. I. — 327 с.

М.Ю. Коденська,

д. е. н., професор,

Л.М. Пархоменко,

науковий співробітник,

ННЦ «Інститут аграрної економіки»

СТАН ТА ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ ЦУКРОБУРЯКОВОГО ВИРОБНИЦТВА

Проаналізовано сучасний стан виробництва у буряківництві. Висвітлено проблеми формування економічного механізму розвитку галузі. Розраховано мінімальні ціни на цукрові буряки та цукор, що забезпечать виробникам відшкодування витрат на виробництво продукції і розширене відтворення галузі.

Стан буряківництва в Україні можна охарактеризувати як катастрофічний. Площі посівів цукрових буряків зменшені 2009 р. до 327 тис. га і по відношенню до середньорічних за 2001–2005 рр. становлять 45,4 %. Підвищення урожайності культури до 35,6 т/га 2008 р. при високих темпах зменшення посівів не забезпечує стабільності валового збору коренеплодів. Зростання урожайності цукрових буряків характерно для всіх областей, але лише у господарствах Полтавської та Хмельницької областей рівень урожайності перевищив 40 тонн/га.

Обсяги виробництва цукрових буряків понад 2 млн т були 2007 р. у Вінницькій (2894,4 тис. т), Полтавській (2195,8 тис. т), Тернопільській (2058,4 тис. т), а 2008 р. у Вінницькій (2216,5 тис. т), проте менші на 23,4 %, та Полтавській (2700,9 тис. т) або більше на 505,1 тис. т (21,4 %) в порівнянні з 2007 р.

Зменшення посівів, а отже обсягів виробництва цукрових буряків є наслідком стрімкого зростання цін на матеріальні та енергетичні ресурси, що зумовлює підвищення собівартості продукції та не забезпечує не тільки розширеного відтворення галузі, а й призводить до низького рівня її рентабельності, а в окремі роки до збитковості (табл. 1).

Так, за останні три роки (2006–2008) повна собівартість реалізації цукрових буряків підвищилась на 24,2 %, реалізаційна ціна на 19,7 %. 2007 р. реалізаційна ціна була нижчою від собівартості майже на 12 %, що зумовило збитковість галузі (–11,1 %). При цьому спостерігається неадекватна ситуація у виробництві цукрових буряків: урожайність культури зростає, собівартість коренеплодів підвищується, а для ціни їх реалізації за роками характерні коливання в той чи інший бік. Реалізаційна ціна ніби кимсь дозується і як наслідок спостерігається низький рівень ефективності буряківництва.

Аналіз структури витрат на виробництво цукрових буряків за 2006–2008 роки свідчить, що основна їх частина, а саме вартість прямих матеріальних витрат на одиницю площі підвищилась в 1,8 раза, а за часткою в загальній сумі витрат – на 5,7 відсоткових пункти. При цьому оплата праці зросла лише на 9 %,

Таблиця 1

Економічна ефективність виробництва цукрових буряків в сільськогосподарських підприємствах

Показник	Рік			2008 р. у % до 2006 р.
	2006	2007	2008	
Урожайність, тонн/га	29,7	29,4	35,5	119,5
Повна собівартість однієї тонни продукції, грош. од.	168,5	179,9	209,2	124,2
Реалізаційна ціна 1 тонни, грош. од.	187,2	160,0	224,0	119,7
Маса прибутку (+), збитку (-), млн грош. од.	184,316	-142,444	84,220	45,7
Прибуток (+), збиток (-) на 1 га зібраної площі, грош. од.	287,7	-296,7	261,4	90,9
на 1 тонну	18,7	-0,01	14,8	79,2
Рівень рентабельності, %	11,1	-11,1	7,1	-4,0
Виробництво цукру, тис. т	2592	1867	1653	63,8
в т.ч. з цукрових буряків	2574	1867	1573	61,1

Структура і динаміка витрат на виробництво цукрових буряків

Статті витрат	2006 р.		2007 р.		2008 р.		2008 р. у % до 2006 р.	
	на 1 га, грн	у % до всього	на 1 га, грн	у % до всього	на 1 га, грн	у % до всього	у % на 1 га	+,- частка у витратах
Витрати — всього	3647,1	100	4364,7	100	6192	100	169,8	*
у тому числі прями матеріальні витрати	2664,2	73,1	3335	76,4	4875,9	78,8	183,0	5,7
з них:								
насіння	420	11,5	590	13,5	754,5	12,2	179,6	0,7
мінеральні добрива	797,8	21,9	985,9	22,6	1513,6	24,5	189,7	2,6
нафтопродукти	534,1	14,7	564,1	12,9	804,4	13,0	150,6	-1,7
оплата послуг	495,2	13,6	555,7	12,7	937	15,1	189,2	1,5
решта	417	11,4	639,4	14,7	866,5	14,0	207,8	2,6
прямі витрати на оплату праці	392,3	10,8	378,7	8,7	429,9	6,9	109,6	-3,9
інші прями та загальновиробничі витрати з них:								
	590,5	16,2	651,9	14,9	886,2	14,3	150,1	-1,9
амортизація необоротних активів	177,2	4,9	201,7	4,6	274,3	4,4	154,8	-0,5
відрахування на соціальні заходи	43,7	1,2	60,3	1,39	97,4	1,6	222,9	0,4
решта інших прямих витрат	369,6	10,1	389,1	8,9	514,5	8,3	139,2	-1,8

при зменшенні її частини в загальній сумі витрат з 10,8 до 6,9 % (табл. 2). В результаті 2008 р. господарства зменшили посіви цукрових буряків до 377,2 тис. га і така тенденція продовжується.

Розрахунок ефективності задіяного у виробничому процесі капіталу: грошової оцінки, вартості основних виробничих і оборотних засобів свідчить про те, що прибутковість однієї з найінтенсивніших галузей аграрного сектора економіки наближається до нульової позначки (табл. 3).

Суттєве зменшення обсягів виробництва цукрових буряків відповідно зумовило зменшення обсягів виробництва цукру від 2574 тис. т у 2006 р. до 1867 тис. т у 2007 р. і 1573 тис. т у 2008 р. при установленому граничному розмірі квоти на поставку цукру на внутрішній ринок (квота «А») у період з 1 вересня 2009 р. до 1 вересня 2010 р. в обсязі 1984 тис. тонн. Таким чином, внутрішній ринок цукру за рахунок власного виробництва буде заповнений на 79,3%. Відкривається ніша для експансії імпорту, що є несприятливою ситуацією для вітчизняного товаровиробника.

Розрахунок потреби і насичення ринку цукром передбачає врахування національного значення культури цукрових буряків: однієї з важливіших сільськогосподарських культур в агротехнологічному плані, вирощування якої забезпечує сприятливий розвиток всіх інших культур в сівозміні, що підвищує загальну її продуктивність.

Цукрові буряки є єдиною технологічною культурою для виробництва енергетичного продукту харчування — цукру, який є також базою для розвитку багатьох галузей харчової й переробної промисловості. Крім того, цукрові буряки та продукція цукробурякового виробництва все більше набувають значення енергетичної сировини для розвитку підприємств біоетанолової промисловості, що започатковує свій розвиток в нашій країні.

Наведені та інші характеристики галузі (забезпечення розвитку цукрової промисловості, зайнятість сільського населення і розвиток сільської місцевості, доходи в бюджет) зумовлюють нагальну потребу змінити ставлення владних структур до розвитку

Таблиця 3

Розрахунок норми прибутку у виробництві цукрових буряків (фабричних) за фактичними показниками (на 1 га посівів цукрових буряків), грн

Показник	2006 р.	2007 р.	2008 р.	В середньому за 2006—2008 рр.
Вартість основних виробничих засобів, грн	12242	12873	13540	12885
Вартість оборотних засобів з урахуванням коефіцієнта обігу (коефіцієнт 0,85), грн	6298	7822	9334	7818
Грошова оцінка ріллі, грн	9525	9688	9792	9668
Вартість виробничих засобів (основних, оборотних, землі), грн	28065	30383	32666	30731
Прибуток (+), збиток (-), грн	287,7	-297,7	261,4	84,1
Норма прибутку, %	1,02	-0,98	0,8	0,28

Розрахунок мінімальної ціни на цукрові буряки та цукор, 2009 р.

Показник	на 1 га	на 1 т
Вартість основних виробничих засобів, грн	13510	386
Вартість оборотних засобів з урахуванням коефіцієнта обороту (коефіцієнт 0,85), грн	10150	229
Грошова оцінка ріллі, грн	12022	343
Вартість капіталу — всього, грн	35682	1020
Прибуток на основний капітал на рівні 15 %	5352	153
Реалізаційна ціна цукрових буряків, грн	—	224
Повна собівартість цукрових буряків, грн	—	209,2
Мінімальна ціна на цукрові буряки законодавчо затверджена, грн	—	183,3
Розрахункова мінімальна ціна цукрових буряків (з урахуванням прибутку на основний капітал 15 %), грн	—	362
Кошти, що недоотримає товаровиробник, грн	4830	138

цукробурякового виробництва. Високі світові ціни на енергетичні ресурси і зростаючий попит харчової й переробної промисловості уже визначають ціни на енергетичні продукти та продукцію цукробурякового виробництва.

Обсяги потреби цукру з цукрових буряків визначатимуться стратегічними напрямками його використання: для споживання населенням, що залежатиме від його платоспроможності; використання як компонента чи/або консерванту підприємствами харчової промисловості, в технологічному процесі виробництва продовольчих товарів яких має надаватись перевага вітчизняному цукру; використання продукції цукробурякового виробництва як сировини для отримання енергетичних (біоетанолу, газу) та інших продуктів споживання (наприклад, бетаїну).

Обсяги виробництва цукру для наповнення внутрішнього продовольчого ринку відповідно до попиту споживачів з урахуванням підвищення їх купівельної спроможності мають знаходитися в межах 2,2–2,4 млн т (з урахуванням 20–25 % страхового фонду). Згідно Постанови Кабінету Міністрів України від 4 лютого 2009 р. № 63 встановлено граничний розмір квоти на поставку цукру на внутрішній ринок (квота «А») у період з 1 вересня 2009 р. по 1 вересня 2010 р. в обсязі 1984 тис. тонн, фактично за попередніми даними вироблено у 2009 р. — 1224 тис. тонн.

Потенційні можливості бурякопридатних земель за належного ставлення владних структур до розвитку галузі визначаються значно вищими обсягами виробництва цукрових буряків і цукру, спроможними забезпечити внутрішній ринок, сформувані експортні ресурси, та при активізації зовнішньоекономічних відносин відновити зовнішні ринки збуту цукру.

Продукція цукробурякового виробництва може також використовуватися для виробництва альтернативних джерел енергії з метою попередження енергетичної незалежності України. Для цього

необхідно змінити ставлення до галузі в напрямі об'єктивної оцінки в економіці країни та стимулювання її розвитку.

Розрахунок мінімальної ціни на цукрові буряки та цукор. Цукробурякове виробництво — матеріало- і трудоемна галузь потребує продуктивних земель, достатньої кількості органічних і мінеральних добрив, засобів захисту рослин, технічних і енергетичних засобів. Отже, ціна на цукрові буряки має відшкодовувати всі витрати й забезпечувати розширене відтворення галузі та збереження якості ґрунтів. Нами зроблено розрахунки мінімальної ціни на цукрові буряки з урахуванням грошової оцінки землі, задіяних у виробничому процесі основних і оборотних засобів, нормативних технологічних витрат за елементами собівартості, нормативного прибутку на капітал у розмірі 15 %, що має забезпечити інвестиційну привабливість галузі (табл. 4).

За нашими розрахунками мінімальна ціна на цукрові буряки має становити 362 грн за тону при умові стабільності ринкових цін на матеріально-технічні ресурси, доступності за ціною кредитних ресурсів та обмеження імпорту цукру. Це дасть можливість стабільно й ефективно розвивати цукробурякове виробництво, відновити матеріально-технічну базу на новій техніко-технологічній основі, забезпечити продуктивне використання землі, впровадити ефективну цукробурякову сівозміну, інвестувати кошти у підвищення професійного рівня кадрового потенціалу галузі.

Висновок. Ефективний розвиток цукробурякового виробництва потребує відновлення матеріально-технічної бази на новій техніко-технологічній основі, а тому фінансового забезпечення, продуктивного використання землі, запровадження цукробурякової сівозміни, підвищення кваліфікації працівників галузі. Реалізація визначених завдань можлива за умови визнання пріоритетності цукробурякового виробництва і державного протекціонізму його розвитку.

ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ КРИЗИ У МОЛОЧНІЙ ГАЛУЗІ

Висвітлено проблеми галузі молочного скотарства в Україні. Досліджено варіанти формування корпоративних структур у молочній галузі та їх вплив на сільський розвиток. Проаналізовано зарубіжний досвід кооперації в молочарстві. Визначено оптимальний розмір і запропоновано організаційну структуру молокопереробно-збутового сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу.

Молочна галузь — традиційно важлива і невід’ємна складова сільського господарства. Протягом тривалого часу молочне скотарство переживає глибоку системну кризу і зазнає великих руйнівних, деструктивних змін. За роки незалежності поголів’я корів зменшилося втричі, різко скоротилася виробництво молока. Під час реорганізації аграрної галузі жоден із 562 молокозаводів України не став кооперативним. Приватні структури, що стали їх власниками, практично монополізували молокопереробний комплекс. Водночас функціонує близько 1000 малих цехів, які самостійно реалізують власну молочну продукцію.

Нині на більшості молочних заводів виробничі потужності завантажено на 15–25 %. Нижче цієї межі підприємства банкрутують. Так, у Вінницькій області з 25 молочних заводів на консервацію поставлено 8, а в Україні, за різними даними, від 190 до 210 одиниць.

Якщо раніше основні виробники молока (колгоспи і радгоспи) були чітко закріплені за конкретними молокопереробними підприємствами, то нині, у зв’язку з банкрутством окремих заводів, заготівля молочної продукції набула хаотичного характеру. Наприклад, в Жмеринському районі Вінницької області молокозаводи заготовляють сировину на відстані від 40 до 90 км. В ряді районів Волинської, Рівненської, Житомирської областей пробіг молоковозів за день становить 90–120 км. Яготинський завод Київської області звозить молоко з семи районів Київської, Полтавської та Черкаської областей, а до міста Києва частину сировини доставляють за 200 і більше кілометрів, що забезпечує потреби столиці лише на 60–70 %.

Оптимальною вважається відстань перевезення молока від 10 до 20 км. Очевидно, яким тягарем для собівартості кінцевої продукції стають транспортні витрати. Під загрозою зниження прибутку чи банкрутства молокозаводи знижують закупівельні ціни на молоко, а селяни, не маючи ви-

бору, змушені продавати продукцію практично за демпінговими цінами.

Нині основними постачальниками молока на ринок стали господарства населення. Їх частка становить близько 80 % сировини. В більшості випадків цей процес контролюють посередники і безпосередньо молокозаводи.

Складається парадоксальна ситуація. Конкурентне середовище, що має сприяти оптимізації закупівельних цін на молочну продукцію, утримує їх на рівні у 3–4 рази нижче, ніж на продовольчих ринках. Скорочення виробництва супроводжується не зростанням, як прийнято за правилами саморегулювання ринку, а зниженням ціни на сировину. Товаровиробник відповідно реагує на ці тенденції скороченням поголів’я худоби.

Проблема полягає в тому, що заводи з переробки молока виробили правила гри, які дають їм можливість вільно конкурувати між собою на ринку заготівлі молока, але в питанні встановлення розмірів заготівельних цін на продукцію вони дотримуються консолідованої єдності. Порушувати це правило учасникам навіть під загрозою банкрутства не прийнято. Тобто механізм вільного ціноутворення, який став нормою для країн з розвинутою ринковою економікою, в Україні ще не спрацює.

Посиленню корпоративної солідарності переробників передують розвиток негативних тенденцій в молочному тваринництві. Вони в однаковій мірі потерпають від спаду виробництва молока, зростання його собівартості, зниження якості сировини.

Зрозуміло, що така ситуація в молочній галузі не може тривати довго, принаймні тому, що загрожує продовольчій безпеці країни. На нашу думку, можливі три варіанти розвитку молочної галузі, соціально-економічні наслідки яких представлено в табл. 1.

Перший варіант характеризується як результат неефективної державної політики в аграрному секторі економіки, що призвела до руйнації виробничого потенціалу тваринницької галузі в цілому і молочній зокрема. Намітились тривожні тенденції розвитку деградаційних процесів на селі, які можна зупинити лише ефективними діями влади.

Другий варіант, на перший погляд, простіший і прийнятний з точки зору економії бюджетних коштів. Великий бізнес має достатньо ресурсів, щоб в короткий термін відновити виробничий потенціал молочної галузі, але з її модернізацією стануть без-

Варіанти формування корпоративних структур в молочній галузі та їх вплив на сільський розвиток *

Варіанти	Н а с л і д к и
Залишити все без змін	<i>1. Наростання негативних тенденцій у розвитку галузі, а саме:</i>
	посилення монополізму переробників та посередників
	різке скорочення поголів'я ВРХ, занепад галузі
	необхідність постійного втручання держави в процес регулювання цінової політики не ринковими способами
	втрати конкурентоспроможності молочарської галузі та посилення загрози продовольчої безпеки держави
	непродуктивне використання основних засобів, дорожчання продукції
	відтік коштів від сільських громад, що спричиняє занепад села
	процес відчуження селянина від власності
	втрати можливості формування середнього класу на селі.
Розвиток великих аграрних структур	<i>2. Дає можливість:</i>
	розвивати систему великих тваринницьких комплексів
	організувати переробку продукції безпосередньо на місці
	розвитку міжгосподарської кооперації
	випу контролюючого пакета акцій діючих переробних підприємств, та їх модернізації за рахунок власних коштів
	в певній мірі зняти фінансове навантаження держави на дотування галузі.
	<i>При цьому:</i>
	отриманий прибуток повністю осідає у власників переробних підприємств
	відтік коштів з сільської місцевості (громад) призведе до занепаду села
остаточно відбудеться відлучення селянина від власності і повна втрата можливості формування середнього класу на селі	
посилюватиметься масове безробіття і деградація сільського населення.	
Розвиток фермерських господарств та сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів	<i>3. Це позитивно впливатиме на:</i>
	гармонізацію ринкового середовища
	формуванню ефективного власника на селі
	посилення зацікавленості селянина у розширенні своєї діяльності через залучення його до участі в розподілі одержаних прибутків промислової переробки продукції, які раніше залишалися в посередників і монополістів
	розвиток поселенської мережі. Підприємства, зареєстровані в сільській місцевості, наповнюють сільські бюджети
	можливість придбання контролюючого, а згодом і всього пакету акцій підприємств, які збанкрутували, за заниженими цінами
	розбудову гармонійного ринкового середовища
	створення кооперативної торговельної мережі
	нормалізацію відносин між товаровиробниками, споживачами, державою
	розвиток інших видів кооперації.
	<i>Виникнуть певні труднощі з підготовки кваліфікованих кадрів для переробного підприємства, потребою коштів для будівництва та освоєння його потужностей, подоланням опору з боку посередників, переробників та чиновників.</i>

* Джерело: розробка автора.

перспективними близько 70–75 % раніше успішно функціонуючих тваринницьких ферм. Селянин буде остаточно відлучено від власності, а негативні процеси руйнації села розвиватимуться прискореними темпами. Тобто, якщо за першого варіанту селянин, знемагаючи від диктату монопольних структур, не бачить перспективи для своєї діяльності, то при другому він втрачає її остаточно.

Третій варіант найбільш затратний, але й найперспективніший з точки зору вирішення низки економічних і соціальних проблем, комплексного розвитку сільських територій. Він дає селянинові шанс стати реальним господарем на своїй землі, власником майна і доходів, бути повноцінним гравцем в ринковому середовищі. Його інтерес тісно переплітається з інтересами сільської громади і сприятиме її прогресивному розвитку.

Сучасна політика Уряду спрямована на прискорення кооперації в індивідуального секторі, головною ознакою якого є низькотоварні економічно слабкі сільські подвір'я. Те, що вони займають домінуючу роль у забезпеченні населення країни певними видами сільськогосподарської продукції є результатом неефективної в минулому політики держави стосовно аграрного сектора економіки. Основу діяльності господарств населення становить забезпечення власних потреб в продуктах харчування першої необхідності. Вони не мають економічних можливостей для формування стійкого прошарку середнього класу на селі.

В розвинених країнах такий сектор практично зведений нанівець, поступившись фермерському. Проте в аграрній сфері України склалася така ситуація, що селянські подвір'я ще тривалий час будуть

відігравати важливу роль у забезпеченні населення молочно-м'ясними продуктами і кошти направлені державою на їх оздоровлення позитивно впливають на підвищення продуктивності в цьому секторі і аграрній сфері економіки в цілому.

Важко уявити, що на такій виробничій базі Україна зможе успішно конкурувати на світовому ринку молочної продукції. Враховуючи підтримку урядом розбудови кооперативних структур на селі, необхідно спрямувати додаткові зусилля на відродження молочної галузі шляхом *розвитку фермерських господарств*, які б спеціалізувалися на виробництві молока і м'яса ВРХ. Природно, що такі господарства за певної підтримки держави стануть результатом трансформації селянських подвір'їв у фермерські. Перетворившись у високотоварні, вони стануть базою для розвитку кооперації в аграрній галузі.

Особливості ринку такі, що він може ефективно розвиватися тільки в умовах вільного конкурентного середовища. В даній ситуації суть проблеми зводиться до **демонополізації аграрного ринку шляхом виведення на арену нових гравців з протилежними інтересами**, які б сприяли розвитку конкуренції. З досвіду країн з розвинутою ринковою економікою ними можуть стати організовані товаровиробниками **обслуговуючі кооперативи**, які замкнуть на собі весь ланцюг молокопереробного комплексу: **виробництво – переробка – реалізація**. Оскільки в Україні на молокопереробне підприємство і торговельну мережу припадає 75–80 % прибутків всього продуктового ланцюга від виробництва до збуту продукції, то такі зміни внесуть істотний позитив в правила гри й атмосферу ринкового середовища, зроблять його більш цивілізованим і передбачуваним, ліквідують монополізм посередників, переробних підприємств та інших комерційних структур.

Для прикладу, за орієнтир візьмемо кооперативний сектор країн Західної Європи, що контролює значні обсяги виробництва, переробки та реалізації молочної продукції (табл. 2)

Середній розмір молочних ферм в більшості з них становить 20–25 корів. В північних країнах він коливається в межах 30–40, а на півдні, як правило,

до 15 голів. Надій на одну фуражну корову перевищив рубіж 6,5–7,5 тис. літрів, а в Греції і Польщі становить близько 4,5 тис. літрів.

Фермерські господарства розвинених країн є головними виробниками тваринницької продукції і через організовані ними кооперативні структури контролюють її реалізацію на ринку.

В Україні, на жаль, такі господарства практично відсутні. Виникає потреба в організації моделі **пілотного проекту молочарського обслуговуючого кооперативу**, на якому можна на практиці апробувати життєздатність його організаційної та економічної структур. На нашу думку, в основі його конструкції повинно фігурувати фермерське господарство, яке спеціалізується на виробництві молока і має в користуванні 65–70 га ріллі. Найоптимальнішим варіантом для тваринницької ферми може стати корівник на 100 голів, в якому можна розмістити 35 молочних корів та весь шлейф ремонтного молодняку і відгодівельного поголів'я.

Виробничий цикл по вирощуванню кормових культур та утриманням тваринницького стада може забезпечити 5–6 працівників. Основним джерелом доходів такого господарства буде молочна продукція (50–60 %) і м'ясо великої рогатої худоби (40–50 %). Валовий вихід молочної продукції становитиме 140 т, в тому числі 130 т товарної.

Іншими складниками районного молочарського обслуговуючого кооперативу можуть стати організовані в кооперативи селянські подвір'я, сільськогосподарські товариства, підприємства з переробки молока, виготовлення комбікормів, торговельна мережа (рис. 1).

Згідно Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11.02.2009 року № 184-р планується виділити на організацію 4600 молочарських кооперативів, придбання для них холодильного та іншого обладнання 1,47 млрд грн із розрахунку 319 тис грн на один об'єкт.

Якщо молокоприймальний пункт розширити за рахунок установки обладнання для виробництва твердого і м'якого сиру (вартість 140,0 тис грн) та обладнання для виробництва вершкового масла,

Таблиця 2

Питома вага кооперативів на ринку молочної продукції в країнах ЄС, %

Країна	Молокопродукти
Ірландія	100
Швеція	99
Великобританія	98
Данія	93
Нідерланди	92
Фінляндія, Австрія, Португалія, Люксембург	80–90
Бельгія, Німеччина	55–60
Франція, Італія, Іспанія	35–49
Греція	20

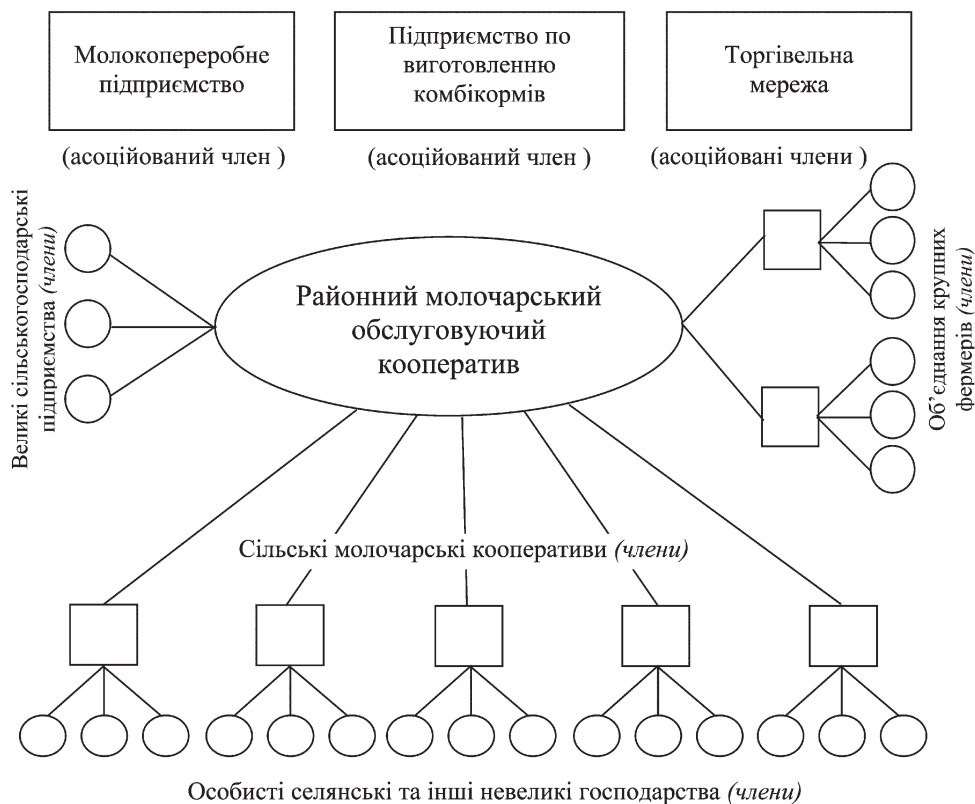

Рис. 1. Організаційна структура районного молокопереробно-збутового сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу

вартістю 145,0 тис. грн, то можна створити підприємство, альтернативне молокозаводу. Необхідне для комплектації молокопереробних підприємств устаткування виробляється на вітчизняних заводах.

Прикладом може слугувати історичний досвід Галичини, де у 20–30 роки ХХ-го століття при організації молочарських кооперативів оптимальною вважалася та молочарня, до якої постійно надходило молоко не менше ніж від 2000 дійних корів. Нижче цього рівня молочарські кооперативи не організовували.

За нашими підрахунками, найоптимальніший розмір молочарського кооперативу із замкнутим циклом (заготівля – переробка – збут виробленої продукції) являє собою підприємство, спроможне щоденно переробляти 20–30 тонн сировини з доставкою молока на переробку в радіусі 5–20 км. Це дасть можливість в 3–4 рази зменшити транспортні витрати, організувати повернення господарствам перегону, або реалізацію його іншим споживачам. За рахунок цього можна підвищити заготівельну ціну на сире молоко в 1,7–2 рази і з розвитком сировинної бази нарощувати переробні потужності.

За даними таблиць 3 і 4 можна вибрати бажаний варіант переробки молочної продукції і зробити попередній розрахунок собівартості певного її виду. Так, віддаленому від ринків збуту підприємству доцільно займатися виробництвом масла, сметани, м'яких та

твердих сирів в різних пропорціях. Ця продукція потребує значно менших витрат на її транспортування та зберігання.

Підраховано, що з 1 тонни молока жирністю 3,6 % можна одержати сметани 20 % – 14,3 кг, масла селянського – 14,3 кг, сиру м'якого – 28,6 кг, сиру твердого – 64,3 кг. Виручка від реалізації 1 тонни переробленої сировини становитиме 3360–3600 грн. Варто відмітити, що це буде екологічно чиста натуральна продукція, без рослинницьких добавок, а тому і ціна на неї повинна бути на порядок вищою.

Як зазначалося, засновниками вертикального кооперативу можуть бути три групи товаровиробників, а саме: власники селянських господарств (об'єднані в низовий кооператив по заготівлі молока), великі господарства та окремі фермерські господарства. Обов'язковою умовою членства в кооперативі юридичної чи фізичної особи має бути обсяг постачання не менше 250–400 літрів молока за день. Наприклад, в скандинавських країнах членом кооперативу може бути фермерське господарство, яке має не менше 10–15 дійних корів. Саме під такі базові параметри слід формувати низові ланки кооперативних структур.

Необхідність в такій організаційній структурі базується на потребі в розмежуванні приймання молока із селянських подвір'їв, де важче ніж в підприємствах, що виробляють значно більші обсяги

Нормативи потреби молока базисної жирності для виробництва 1 т та 1 т.у.б. молокопродуктів в Україні, на період до 2015 р.

№	Молокопродукт	Норматив молочної сировини, т
1	Молоко пастеризоване	1,0
2	Кефір	1,0
3	Масло вершкове	22,0
4	Сир твердий	11,0
5	Сир кисломолочний	6,0
6	Сметана	6,0
7	Консерви молочні	2,5
8	Морозиво молочне	0,5

Структура витрат переробки молока на молочні продукти, %

№	Вид молочної продукції	Сировина	Доставка	Переробка
1	Масло вершкове	85,8	6,9	7,3
2	Сир російський	59,3	5,0	35,7
3	Сметана 15 %	75,8	5,3	18,9
4	Молоко 2,5 %	47,5	3,8	48,7
5	Сухе знежирене молоко	73,7	7,5	18,8
6	Сир знежирений.	61,4	5,2	33,3

молока, налагодити контроль за його якістю. Так, 2007 р. із закупленого і переробленого на Вінниччині молока лише 10 % було віднесено до вищої категорії, 41 % – відповідало першому ґатунку, решта – становило другий ґатунок та несортове. Причому найменш якісна продукція надходила саме з господарств населення.

Якщо великі підприємства можуть поставляти свою продукцію прямо на молокозавод, то дрібні власники змушені об'єднуватися в кооперативи по заготівлі молока. Спонукає їх до членства в кооперативі та його реєстрації можливість підвищення заготівельної ціни та отримання дивідендів за результатами господарського року з прибутку в сфері переробки та реалізації продукції. Проблемою може стати дефіцит спеціалізованих транспортних засобів (молоковозів), що унеможливить організацію роздільного збирання молока. Частково це питання вирішується шляхом установки додаткових охолоджувальних ємностей, за допомогою яких без порушення технології зберігання продукції протягом

двох діб у два рази скорочуються витрати на перевезення молока.

Іншим проблемою при створенні кооперативу може стати питання асоційованого членства. Згідно нашого проекту асоційоване членство надається як окремим працівникам молочної і комбикормового підприємств та торгівельних закладів, так і організаційним структурам – юридичним особам. В цьому випадку мірилом його забезпечення стає тільки матеріальна, фінансова або інтелектуальна участь у формуванні власності цих господарських суб'єктів. Кращим варіантом є викуп кооперативом контрольного або всього пакету акцій підприємства. Проте, якщо члени обслуговуючого кооперативу самотужки чи з допомогою держави збудують переробне підприємство, то вони стануть його повноправними власниками і ця проблема відпаде сама по собі.

Для забезпечення переробних потужностей підприємства сировинна база кооперативу повинна становити 25–26 тонн молока (табл. 5).

Потреби в обсягах сировини для переробного підприємства виробничої потужності 20–30 т за зміну, т*

Постачальники	Кількість корів (голів)	Надій на 1 фуражну корову (л на день)	На день, т	На рік, т
Фермерські господарства	1225	10,8	13,2	4830
Ферми товариств	200	10,0	2,0	730
Сільські подвір'я	1100	7,7	8,5	3100
Разом	2525	10,0	25,3	8660

* Джерело: розробка автора.

Примірна розрахункова вартість будівництва молокопереробного підприємства з набором технологічного устаткування та транспортних засобів становитиме 1620 тис. грн (табл. 6). Доставку охолодженого молока з приймальних пунктів та фермерських господарств забезпечуватимуть чотири трьохтонних молоковози.

Таким чином, на облаштування одного фермерського господарства по виробництву молока з повним оборотом стада необхідно 934,3 тис. грн бюджетних коштів, а на весь пілотний проект з 35 господарств – 32,7 млн грн (табл. 7). Освоєння одного головомісця умовної голови ВРХ коштуватиме (934,3 тис. грн: 80,5 умов. гол.) = 11,6 тис. грн. (1 корова = 1 ум. гол. × 35 = 35 ум. гол.; 1 гол. молдняку = 0,7 ум. гол. × 65 = 45,5 ум. гол.).

Зазначимо, що при розрахунку кошторису бралося до уваги використання старих тваринницьких приміщень після проведення відповідних ре-

монтних робіт. Вартість будівництва за сучасними нормативами одного головомісця нового корівника на 100 голів становить 9,85 тис. грн, 300 гол. – 10,3 тис. грн., 400 гол. – 11,6 тис. грн. Тобто, чим більше приміщення, тим дорожче головомісце для худоби. Тому освоєння придатних до використання старих приміщень, дає можливість заощадити на облаштуванні 1 головомісця ВРХ 5,5–6,0 тис. грн.

З'єднуючим технологічним ланцюгом між виробниками сировини та переробним підприємством має стати заготівельний кооператив, який буде приймати молоко у здавачів, проводити його первинну обробку (очистку та охолодження) й відправляти на молокозавод.

Потужність ємкостей при коефіцієнті їх використання 0,7 дає можливість зберігати одночасно (4600 × 5 × 0,7) = 16,1 тис. тонн молока, що становитиме 40–45 % обсягу його денної заготівлі в кооперативі (табл. 8).

Таблиця 6

Кошторисна вартість приміщення та устаткування заводу з переробки молока *

Основні засоби	Кількість одиниць	Ціна тис. грн	Вартість тис. грн
Виробничі приміщення та облаштування заводу	1	200,0	200,0
Станція приймання молока	2	98,5	197,0
Фільтри для очищення молока	2	12,0	24,0
Охолоджувачі молока	2	138,5	277,0
Аналізатори якості молока	4	8,0	32,0
Устаткування для виробництва сирів	1	140,0	140,0
Устаткування для виробництва масла	1	140,0	140,0
Молоковози	4	150,0	600,0
Інше устаткування та матеріали	—	—	35,0
Наладка устаткування (до 3 % від його вартості)	—	—	15,0
Інші не передбачені витрати та резервний фонд	—	—	100,0
Всього	×	×	1620,0

* Дж е р е л о : розробка автора.

Таблиця 7

Кошторис витрат на облаштування фермерських господарств пілотного проекту вертикально інтегрованого молочарського кооперативу *

№ п/п	Статті витрат	Кількість, од.	Сума коштів (тис. грн)	
			на 1 ферму	на весь проект
1	Ремонт приміщень	35	70,0	2450
2	Комплект устаткування для ферми	35	300,0	10500
3	Закупка корів (1 гол. = 6 тис. грн)	610	210,0	3660
4	Закупка теличок (1 гол. = 4 тис. грн)	615	140,0	2460
5	Механізми для польових робіт	35	320,0	11200
6	Облаштування території	35	40,0	1400
7	Перекваліфікація кадрів, %	1	7,2	300
8	Інші непередбачені витрати, %	2,5–3	2,1	730
9	Всього	—	934,3	32700

* Дж е р е л о : розробка автора.

**Кошторис витрат на придбання та установку обладнання
(обслуговуючий кооператив для первинної обробки 5 т молока) ***

№ п/п	Показник	Кількість	Тис. грн
1	Танк (ванна) для охолодження молока (5т)	1	50,0
2	Обладнання для очистки молока (комплект)	1	10,0
3	Обладнання для аналізу молока	1	7,0
4	Прилад для визначення чистоти молока «Рекорд»	1	1,0
5	Ванна для миття обладнання	1	2,5
6	Шафа сушильна	1	2,0
8	Стіл лабораторний	1	1,0
9	Відра, бідони		5,0
10	Молоковоз	1	150,0
11	Доїльні апарати «Брацлавчанка»	10	38,0
12	Ремонт приміщення		50,0
13	Дезінфікуючі матеріали (на рік)	1	2,5
14	Всього	×	319,0

* Дж е р е л о : витяг з додатку до розпорядження Кабміну України.

Такий молочарський кооператив повинен обслуговувати в середньому 5–8 населених пунктів. В умовах передбачуваного нами проекту достатньо буде п'яти. Враховуючи досвід уже діючих аналогічних структур, загальну суму витрат на її облаштування можна зменшити на 15–20 %

Необхідною ланкою, яка органічно вписується в технологічний процес, є також виробництво комбікормів, річна потреба в яких становить 2500–2600 тонн. Орієнтовна вартість будівництва комбікормового заводу становить близько 300 тис грн. Зазначимо, що постачання зерна на комбікормове підприємство членами кооперативу за собівартістю дасть змогу значно знизити ціну кормів, оскільки оплата здійснюватиметься лише за його переробку та зберігання готової продукції.

Таким чином, загальна сума витрат на організацію обслуговуючого кооперативу, який забезпечить повний комплекс технологічних процесів з вироб-

ництва, переробки та реалізації продукції становить 36,4 млн грн (табл. 9).

При забезпеченні строків введення в дію всіх складових проекту, кооператив, за нашими підрахунками, протягом двох років виїде на розрахункові обсяги виробництва.

Економічну ефективність проекту розглянемо на прикладі діяльності фермерських господарств – найвагомішого його складника (табл. 10).

Дані таблиці 10 показують, що в порівнянні економічних результатів двох маркетингових каналів реалізації молочної продукції – комерційного та кооперативного – вигоди від останнього очевидні. Так, в першому варіанті від реалізації продукції середньостатистичне фермерське господарство від виробництва молока за рік, навіть за умови повернення ПДВ, отримує збиток в сумі $(1421: 35) = 40,6$ тис. грн, що в розрахунку на одну корову становить близько 1160 грн і практично

Таблиця 9

Кошторис витрат на створення пілотного проекту молочарського вертикально інтегрованого кооперативу *

№ п/п	Організаційні структури кооперативів	Сума фінансування (тис. грн)
1	Облаштування фермерських господарств	32700
2	Будівництво молокозаводу	1620
3	Облаштування молочарських кооперативів	1600
4	Будівництво комбікормового підприємства	300
5	Організація торгівельної мережі.	180
6	Всього	36400

* Дж е р е л о : розробка автора.

**Розрахунок прибутку від реалізації молока фермерськими господарствами
за різними маркетинговими каналами (тис. грн) ***

№ п/п	Показник	Маркетингові канали	
		комерційний	кооперативний
<i>Сфера виробництво молока</i>			
1	Витрати на виробництво	10471	10471
2	Виручка від реалізації продукції з ПДВ	9100	—
3	Фінансовий результат (прибуток +, збиток -)	-1371	—
4	ПДВ (16,7 %)	(1520)	—
5	Фіксований податок	50	50
6	Результат (прибуток +, збиток -) без ПДВ	-1421	—
7	Результат (+, -) з урахуванням повернення ПДВ	+99	
<i>Сфера переробка молока</i>			
1	Вартість сировини	9100	
2	Витрати на переробку і доставку	3140	3140
3	Виручка від реалізації продукції з ПДВ	17800	17800
4	Втч ПДВ (16,7 %) $17800 \times 16,7: 100$	2973	2973
5	Прибуток ($17800 - 9100 - 3140$)	5560	—
6	Прибуток без ПДВ ($5560 - 2973$)	2587	—
7	Податок на прибуток (25 %) $2587 \times 0,25$	647	—
8	Результат (прибуток +, збиток -) $2587 - 647$	1940	x
Прибуток у 2-х сферах агро бізнесу разом		x	1166

* Джерело: розробка автора

спричиняє його банкрутство. Переробне підприємство, закупивши за низькими цінами сировину, отримує прибуток в сумі 1940 тис. грн, або 0,62 грн на одну гривну витрат.

Кооперативний канал, не лише нейтралізував від'ємне сальдо в сумі 1493 тис. грн, а також дає можливість отримати від реалізації переробленої продукції 1166 тис. грн прибутку, з яких, враховуючи питому вагу витрат продуктового ланцюга (*виробництво – переробка – реалізація*) фермерськими господарствами і переробними підприємствами (77 і 23 % відповідно) після відрахування у фонди кооперативу (25 %) та виплати боргових зобов'язань решта (673,4 тис. грн.) буде нарахована у вигляді кооперативних виплат, (орієнтовно по 148 грн на 1 т молока).

Особливо це економічно вигідно виробникам молока, які, ставши членами обслуговуючого кооперативу, замість можливих збитків від реалізації продукції ($1421 \text{ тис. грн: } 4550 \text{ т} = 312,3 \text{ грн/т}$) отримують, з урахуванням внесків у фонди кооперативу, додатково близько 509,7 грн на 1 тону молока.

Проведені нами розрахунки базуються на випуску кооперативним підприємством асортименту продукції з різними рівнями рентабельності, тому при розробці бізнес-плану необхідно визначити його оптимальні варіанти, враховуючи, що в перспективі головне джерело зниження витрат виробництва буде зосереджено у фермерських господарствах.

Висновок. Підсумовуючи викладене зазначимо, що наше бачення молочарського сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу є одним із багатьох варіантів, який може розглядатися при їх детальному обговоренні й аналізі. Було б корисним, якби до цього процесу залучилися також фахівці молочарської справи, фермери, економісти, голови сільських рад і всі, хто вболіває за долю нашого села й переконаний, що тільки через операцію сільськогосподарських товаровиробників можна зупинити його руйнацію. Запрошуємо до дискусії й висловлення побажань. Сподіваємося на доброзичливу критику і конструктивні пропозиції.

РОЗВИТОК ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ТА ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ З ОПЕРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ГАЛУЗІ

Проаналізовано тенденції розвитку харчової промисловості на державному та регіональному рівні. Встановлено залежність формування доходів з операційної діяльності підприємств галузі від рівня виробництва та маркетингу.

Харчова промисловість є важливою сферою реального економічного зростання країни та задоволення визначальної частини потреб людини. Трансформація галузі до ринку об'єктивно зумовлена необхідністю розв'язання її вузлових проблем, перш за все досягнення вищої економічної ефективності розвитку, підвищення якості та здешевлення продукції, поліпшення асортименту, рівномірного надходження продовольства протягом року та забезпечення його екологічної безпеки.

2008 р. харчова промисловість України налічувала 6688 підприємств-юридичних осіб різних форм власності і господарювання. Із загальної кількості підприємств харчової промисловості 5171 одиниць становили малі підприємства, 1272 – середні, 242 – великі.

М'ясо та м'ясні продукти в Україні виробляють 1053 підприємства, алкогольні та безалкогольні напої – 914, продукти борошномельно-круп'яної промисловості – 843, молочну продукцію – 508 підприємств. У харчовій промисловості України зосереджено понад 20 % працюючих, зайнятих у промисловості. 2008 р. підприємствами галузі реалізовано продукції на суму 305282 млн грн, 27,8 % загального обсягу реалізованої продукції промисловості України. Харчові підприємства

забезпечили 34,0 % загальнодержавного виробництва (у 2006р. – 43,9 %).

В галузі постійно зростає питома вага прибуткових підприємств (табл. 1). Так, за період 2003–2008 рр. загальний прибуток від операційної діяльності підприємств харчової промисловості збільшився майже у 7 разів – від 2136,3 млн грн 2003 р. до 14832 млн грн 2008 р. Питома вага прибуткових підприємств зросла від 55,7 до 69,3 відсотків. Проте пропорційно прибутковості зростає також і збитковість підприємств харчової промисловості – від 1548,1 млн грн 2003 р. до 8894 млн грн 2008 р., або майже у 6 разів. Водночас питома вага збиткових підприємств зменшилася з 44,3 по 31,7 %.

Аналіз витрат підприємств харчової промисловості показує, що в структурі загальних операційних витрат 2008 р. найбільшу питому вагу займали матеріальні витрати – 49 % або 109364 млн грн. У розрізі галузевої специфіки найбільші матеріальні витрати мали підприємства з виробництва алкогольних напоїв, а найменші – овочеконсервні підприємств та виробники рибопродуктів.

Варто зазначити, що 2008 р. загальний обсяг адміністративних витрат у підприємствах харчової промисловості перевищив рівень витрат на оплату праці працівників. Найбільші адміністративні витрати склалися у виробників м'яса та м'ясних продуктів – 4465 млн грн, а найменші – у підприємствах з виробництва рибних продуктів – 67 млн грн.

Загальні витрати на збут 2008 р. становили 13141 млн грн, найбільший обсяг яких припадає на підприємства з виробництва олії та тваринних

Таблиця 1

Фінансовий результат операційної діяльності підприємств харчової промисловості України в динаміці, млн грн

Рік	Фінансовий результат	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали збиток	
		у % від до загальної кількості	фінансовий результат	у % від до загальної кількості	фінансовий результат
2003	588,2	55,7	2136,3	44,3	1548,1
2004	924,7	59,5	2495,2	40,5	1570,5
2005	2474,6	63,4	3808,7	36,6	1334,1
2006	4425,3	65,6	6396,8	34,4	1971,5
2007	3711,3	66,8	6122,6	33,2	2411,3
2008	5938,0	69,3	14832,0	31,7	8894,0

жирів — 1364 млн грн, а найменший — на підприємства рибопереробки — 77 млн грн.

М'ясопереробні підприємства отримали 2008 р. 23,7 млрд грн виручки від реалізації, молокозаводи — 23,8 млрд грн, маслозаводи — 28,7 млрд грн, чистий валовий дохід харчової галузі 2008 р. досяг 147,3 млрд грн (табл. 2).

Співвідношення валового прибутку та збитку від операційної діяльності підприємств харчової промисловості становив 36:1, прибуток, одержаний м'ясопереробними підприємствами у 40 разів перевищує збиток, рибопереробними — у 12 разів, консервними заводами — у 94, олієжировими — у 152, молокозаводами — у 58,5, а винзаводами — у 56,5 раза. Проте, співвідношення чистого прибутку та збитку підприємств харчової промисловості становить лише 1,7, що є свідченням недосконалості механізму обліку та формування доходів від операційної діяльності підприємств галузі.

Найбільша виручка від реалізації продукції підприємствами харчової промисловості отримана у м. Києві, а також у Київській, Донецькій, Дніпропетровській, Вінницькій та Харківській областях (40023,12831, 11438, 10139, 8935 млн грн відповідно).

На регіональному рівні представляє інтерес стан підприємств харчової промисловості Вінницької області, де виробництво валової продукції сільського господарства становить 4–5 % від загальнодержавного обсягу, а продукції харчової промисловості — 7–8 %. На початок 2008 р. в харчовій промисловості області налічувалося 659 підприємств різних організаційно-правових форм господарювання. В ній зосереджено понад 20 % працюючих, зайнятих у промисловості.

В умовах ринкового реформування харчової промисловості з початку 1990 років спостерігав-

ся постійний спад обсягів виробництва і лише з 1999р. у галузі започатковано позитивні зрушення. За період 2005–2008 рр. підприємства галузі збільшили (у вартісному виразі) обсяги реалізації продуктів харчування майже у 2 рази, що 2008 р. становило суму понад 12 млрд грн і забезпечило 28,5 % обласного обсягу виробництва. За цими показниками харчова промисловість утримує першість в регіоні.

Внесок Вінниччини у виробництво окремих видів продуктів харчування України досить значний. 2008 р. в області вироблено 12,5 % макаронних виробів, 5,6 % масла вершкового, 6,5 % — консервів молочних, цукру-піску, отриманого з цукру-сирцю тростинного чи бурякового, сирів жирних, виробів хлібобулочних, безалкогольних напоїв — від 2,7 до 4,8 %.

Галузь регіону має сприятливі передумови для розвитку високоефективної конкурентноспроможної продукції харчової промисловості. Так, за період з 2003 по 2008 рр. виробництво свинини підприємствами області збільшилося у 16 разів, м'яса і субпродуктів — у 3,3 раза, ковбасних виробів — у 1,2 раза. Від 61,7 до 65,4 тис. т збільшилися обсяги виробництва соняшникової олії. Виробництво кондитерських виробів зросло на 35 %, виробництво молока — у 1,6 раза, вершків — у 2,4 раза, макаронних виробів — у 9 разів, цукру — на 31,5 %.

Про встановлену та проаналізовану тенденцію свідчать також індекси виробництва харчових продуктів та переробки сільськогосподарської продукції (табл. 3).

Водночас, за період 2002–2008 рр. виробництво яловичини і телятини з розрахунку на одну особу скоротилося від 12,1 до 8,8 кг, масла вершкового — від 14,9 до 7,3 кг. Щодо інших видів харчових продуктів здебільше простежується незмінна тенденція чи незначне зростання виробництва.

Таблиця 2

Дохідність підприємств харчової промисловості України 2008 р., млн грн

Показник	Виробництво								
	харчових продуктів та напоїв, всього	м'яса та м'ясних продуктів	рибних продуктів	овочевих та фруктових консервів	олії та тваринних жирів	молочної продукції	борошномельно-крупианих продуктів	інших харчових продуктів	напоїв
Виручка від реалізації	135513	23734	2566	7078	28678	23773	3476	42452	3756
ПДВ	23170	3527	304	890	2273	3769	1116	5683	5608
Чистий дохід	147278	19911	2074	5996	24844	19767	7372	35060	32254
Собівартість реалізованої продукції	108539	15347	1394	4194	19684	16715	5669	27288	18248
Валовий прибуток	26085	2379	207	1314	4262	2693	793	6414	8023
Валовий збиток	718	59	18	14	28	46	29	382	142
Інші операційні доходи	27406	1409	151	1153	12189	1541	1022	4982	4959
Чистий прибуток	7372	1050	34	534	1618	764	223	1791	1358
Чистий збиток	4412	308	61	164	991	860	156	1001	871

Індекси виробництва продукції харчової промисловості та переробки сільськогосподарської продукції, (у % до попереднього року)*

Показник	Рік						
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Харчова промисловість та переробка сільськогосподарських продуктів	103,3	100,4	92,5	106,7	99,6	114,0	113,5
у тому числі							
м'ясна промисловість	126,5	66,8	106,0	87,8	57,6	92,8	99,8
промислова переробка овочів та фруктів	220,0	139,5	96,4	107,9	93,0	151,9	93,7
молочна промисловість	107,2	125,5	71,3	140,4	128,3	132,1	102,1
оброблення зерна, виробництво крохмалю	74,8	141,2	106,0	80,9	140,7	76,6	75,5
виробництво готових кормів для тварин	103,4	20,0	186,2	74,3	58,5	219,4	127,7
виробництво інших продуктів	104,6	99,9	84,1	109,1	88,7	117,4	142,3
з нього							
виробництво хліба та хлібобулочних виробів	95,3	102,3	107,7	127,6	100,7	109,5	100,9
виробництво цукру	107,6	89,9	69,2	105,6	88,5	127,8	153,6
виробництво какао, шоколаду, шоколадних і цукристих кондитерських виробів	120,2	92,5	69,1	83,6	120,9	100,0	79,5
виробництво макаронних виробів	79,3	109,9	84,5	89,5	71,7	113,3	109,1
виробництво напоїв	126,2	115,1	114,2	105,5	115,0	107,8	105,1

*Джерело: за даними державного статистичного управління Вінницької області

У структурі реалізованої продукції найбільшу питому вагу займають підприємства м'ясної і молочної промисловості, а також з виробництва цукру та напоїв (рис. 1).

Особливістю харчової промисловості є значна частка продукції, виробленої з давальницької сировини, що в загальному випуску борошна становить 75,3 %, олії нерафінованої – 65,5 %, крупи – 50,6 %, цукру-піску, отриманого з цукру-сирцю тростинного чи бурякового – 32,8 %. Це дає змогу завантажити виробничі потужності і зберегти робочі місця.

Водночас відбувається формування організаційно-економічних зв'язків харчової галузі на принципово новій економічній основі. Нині майже 96,0 % підприємств харчової промисловості належать до приватної форми власності, а до державної та державної корпоративної – лише 2,2 %. 2006 р. приватні підприємства виробили понад

95,0 % продукції галузі, державні та державні корпоративні – 4,8 %, комунальні та комунальні корпоративні – лише 0,1 %.

Харчова промисловість є привабливим видом діяльності для підприємств малого бізнесу. Із загальної кількості економічних суб'єктів галузі понад двох третин становлять малі підприємства. Проте за досліджуваний період їх кількість у регіоні зменшилась на 5,4 відсотка. 2008 р. малими підприємствами галузі було реалізовано 4,2 % загального обсягу продукції харчової промисловості, що на 1,0 відсоток менше ніж за попередній рік.

2008 р. у підприємства харчової промисловості вкладено 549,0 млн грн., що у 2,8 раза перевищило рівень 2005 р. Позитивна динаміка зростання обсягів інвестицій в основний капітал у харчовій промисловості спостерігається у промисловому виробництві жирів, переробленні овочів, фруктів, молочних

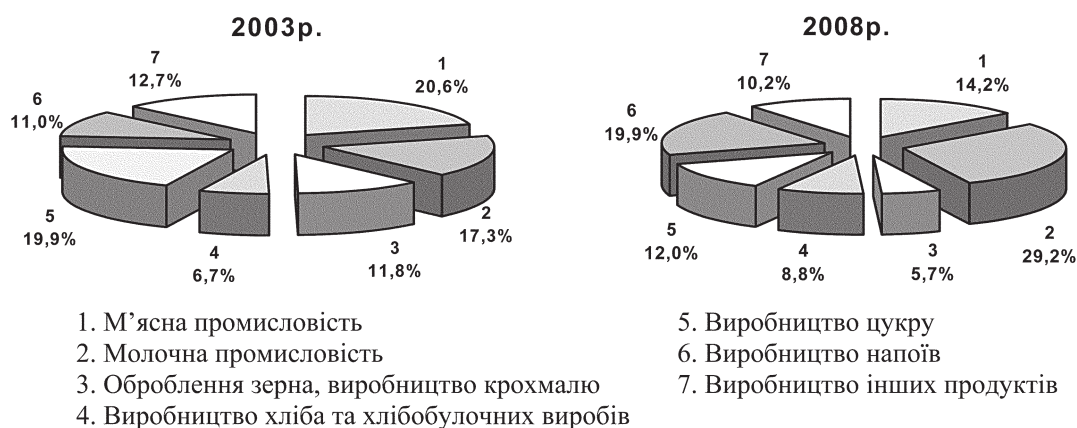

Рис. 1. Структура реалізованої продукції харчової промисловості (відсотків до загального обсягу галузі)

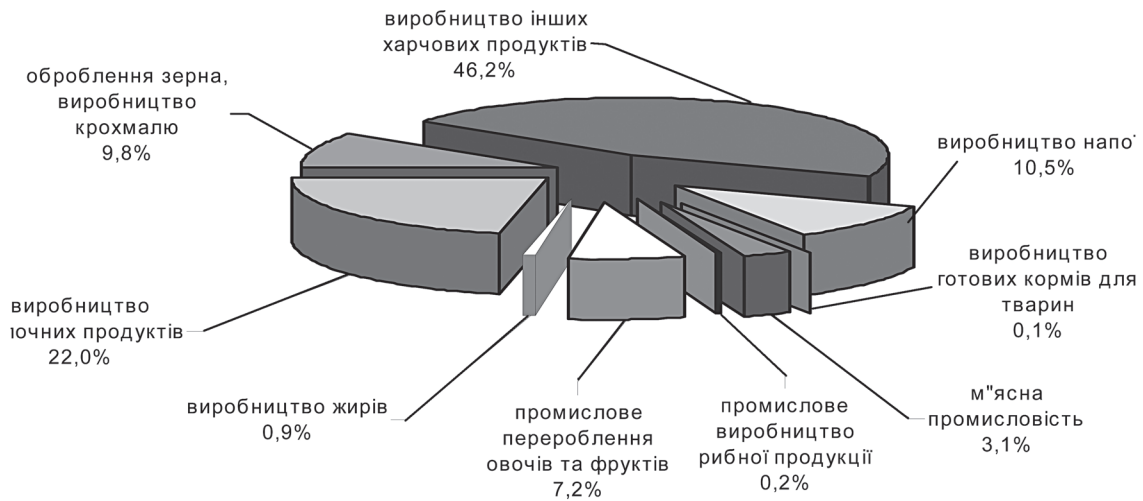

Рис. 2. Структура інвестицій в основний капітал у харчовій промисловості, 2008 р.

продуктів, у м'ясній промисловості, переробці зерна і виробництві крохмалю.

Найбільші обсяги інвестицій у харчовій промисловості освоїли підприємства по виробництву цукру і хлібобулочних виробів – 46,2 %, молочних продуктів – 22,0 %, напоїв – 10,5 % (рис. 2).

Слід зазначити, що частка інвестицій підприємств харчової промисловості у загальному обсязі інвестицій в основний капітал області дещо скоротилася – від 5,6 % у 2003 р. до 5,4 % в 2008 році, а в загальному обсязі капітальних вкладень усіх промислових видів економічної діяльності за цей же період – від 13,1 до 8,3 %.

Підприємства регіонального продовольчого ринку стають привабливими й для іноземних інвесторів. Приріст сукупного капіталу нерезидентів у харчовій промисловості області 2008 р. становив 1,3 млн дол. США. Інвестування здійснено у формі внесків виробничого обладнання і за рахунок продажу нерезидентам акцій підприємств. Іноземні кошти залучено до 13 підприємств харчової промисловості області. Інвесторами виступають партнери 9 країн світу. Понад третину інвестицій залучено зі Сполучених Штатів Америки, чверть – із Франції.

Стабілізація й подальше ефективне функціонування підприємств харчової промисловості та підвищення ефективності управління формуванням доходів від їх операційної діяльності неможливі без зміцнення їх експортного потенціалу. Зазначимо, що загальний обсяг експорту продукції у Вінницькій області за досліджуваний період зріс на 66,7 %, а масштаби експорту продукції продовольчого ринку галузі збільшились у 1,9 раза. Особливо це характерно для молока і молочних продуктів (зростання експорту майже у 2 рази), масла (у 5,4 раза), сирів (майже у 3 рази), кондитерських виробів (у 4 рази). Питома вага експорту продукції харчової промисловості зростає з 18,8 до 24,9 %.

Характеризуючи стан зовнішньоекономічної діяльності у харчовій промисловості Вінницької області, зазначимо, що торгові операції проводяться з партнерами із 94 країн світу. 2008 р. обсяги експортних поставок до країн СНД становили 56,2 % від загального обсягу експорту, Європи – 36,0 %, Азії – 5,6, Африки – 2,0, Америки – 0,2 %. Найбільші обсяги продуктів харчування експортовано до Російської Федерації – 40,2 %, Німеччини 13,2, Молдови – 5,7, Білорусі – 3,8, Польщі – 3,4 та Туреччини – 2,7 %.

2008 р. суттєво збільшився експорт товарів до найбільших країн-партнерів: Чеської Республіки – у 2,3 раза, Туреччини – у 1,6 раза, Молдови – на 42,4 %, Німеччини – на 41,5, Польщі – на 23,4, Білорусі – на 23,2 %. У загальному обсязі експорту товарів збільшилась частка продуктів тваринницької галузі, а також продуктів переробки овочів і плодів.

Мірою збалансованості зовнішньої торгівлі у цілому і за її галузевими складниками є відношення експорту до імпорту. За період 2004–2008 рр. загальний обсяг експорту збільшився у 2,7 раза, а імпорту – у 2,6 раза. 2008 р коефіцієнт співвідношення експорт/імпорт у галузі становив 1,16 (порівно з 1,12 2004 р.).

Висновки. Економічні суб'єкти харчової промисловості поступово адаптуються до ринкових умов господарювання, свідченням чого є нарощення виробництва продукції галузі, зростання питомої ваги прибуткових підприємств та ефективності галузі в цілому. Наявність позитивного сальдо у сфері зовнішньої торгівлі продовольчою продукцією в регіоні та, водночас, відсутність чіткої тенденції до його зростання свідчить про необхідність вдосконалення маркетингової діяльності й розвитку експортного потенціалу продовольчого ринку на рівні країни й регіону, що сприятиме підвищенню ефективності управління формуванням доходів від операційної діяльності суб'єктів господарювання галузі.

А.Д. Остапчук,

*к. е. н.,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України*

Р.П. Саблук,

*к. е. н.,
ННЦ «Інститут аграрної економіки»*

МАЛИЙ БІЗНЕС ЯК ОДИН З ПЕРСПЕКТИВНИХ НАПРЯМІВ СТВОРЕННЯ КОНКУРЕНТНО-РИНКОВОГО СЕРЕДОВИЩА

Проаналізовано особливості функціонування та тенденції становлення малого бізнесу в Україні. Визначено основні організаційно-економічні засади його подальшого розвитку.

Обов'язковим атрибутом сучасної ринкової системи є підприємства малого бізнесу, яким властива гнучкість, висока маневреність та здатність оперативно реагувати на динамічні умови зовнішнього середовища. Крім того, малий бізнес акумулює суттєві фінансові, трудові та сировинні ресурси, забезпечує створення додаткових робочих місць, зменшує рівень безробіття, сприяє зростанню самостійної економічної активності населення, розвитку конкурентного середовища і є одним з головних чинників стабільності суспільства.

Теоретико-методологічні аспекти підприємницької діяльності висвітлені в працях багатьох вчених-економістів. Але багатогранність і складність завдання підвищення ефективності функціонування підприємств малого бізнесу вимагає проведення постійного наукового дослідження.

Метою статті є аналіз стану вітчизняного малого бізнесу та розробка науково-практичних рекомендацій щодо його подальшого розвитку.

Наша держава поступово розбудовує національну економіку на ринкових засадах, впроваджуючи сучасний світовий досвід щодо сприяння розвитку підприємництва як цілісної системи, так і всіх її складових: великого, середнього та малого бізнесу.

Мале підприємництво нині є локомотивом підприємницького сектора. Для всебічної підтримки підприємницької діяльності в Україні та з метою створення сприятливих умов для малого бізнесу, забезпечення доступу до інформації і сучасних технологій, формування адекватної правової та податкової бази, відповідно до норм та стандартів ЄС, останнім часом прийнято до впровадження такі нормативно-законодавчі акти, як Указ Президента України від 2.07.2008 року «Питання впровадження в Україні принципів Європейської хартії малих підприємств»

№ 603/2008 та постанова Кабінету Міністрів України «Про запровадження в Україні принципів Європейської хартії для малих підприємств» № 587 [6].

Аналіз існуючих особливостей функціонування малого бізнесу в Україні виявив такі характерні особливості його діяльності як обмеженість фінансових ресурсів та джерел фінансування, низький кваліфікаційний рівень менеджменту, нестача досвіду для використання сучасних технологій та відсутність стратегічного планування.

На економічний потенціал малого бізнесу негативно впливають і зовнішні обставини: фінансово-економічна криза, політична нестабільність, відсутність диверсифікації розмірів податків в залежності від виду діяльності підприємства чи підприємця, недоступність кредитних ресурсів через відсутність ліквідних застав. Роботу підприємств малого бізнесу істотно ускладнює державна регуляторна політика [1;3;4].

Дослідження ділового середовища засвідчують, що розвитку підприємництва в Україні перешкоджають складність отримання дозволів і ліцензій, жорсткий пресинг контролюючих органів, а також технічне регулювання: обов'язкова сертифікація і стандартизація багатьох видів діяльності. Приватні підприємці 2008 р. витратили на дотримання податкового законодавства 1,9 млрд грн, решта регуляторних процедур коштувала їм 8,2 млрд грн. Згідно звіту Світового банку та IFC «Ведення бізнесу 2010», який аналізує регуляторні процедури для започаткування, розвитку та припинення підприємницької діяльності по всьому світу, українська система регулювання підприємницької діяльності оцінена як одна з найсуворіших у Східній Європі та серед страдянських країн. Наприклад, податкова система України визнана однією з найбільш обтяжливих у світі. Якщо підприємство достатньо диверсифіковане у своїй діяльності і є платником податків на загальних засадах, то щоб здійснити усі 147 існуючих податкових платежів, підприємству необхідно 736 годин на рік, через що в рейтингу «Сплата подат-

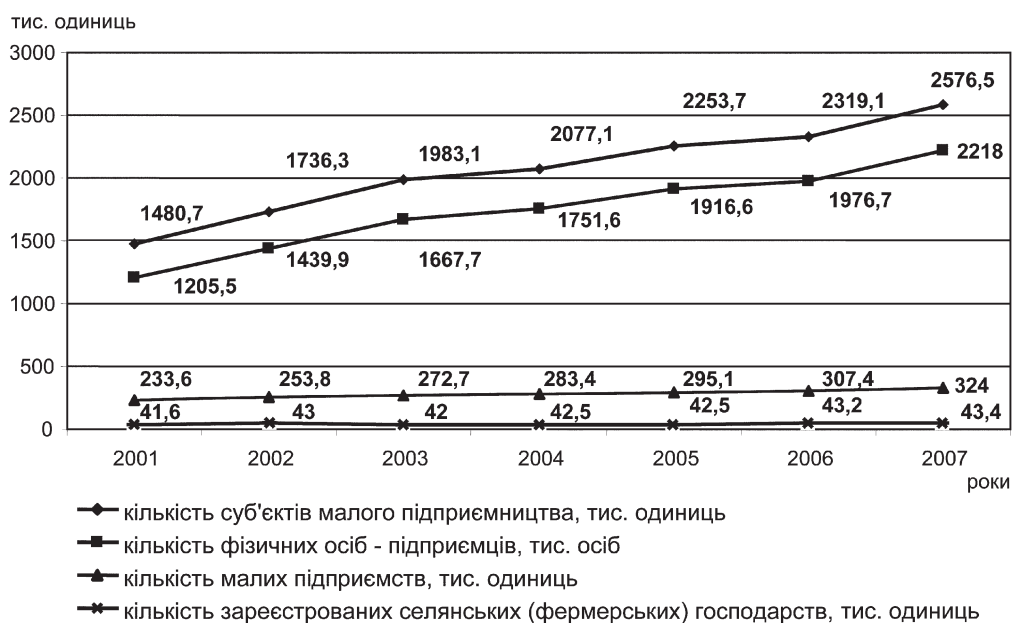

Рис. Динаміка кількості суб'єктів малого бізнесу в Україні

ків» звіту «Ведення бізнесу 2010» Україна посідає 181 місце серед 183 країн, залишаючи позаду лише Венесуелу та Білорусь [5].

Але варто звернути увагу й на позитивні моменти. Так, найважливішим показником становлення малого бізнесу є динаміка зміни кількості діючих економічних суб'єктів. Загальна кількість суб'єктів малого підприємництва на початок 2008 року становила 2576,5 тис. одиниць, що на 74 % більше у порівнянні з відповідним показником 2001 року (рис.).

Кількість зареєстрованих малих фермерських (селянських) господарств за період з 2001 року зросла на 4 %, а кількість підприємців-фізичних осіб — на 84 % [6].

Необхідно зазначити, що кількісні показники розвитку малого бізнесу в нашій державі відповіда-

ють європейським стандартам Це підтверджується показником чисельності суб'єктів малого та середнього підприємництва на тисячу населення, який у 2007 році досяг 56,6 одиниць (у Великій Британії — 59, Німеччині — 43, Франції — 42, Португалії — 66, Італії — 72). Але за рівнем якості продукції та послуг, продуктивності праці та наявності соціальних гарантій українське підприємництво значно відстає від європейських показників. Зниження якісних економічних параметрів ефективності підприємницького середовища призвело до того, що протягом 2000—2007 років кожне третє підприємство залишалося збитковим (табл.) [6].

Незважаючи на те, що малий бізнес в нашій державі визнається пріоритетом розвитку економіки, фінансова підтримка підприємницької діяльності

Таблиця

Кількість збиткових підприємств у загальній кількості підприємств СПД в Україні в динаміці (одиниць)

Показник	Рік							
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Кількість підприємств — СПД, од. приріст до попереднього року, %	263066 100,0	279275 + 6,2	300334 + 7,5	318359 + 6,0	331122 + 4,0	344514 + 4,0	360297 + 4,6	380789 + 5,7
Кількість підприємств СПД, що не реалізували продукцію і не надавали послуги, од. приріст до попереднього року, %	54413 100,0	59082 + 8,5	64184 + 8,6	71273 + 11,0	78778 + 10,5	89846 + 14,1	101284 + 12,7	112538 + 11,1
Кількість підприємств СПД, що реалізували продукцію та надавали послуги, од. приріст до попереднього року, %	208653 100,0	220193 + 5,5	236150 + 7,2	247086 + 4,6	252344 + 2,1	254668 + 0,9	259013 + 1,7	268251 + 3,6
Частка підприємств СПД, що не реалізували продукцію та не надавали послуги, у загальній їх кількості, %	20,7	21,2	21,4	22,4	23,8	26,1	28,1	29,6
Частка підприємств, які одержали збиток від звичайної діяльності до оподаткування, %	37,7	38,2	38,8	37,2	34,8	34,2	33,5	32,5
Частка підприємств, які одержали прибуток від звичайної діяльності до оподаткування, %	62,3	61,8	61,2	62,8	65,2	65,8	66,5	67,5

фактично є декларативною. В умовах фінансової кризи саме малий бізнес може забезпечити робочі місця для вивільнених працівників та надходження до бюджету [2].

Висновки. З переходом до ринку важливою умовою підвищення добробуту громадян нашої країни стає конкурентоспроможність вітчизняних товаровиробників та підприємств сфери послуг, особливо їх найменших організаційно-правових форм господарювання. Для цього всім зацікавленим суб'єктам ринкової економіки необхідно забезпечити прозорість ведення бізнесу та його відповідність світовим стандартам, сприяти розвитку інвестиційних процесів, підтримувати інноваційне підприємництво шляхом впровадження енергозберігаючих та екологічнобезпечних технологій, підвищувати якість підприємницької освіти, за-

охочувати приватну ініціативу, збільшувати експортну спроможність малих підприємств.

Використані джерела

1. Герасимчук В. І. Малий та середній бізнес як сфера зайнятості: методологія, аналіз, проблеми розвитку / Герасимчук В. І., Мірошниченко О. В., Онікієнко В. В.; за ред. В. В. Онікієнка. — К. : УІСД, 2002. — 116 с.
2. Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні: Закон України від 21 грудня 2000 р. № 2157—111 // Офіційний вісник України. — № 4. — 2001. — 24 с.
3. Кондратюк Т. В. Державна політика підтримки малого бізнесу: монографія / Кондратюк Т. В. — К. : Академія, 2003. — 112 с.
4. Мочерний С. В. Основи підприємницької діяльності: підручник / Мочерний С. В., Устинко О. А., Чоботар С. І. — К. : Академія, 2003. — 280 с.
5. <http://franchising.ua/vlasniy-biznes>
6. www.minagro.gov.ua

ЗЕМЕЛЬНІ ВІДНОСИНИ

УДК 332.33:504.03

О.І. Гуторов,

к. е. н., професор,

Харківський національний аграрний університет ім. В.В.Докучаєва

ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ СТАЛОГО ВИКОРИСТАННЯ

Проведено комплексне дослідження економічного і екологічного складників сільськогосподарського землекористування. Визначено коротко- й довгострокові проблеми земельних відносин, пов'язані із зміною форм власності й категорій землекористувачів. Розроблено завдання і запропоновано основні положення щодо формування стійкого землекористування в сільському господарстві України.

За даними наукових досліджень, земельні ресурси становлять понад 40 % продуктивних сил України [1]. Підрахунки, проведені на прикладі окремих сільськогосподарських підприємств показують, що вартість землі у складі її основних виробничих засобів нерідко сягає 90 % і визначає землю як один з найважливіших ресурсів в аграрній сфері економіки.

Земля — складне поняття, до якого можна застосувати визначення «природно-соціальне утворен-

ня», що характеризується протяжністю, рельєфом, надрами, водами, ґрунтовим покривом, рослинністю, іншою біотою та є об'єктом господарської діяльності і розселення, визначає екологічні умови життя людини.

У сільському господарстві особливості землі набувають винятково важливого значення, оскільки існує необхідність оцінювати земельні ресурси як просторовий базис та інтегральний природний ресурс, засіб виробництва і джерело продовольства, носія соціальних інтересів (земельних відносин) та екологічних умов життя населення. Земля не лише матеріальна основа сільгоспвиробництва, а також його активний чинник. Результати виробництва безпосередньо залежать від родючості ґрунтів, фізико-хімічних і біологічних процесів, що відбуваються в них. В аграрній сфері земельні ресурси — найважли-

віша продуктивна сила, без якої неможливий процес виробництва, предмет і знаряддя праці.

Земельні ресурси — це сукупні ресурси земельної території, просторового базису господарської діяльності і розселення людей, засобу виробництва, біологічної продуктивності й екологічної сталості життєвого середовища. Відтворення потенціалу земель та ґрунтів передбачає відновлення та поліпшення землі як одного з основних компонентів природного середовища та сільськогосподарського ресурсу.

За земельною площею Україна є найбільшою (після європейської частини Росії) країною Європи і займає 5,7 % її території. Із 60,3 млн га землі 69,0 % припадає на сільськогосподарські угіддя, що за якісним складом та рівнем біопродуктивності не мають рівних.

Від моменту проголошення незалежності України структура її земельного фонду змінилася незначно: питома вага земель сільськогосподарського призначення зменшилася на 0,6 %; розмір вкритих лісовою рослинністю площ збільшився на 0,6 %; частка забудованих земель скоротилася на 1,6 %, а питома вага земель іншого призначення зменшилася на 1,6 % (рис. 1).

Станом на 01.01.2009 р. площа земель сільськогосподарського призначення становила 42,8 млн га, земель лісового фонду — 10,6, забудованих земель — 2,5, вод — 2,4, інших земель — 2,0 млн га.

До 1991 р. земля перебувала виключно у державній власності. В результаті здійснення земельної реформи відбувся перерозподіл землі за формами державної, приватної та комунальної власності [3, с. 47].

У результаті передачі земель у власність колективним сільськогосподарським підприємствам та громадянам на першому етапі проведення земельної реформи площа земель у державній власності

на кінець 1996 р. становила 60,2 %, у колективній — 36,6 %, приватній — 3,2 %. Станом на 1 січня 2009 р. у державній власності перебувало 48,7 % земель, у приватній — 51,2 %, у колективній власності — 0,1 %.

Найбільшу питому вагу серед дев'яти категорій земельного фонду України мають землі сільськогосподарського призначення — на них припадає 69,0 %. За роки проведення земельної реформи їх структура змінилася: на 1,9 % зменшилася площа ріллі при одночасному збільшенні на 0,8 % площі перелогів; на 0,8 % зросла площа пасовищ, що забезпечило худобу населення природними кормовими угіддями.

Землі запасу та землі, не надані у власність та постійне користування в межах населених пунктів, станом на 01.01.2009 р. становлять 10,6 млн га, або 17,5 % від загальної земельної площі країни, в тому числі землі сільськогосподарського призначення — 5,2 млн га.

Із загальної площі сільськогосподарських угідь у 2008 р. 87,9 % перебували в розпорядженні сільськогосподарських підприємств і громадян, зокрема частка підприємств становила 40,8 %, а частка громадян відповідно — 47,1 % (табл. 1).

Розподіл видів сільськогосподарських угідь за категоріями землекористувачів станом на 01.01.2009 р. представлено на рис. 2.

Динаміка площ сільгоспугідь за категоріями землевласників і землекористувачів протягом періоду 1990—2004 рр. включно свідчить, по-перше, про стійку тенденцію до скорочення сільськогосподарських угідь у користуванні сільськогосподарських підприємств і, відповідно, зростання площ у користуванні громадян (табл. 2).

За час проведення земельної реформи в цілому завершено первинну приватизацію сільськогосподарських угідь країни. Більша частина земельних

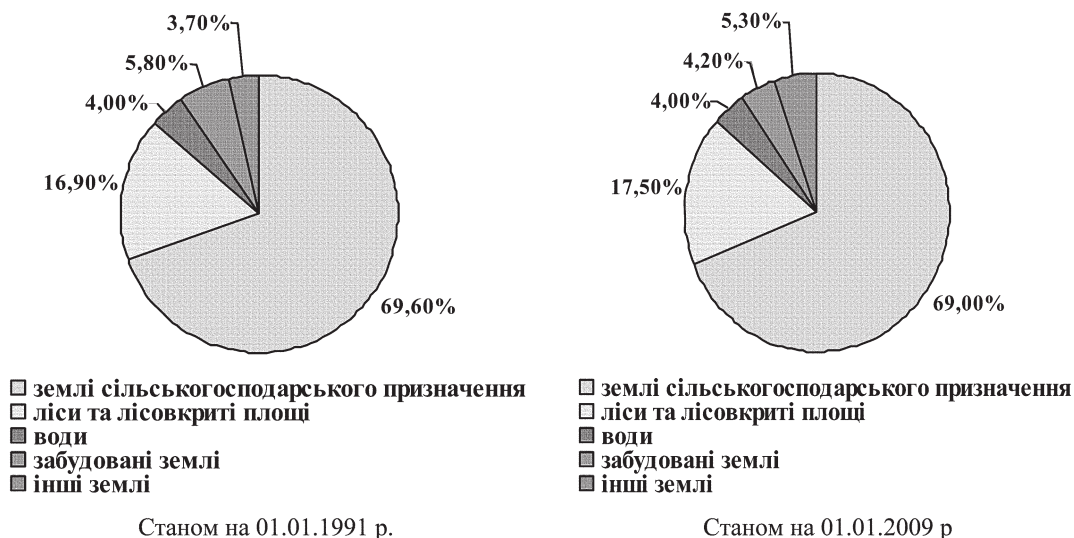

Рис. 1. Структура земельного фонду України по основних видах угідь та функціональному використанню [2, с. 7]

Загальна земельна площа і розподіл сільськогосподарських угідь серед землевласників і землекористувачів за станом на 01.01.2009 р.

Показник	Загальна земельна площа, тис. га	Усі с-г. угіддя, тис. га	з них		
			рілля	багаторічні насадження	сіножаті і пасовища
Усього земель	60354,8	41625,8	32473,4	899,9	7918,0
Землі сільськогосподарських підприємств і громадян	37979,8	36603,8	30887,0	796,7	4706,3
у тому числі: сільськогосподарських підприємств	17787,2	17003,0	15695,4	193,2	1090,6
з них: колективних	130,6	88,5	70,0	1,0	17,3
державних	253,3	1064,9	879,4	35,1	146,8
сільськогосподарських кооперативів	1286,8	1126,6	999,4	16,2	109,4
сільськогосподарських товариств	10409,0	10118,5	9435,4	115,4	553,3
громадян	20192,6	19600,8	15191,6	603,5	3615,7
Землі інших землекористувачів	22375,0	5022,0	1586,4	103,2	3211,7

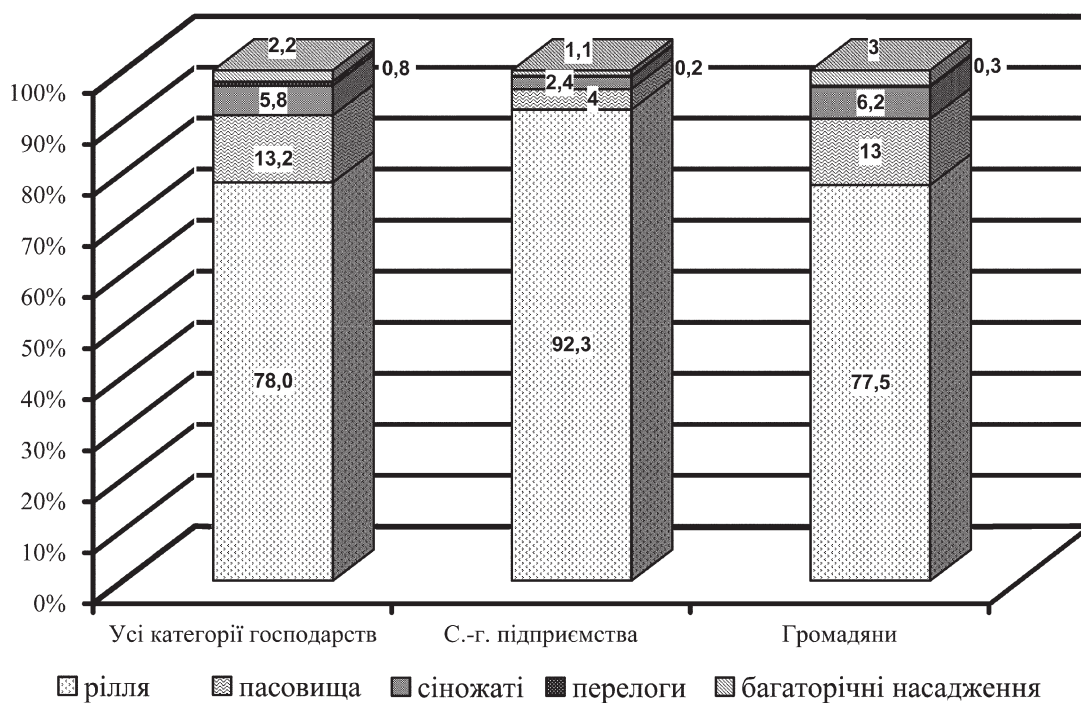

Рис. 2. Структура сільськогосподарських угідь станом на 01.01.2009 р.

ділянок, отриманих громадянами внаслідок розпаювання, передана в оренду, загальна їх площа становить 19,3 млн га. Укладено 4,8 млн договорів оренди земельних ділянок, у тому числі 2,5 млн — із селянами-пенсіонерами. Але переважну кількість договорів (62,5 %) укладено строком на 4–5 років без урахування періоду ротації сівозмін, що значно знижує раціональне й ефективне використання земельних ресурсів.

Незважаючи на те, що більша частина сільськогосподарських угідь перебуває у користуванні сільськогосподарських підприємств, лівова частка

продукції сільського господарства виробляється господарствами населення, й ігнорувати цю категорію землекористувачів не можна.

Вибіркові обстеження, проведені по всій території України, допомогли встановити, що середній розмір земельної площі селянських (фермерських) господарств становить 82,15 га, в тому числі сільськогосподарських угідь — 81,13 га. У структурі сільськогосподарських угідь селянських (фермерських) господарств 95 % займає рілля; 0,4 % — багаторічні насадження, 4,5 % — сіножаті й пасовища; 0,1 % — перелоги.

Площа сільськогосподарських угідь за категоріями землевласників і землекористувачів, тис. га *

Показник	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2008 р. у % до 1990 р.
Сільськогосподарські підприємства	38705,4	35184,0	29878,0	17102,1	17460,4	17003,0	43,9
у тому числі:							
недержавні	28778,0	28068,2	28030,1	15994,8	16280,5	15936,5	55,4
державні	9927,4	7115,8	1847,9	1105,6	1177,0	1064,9	10,7
Громадяни	2 669,0	5 588,6	8 543,4	19652,6	19341,1	19600,8	7,3 р.
у тому числі:							
селянські (фермерські) господарства	2 476,4	3 875,0	4 323,8	3944,9	3738,7	4016,3	162,2

* Джерело: розраховано за даними Держкомзему України «Структура, динаміка та розподіл земельного фонду України (за станом на 1 січня 2009 р.)» [2, с. 6–9]

Отже, в результаті монополізації земель в Україні відбулися принципові зміни форм власності на землю, максимально розв'язано проблему забезпечення громадян земельними ділянками, уведено платність землекористування, створені передумови для формування ринку земель.

У державі сформовано критичну кількість землевласників, і нині в Україні немає жодного суб'єкта власності, якого б не стосувалися земельні відносини. Проблемним залишається питання законодавчого забезпечення земельних відносин в Україні, причому складність полягає не стільки у відсутності нормативно-правових документів (хоча і це також має місце), скільки у неузгодженості багатьох з них. Крім того, ключовою проблемою є створення системи управління землями державної власності. Важливим завданням також є посилення державного контролю за використанням і охороною земель у цілому.

Земельний фонд України характеризується наявністю високого біопродуктивного потенціалу. У його структурі переважають землі з родючими ґрунтами. Основна база землеробства країни розміщується на ґрунтах чорноземного типу. За експертними оцінками, при раціональній структурі землекористування і відповідному науковому та ресурсному забезпеченні держава здатна виробляти продуктів харчування на 140–150 млн осіб.

Як відомо, до економічних ресурсів в економічній теорії прийнято відносити ресурси, що є в наявності в обмеженій кількості й у зв'язку зі своєю обмеженістю потребують якомога раціональнішого та ефективного використання. Із цієї позиції застосування до землі терміна «економічний ресурс» цілком і навіть більш ніж виправдане. Крім кількісної обмеженості, земельні ресурси мають суттєві обмеження щодо способу та напрямку їх використання, оскільки разом з виробничою цінністю мають ще екологічну, історико-культурну і соціальну цінності, що також потребує врахування.

В Україні надзвичайно високий рівень освоєння життєвого простору: до господарського викорис-

тання залучено понад 92 % її території. Розподіл земельного територіального ресурсу за цільовим призначенням носить довільний характер. Структурна та екологічна незбалансованість земельного фонду суттєво погіршує ефективність використання та охорони земель. Вона зумовила, зокрема, відносну дефіцитність землі як ресурсу територіального розвитку, ускладнила реалізацію земельної реформи, погіршила природну здатність ґрунтового покриву до самовідновлення, призвела до збіднення видового розмаїття флори і фауни. До сільськогосподарського виробництва залучено 69,0 % території суші, а її розораність становить 53,8 %. У складі сільськогосподарських угідь частка ріллі в середньому по Україні становить 78,0 %. Найвищий рівень розораності сільськогосподарських угідь в Херсонській області – 90,2 %, Черкаській – 87,6 %, Кіровоградській – 86,4 %, а найменший – в Закарпатській – 44,3 %, Львівській – 62,9 % та Івано-Франківській – 60,3 %.

Такий високий ступінь розораності має і свої недоліки:

по-перше, третина ріллі розташована на крутих (близько 5°) схилах з малопродуктивними і деградованими ґрунтами, на яких витрачаються значні ресурси при низьких урожаях;

по-друге, широке залучення земель до інтенсивного обробітку без детального аналізу можливих екологічних наслідків неминуче призводить до поширення руйнівних природних та антропогенних впливів.

Сільськогосподарська освоєність земель перевищує екологічно обґрунтовані межі. Залучення максимального обсягу продуктивних земель до інтенсивного використання у свій час мало на меті нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції навіть за рахунок порушення екологічного балансу (для збереження цього балансу необхідно, щоб якнайменше 25 % території залишалося в природному стані).

Україна ще в кінці 80-х – на початку 90-х років посідала чільне місце серед країн світу за обсягами виробництва сільськогосподарської продукції. Зо-

крема, 1990 р. частка України в обсягах виробництва зерна становила майже 20 %. За обсягом виробництва озимої пшениці наша країна посідала сьоме місце; жита і ячменю – п'яте, картоплі – шосте, цукрових буряків – друге [4, с. 42–45].

Разом з тим порівняльний аналіз ефективності використання земельно-ресурсного потенціалу в Україні та в країнах з подібними або навіть і гіршими ґрунтами показує, що навіть 1990 р., коли в Україні було зібрано рекордний урожай зернових (50 млн т), ефективність виробництва залишалася порівняно низькою. Обсяги сільгосппродукції, одержуваної з 1 га земель в обробітку, у вартісному обчисленні в Україні були більш як у два рази меншими, продукція через низьку якість і високу собівартість була неконкурентоспроможною на західноєвропейському ринку [5].

Звичайно, структуру земельного фонду в цілому та сільськогосподарських земель зокрема Україна отримала як спадок від радянської системи господа-

рювання. Проте з набуттям Україною незалежності і з початком земельної реформи ситуація якщо і змінилася, то не на краще. Система заходів з удосконалення землекористування, підвищення екологічної та економічної ефективності використання земель потребує значних коштів і це є об'єктивним моментом. Але існують і суб'єктивні чинники – це насамперед ігнорування новітніх досягнень науково-технічного прогресу, використання надто застарілих, екологічно-небезпечних та енергоємних технологій. Щорічні економічні втрати від недобору продукції внаслідок ерозії ґрунтів, за розрахунками вчених-аграрників, у цілому по Україні оцінюються в 1,5 млрд дол. США, а разом із затратами – близько 2 млрд дол. США.

Структура посівних площ сільськогосподарських культур від початку проведення реформ змінилася на користь інтенсивних культур, питома вага яких у загальній посівній площі 1990 р. становила 61,3 %, 2000 р. – 72,3 %, 2008 р. – 81,8 %, що спричинило виснаження ґрунтів (табл. 3).

Таблиця 3

Структура посівних площ сільськогосподарських культур в усіх категоріях господарств України, %

Показник	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2004 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
1	2	3	4	5	6	7	8
Уся посівна площа	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Зернові та зернобобові культури	45,0	45,7	50,2	57,7	56,0	58,0	57,6
озимі зернові	26,6	20,4	23,3	23,9	22,7	25,8	30,0
у тому числі:							
пшениця	23,4	17,2	19,6	19,2	19,6	22,3	25,1
жито	1,6	2,0	2,5	2,8	1,4	1,3	1,7
ячмінь	1,6	1,2	1,3	1,9	1,6	2,1	3,2
ярі зернові та зернобобові	18,4	25,3	26,9	33,8	33,3	32,2	27,6
у тому числі:							
пшениця	0,02	0,6	1,1	2,0	1,9	1,8	1,2
ячмінь	6,8	13,3	13,4	15,5	18,8	16,9	12,4
овес	1,5	1,8	1,9	2,0	1,8	1,6	1,7
кукурудза на зерно	3,8	3,8	5,0	9,2	6,8	8,0	9,3
просо	0,6	0,5	1,6	1,6	0,5	0,5	0,6
гречка	1,1	1,5	2,1	1,6	1,5	1,4	1,1
рис	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,08	0,07
зернобобові	4,4	3,6	1,5	1,4	11,5	1,7	9,7
з них:							
горох	4,0	3,1	1,1	1,0	1,3	1,4	0,8
вика та викові суміші на зерно	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,07
Технічні культури	11,6	12,1	15,4	18,6	23,6	22,7	25,0
у тому числі:							
цукрові буряки (фабричні)	5,0	4,8	3,2	2,7	3,1	2,3	1,4
соняшник	5,0	6,5	10,8	13,2	15,3	13,8	15,9
соя	0,3	0,1	0,2	1,0	2,9	2,6	2,1
льон-довгунець	0,5	0,3	0,1	0,1	0,05	0,04	0,03
Картопля і овоче-баштанні культури	6,4	7,0	8,4	7,9	7,8	7,7	7,3
у тому числі:							
картопля	4,4	4,9	6,0	5,8	5,6	5,6	5,2
овочі (без насінників)	1,4	1,6	2,0	1,8	1,8	1,7	1,7
Кормові культури	37,0	35,2	26,0	15,9	12,6	11,6	10,1
у тому числі:							
кормові коренеплоди	1,9	1,6	1,0	1,1	1,1	1,1	1,0

1	2	3	4	5	6	7	8
кукурудза на силос і зелений корм	14,3	11,2	7,1	3,8	2,6	2,4	1,9
однорічні трави (вкл. посіви озимих на з/к)	8,0	6,1	6,5	3,7	2,8	2,4	2,1
багаторічні трави (укісна площа посіву минулих років та безпокровні трави поточного року)	12,3	12,6	11,0	6,9	6,0	5,6	5,0
Питома вага площі чистих парів в усій посівній площі	4,4	5,1	11,8	8,7	7,2	6,2	5,2

Для зменшення негативних екологічних та економічних наслідків екологічно невірноваженого аграрного землекористування необхідно цілеспрямовано і послідовно проводити роботу щодо істотного зниження рівня сільськогосподарського освоєння й розораності угідь. Адже той обсяг аграрної продукції, який Україна виробляє, можна було б одержувати на площі сільськогосподарських угідь в 1,5–1,6 раза меншій [6].

Підвищення інтенсивності використання земельних ресурсів має бути узгоджено з основоположним принципом відтворення земельно-ресурсного потенціалу: принципом пріоритетності екологічних, земельно-відтворювальних вимог перед економічними інтересами землевласників, особливо при використанні земель для виробництва сільськогосподарської продукції.

Висновки. Реформування земельних відносин в Україні у напрямі запровадження різних організаційно-правових форм господарювання на базі державної, комунальної та приватної власності, формування багатуокладної економіки ринкового типу загострюють питання екологічно збалансованого та ефективного використання землі. Протягом останніх 10–15 років у країні спостерігається погіршення екологічного стану землекористування (посилюються процеси ерозії, хімічного і радіоактивного забруднення, засолення, осолонцювання тощо), показники інтенсивності використання земельних угідь є невідповідно високими, розвиток сільськогосподарського виробництва здійснюється екстенсивним шляхом (природні властивості землі використовуються майже без відтворення її продуктивних якостей). Значно ширшим поняттям, що об'єднує ефективність і

бережливе ставлення до землі, є «стале землекористування».

Причини критичної ситуації в сільськогосподарському землекористуванні України обумовлені дією як суб'єктивних, так і об'єктивних чинників. Трансформація земельних відносин призвела до створення нової структури землекористування, яка не враховує змін та впливу на навколишнє природне середовище. Теоретичні та практичні дослідження доводять необхідність розробки нової еколого-економічної концепції розвитку вітчизняного агропромислового виробництва, яке передбачає формування в ньому досконалого техніко-технологічного потенціалу та збалансованої ресурсно-виробничої бази, беззаперечною основою якої в аграрній сфері є стале використання земельних ресурсів.

Використані джерела

1. Хвесик М. А. Стратегічні імперативи раціоналізації землекористування в контексті соціально-економічного піднесення України / М. А. Хвесик // Економіка АПК. — 2009. — № 3. — С. 24–30.
2. Структура, динаміка та розподіл земельного фонду України (за станом на 1 січня 2009 року) // Державний комітет України із земельних ресурсів. — К., 2009. — 125 с.
3. Конституція України. — Х.: Одиссей, 2006. — 48 с.
4. Формування і розвиток ринку зерна в Україні / Шпикуляк О. Г., Воскобойнік Ю. П., Саблук Р. П., Овсяніков О. В. — К.: ННЦ ІАЕ, 2008. — 190 с.
5. Дорогунцов С. І. Оцінка земельно-ресурсного потенціалу України і проблеми забезпечення його ефективного використання / Дорогунцов С. І., Новоторов О. В., Ніколаєнко Т. С. — К.: РВПС України НАН України., 1999. — 82 с.
6. Трегобчук В. Відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу АПК (теоретичні та практичні аспекти) / [Трегобчук В., Юзефович А., Крисанов Д. та ін.]; відп. ред. В. Трегобчук. — К.: Ін-т економіки НАН України. — 2003. — 259 с.

В.К. Збарський,

*д. е. н., професор,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України*

М.П. Канінський,

*к. е. н.,
ННЦ «Інститут аграрної економіки»*

ФОРМИ ДОЛЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ І СУЧАСНІСТЬ

Розглядається сутність та форми дольової економіки в світлі вчення відомого англійського економіста, лауреата Нобелівської премії, професора Джеймса Міда.

Про «дольову економіку» як поняття і приховане за ним явище ми до останнього часу нічого або майже нічого не знали, оскільки такі пізнання не затребувалися життям. Проте в умовах становлення ринкових відносин інтерес економістів-теоретиків і практиків до всього, що пов'язане з дольовою економікою, а відповідно й до наукової роботи Джеймса Міда «Дольова економіка» (Лондон, 1987 р.) швидко зростає. Протягом 80–90-х років минулого століття Джеймс Мід зосередив свої зусилля на вивченні всього різноманіття явищ і проблем, які хтось, думається, вдало назвав дольовою економікою.

Професор Джеймс Мід, по суті, логічно здійснив узагальнюючий аналіз організаційних форм сучасної ринкової економіки. Такий аналіз був можливим завдяки великій серії експериментальних розрахунків, проведених автором та його дослідницькою групою на базі відповідних математичних моделей. Метою статті є висвітлення лише теоретичних викладень Джеймса Міда з орієнтацією на інтереси не тільки дослідників економіки, але й тих, (і перш за все тих), хто її «робить» на практиці і, керуючи підприємством, прагне відшукати оптимальну модель заохочення і стимулів високопродуктивної праці всіх працівників — від робітників до вищих управлінців. З цих позицій виклад змісту роботи Дж. Міда до певної міри поєднується з її мінімальним коментуванням. Безумовно, це виходить за межі статті, але виправдовує себе з позицій нинішніх потреб читача.

По суті, дольова економіка означає сукупність численних схем розподілу доходу підприємства, що дають змогу певною мірою зняти розбіжності і протиріччя, які неодмінно виникають між власниками підприємств і найманими працівниками.

Як перетворити працівника у власника, як підвищити стимули до високопродуктивної праці і, знявши обмеження, які пов'язані з фіксованою оплатою, зацікавити робітників у довгострокових перспективах розвитку підприємства? Як, з іншого боку, розширити межі інвестування, наростити обсяги внутрішніх інвестицій і тим самим створити значний потенціал для розвитку — ось ті основні питання, які вирішуються в дольовій економіці. В її межах можна спробувати знайти відповідь і на саме актуальне питання лібералізації економіки: чи можна, розвиваючи акціонерні форми, створюючи акціонерні товариства ринкового типу, розраховувати на те, що робітники, службовці і керівники захочуть, ризикуючи фіксованими доходами (заробітною платою, відсотком на вклади), купити акції свого підприємства?

Зазначені ці проблеми мають далеко не останнє значення для нашої економіки. На стадії входження до ринкових відносин вимагається виважений підхід до перспектив впровадження в нашу економічну практику нових організаційних форм. В цьому зв'язку робота професора Дж. Міда приваблива тим, що автор, реально оцінюючи дольову економіку, ставить ряд серйозних проблем, які змушують всіх нас більш критично, без надмірного перебільшення подивитися на сучасні ринкові форми і вибрати з них оптимальні. Наведемо декілька прикладів із міркувань Дж. Міда.

Припустимо, що робітники підприємства приймають на себе ризик співучасті у володінні капіталом і купують акції свого підприємства. Чи буде мати ця подія позитивний вплив на інвестиційну стратегію підприємства або, навпаки, відбудеться скорочення розмірів нагромадження? Мід показує, що ймовірніше всього робітники розпочнуть чинити опір політиці форсованих інвестицій, яка проводиться на основі акціонування власності підприємства. Чому? Причин тут дві. *Перша* і головна: відстоювання «трудової» частки у доході підприємства, за умови, що ро-

бітники одержують свої доходи у вигляді фіксованої заробітної плати. Якщо ж вони стають власниками акцій, їх поточні інтереси страждають, відступаючи перед ефемерними невизначеними доходами у майбутньому (дивідендами).

Друга проблема, яку виділяє і прагне вирішити Дж. Мід, розглядаючи труднощі і протиріччя акціонування підприємств, — проблема зайнятості. Безробіття з перспективою росту — реальність нашого життя, про яку стали говорити все частіше. Але, як правило, проблема ця не ставиться в будь-який зв'язок з питаннями акціонування. Дж. Мід допомагає такий зв'язок побачити і оцінити. Робітники, які купили акції свого підприємства, неодмінно, каже він, будуть проти найму нових людей: адже чим їх більше, тим менше буде питома вага доходу кожного.

Автор реферованої книги назвав весь комплекс проблем, що потрясають сучасний підприємницький світ, «дискримінаційним співробітництвом труда і капіталу». Викладаючи основні принципи такого співробітництва, професор Дж. Мід пропонує теоретично осмислити і експериментально перевірити ті дольові угоди між трудом і капіталом, які, на його думку, визначають майбутнє підприємництва і вкладаються у межі дольової економіки.

Такі відносини нерозривно пов'язані із усталеною практикою винагороди за працю. Нині, мабуть, всі, де б вони не жили, відчують необхідність її змінити, оскільки навіть у розвиненій ринковій економіці продовжується конфлікт між трудом і капіталом. Вийти із цієї ситуації, підкреслює Дж. Мід, можна лише, якщо відшукати нові організаційні форми підприємств, які могли б підтримувати переваги ринкової конкуренції між незалежними сферами бізнесу. Водночас для успіху бізнесу, на думку автора, необхідно не залишати спроб узгоджувати інтереси труда і капіталу. Автор застерігає від традиційного і тривіального розуміння проблеми розподілу доходу, багатства і влади. Дана проблема, зазначає він, має два різних джерела, що сформувалися в існуючій уяві. Одне із них — це не виправдана думка про те, що результатом кооперативної форми організації підприємств стане справедливий і не такий вже не рівний розподіл доходу, влади і багатства. Друге — переконання багатьох в тому, що потрібна конкурентна ринкова (капіталістична) організація. Його прихильники водночас вважають, що добре було б бачити у робітниках співвласників капіталу, а не тільки власників здатності до праці. Якщо, міркують вони, це уможливиться в ринковій економіці, характерною ознакою вільного підприємництва і всього підприємницького суспільства стане нібито демократія, основана на спільному володінні власністю.

В практиці організації підприємницької діяльності в країнах з розвинутою ринковою економікою

нині впроваджуються різноманітні форми організації підприємств. Наприклад, створюються робітничі союзи, представники робітників обираються до ради директорів, розвиваються схеми дольової участі робітників підприємства у власності, створюються кооперативи, такі схеми розподілу прибутку або частки доданої вартості, які так чи інакше відображають ідеї дольової економіки. Дж. Мід узагальнює найхарактерніші особливості цих нововведень, оцінює їх значення для успішної підприємницької діяльності.

Є одна характерна риса, властива підходу до всіх схем, які були в полі зору Дж. Міда. Мова йде про те, щоб при розподілі доходу між трудом і капіталом знайти справедливе співвідношення сторін у ризику коливань в рівні цього доходу. Як цього досягти і зменшити реальне відчуження «нас» — робітників від «них» — принципалів, підприємців та підвищити в підсумку продуктивність і ефективність діяльності? Дж. Мід пропонує два способи вирішення цієї складної проблеми.

Перший із них він бачить у розробці прямих економічних стимулів, які тим чи іншим шляхом ставлять в надійну залежність оплату робітника від його трудових зусиль. Оплата праці шляхом нормування — найбільш очевидний і показовий приклад такого підходу. Але угода типу схем дольового розподілу прибутку, які роблять індивідуальні доходи робітника залежними від загального успіху фірми, частіше всього впроваджуються в практику з цією ж метою. Ясно, що на великому підприємстві зверх прибуток повинен ділитися між великою кількістю робітників пропорційно їх індивідуальному вкладу. При цьому сутність прямого стимулювання додаткових зусиль кожного в кінцевому результаті буде безумовно «розчинятися». Але загальний результат подібного підходу швидше позитивний, ніж негативний. Кожний окремий робітник стає зацікавленим в діяльності своїх колег, знаючи, що на його власний дохід серйозно впливають і їх зусилля. При цьому важливі не лише окремі результати, а формування загальної атмосфери, що виявляється несприятливою для лінєвих. Створюються передумови для співробітництва робітників з менеджерами на основі підвищення спільних інтересів. Стає очевидним, що ці міркування важливі для нас, оскільки все вагомніше постає питання щодо подолання багаторічних традицій зрівнялівки в організації виробництва і свідомості людей.

Що стосується другого способу усунення протистояння або, в решті-решт, розбіжності інтересів робітників і власників підприємств, то тут Дж. Мід апелює перш за все до того, що будь-яка людина володіє могутніми мотиваціями, які безумовно впливають на її поведінку. Автор вбачає появу почуття лояльності, прихильності до підприємства в цілому, а не лише до союзу робітників, звична мета якого —

боротьба з менеджментом, тобто чинника набагато важливішого, ніж будь-який економічний стимул, направлений на ріст індивідуальної оплати праці. Співробітництво Дж. Мід вбачає наслідком факту об'єднання труда і капіталу для виробництва і продажу продукту. Але настільки ж неминучим, констатує автор, є й інший наслідок, який впливає із цього факту, — конфлікт. Яким би не був великим пиріг, призначений для розподілу, розміри його обмежені, що й формує підвалини для конфлікту між трудом і капіталом. Якщо абсолютний розмір частки першого визначений, то труд отримує найменші стимули і не має зацікавленості у співробітництві з капіталом. І це зрозуміло, оскільки такий підхід гарантує один і той же кусень пирога і неважливо, які розміри самого пирога. Але положення змінюється, якщо порядок розподілу прямо чи посередньо встановлюється за домовленістю про частку в загальному доході. Це створює базу для співробітництва і заінтересованості труда в кооперації з капіталом на предмет випічки якомога більшого пирога.

Є зв'язок, продовжує англійський професор, між конкретною формою співробітництва «труд — капітал», у який закладений порядок розрахунку частки труда в доходах фірми і ризиком. Що тут мається на увазі? Якщо дохід робітника, нехай навіть незначною мірою, залежить від результатів діяльності всієї фірми, він повинен розділяти ризик, пов'язаний із цією діяльністю. Таке твердження навряд чи може бути заперечене. Із цього факту випливають далеко не прості питання, пов'язані з розподілом ризику.

Вихідне питання такого роду полягає у наступному: у якій мірі прагнення робітника мінімізувати свою відповідальність або не ризикувати зовсім, впливає на договір про його участь у дольовому розподілі кінцевих доходів? Це питання актуальне тому, що капітал набагато краще, ніж труд, поглинає ризик, а тому можливо й не потрібно перекладати його на робітників? Дж. Мід знімає це питання завчасним передбаченням: якщо ми хочемо розвивати дольову економіку, розподіл ризику, а точніше, відповідальність за кінцеві результати роботи підприємства, то протиріччя між трудом і капіталом неминуче. Власник капіталу, або підприємець, може «розкидати» свій ризик. Світ для нього не закінчується, якщо приходить пора банкрутства на одній із ділянок діяльності. Власник робочої сили (робітник) здебільшого не в змозі використати свої трудові навички відразу в декількох місцях. Він міцно прив'язаний до одного місця роботи. Враховуючи цей факт, Дж. Мід переконує в тім, що навряд чи необхідно беззаперечно вітати всі ідеї дольової економіки, необхідно бути обережнішими.

Як же далеко можна і потрібно зайти в дольовому розподілі? Розмірковуючи над цим нелегким питанням, Дж. Мід відмічає, що характер відповіді тут в

багатьох випадках визначається співвідношенням середньої частки і коливаннями фактичної частки труда у доходах фірми. Це співвідношення має свої особливості на кожному підприємстві.

Ілюструючи свою позицію конкретним прикладом, автор розглядає два екстремальних випадки. *Перший* — у фірмі А обсяг виробництва залежить здебільшого від зусиль і професіоналізму кожного окремого робітника. Ринок продукту визначений і стабільний. *Другий* — на фірмі В робота автоматизована і монотонна і не має резервів для підвищення стимулів до праці. Ринок продукту невизначений і дії на ньому досить ризиковані. У випадку першому дольова економіка може призвести до значного підвищення середніх розмірів трудової частки в кінцевих результатах, при цьому величина її заздалегідь невідома. У випадку В ріст середнього розміру цієї частки буде незначним, проте великий ризик коливань. Дж. Мід робить цілком природний висновок: на фірмах типу А існує очевидна перевага дольових відносин. Він пише, що у виборі підприємства або форми для дольової угоди саме головне — не переборщити, навіть якщо стає очевидним, що частину відповідальності корисно перекласти на плечі робітників.

Розмір ризику, з яким стикається робітник в дольових угодах, в кожному окремому випадку залежить від ряду факторів, і перш за все від структури витрат на фірмі, де він працює, а також від конкретної форми дольової угоди, запровадженої на цьому підприємстві. На основі цього Мід пропонує в аналізі ризику використовувати два параметри: 1) середню частку; 2) граничну частку труда в чистому доході фірми.

Гіпотетично оплата праці може становити 90 % чистого доходу фірми. Проте це можливо лише там, де інтенсивне використання праці не супроводжується будь-якими великими витратами основного капіталу. З іншого боку, якщо активно задіяний основний капітал, оплата праці може становити лише 10 % чистого доходу. Дж. Мід вводить показник граничної частки трудової участі і визначає цей показник як найбільше прирощення чистого доходу фірми, яке можна прибавити до оплати праці (за умови, якщо не було змін в чисельному складі робітників).

Якщо праця оплачується у вигляді фіксованої заробітної плати (в грошовій формі), гранична частка праці дорівнює нулю; будь-яке збільшення або зменшення чистого доходу буде мати прямий вплив на прибуток власника. Інша крайність виникає в трудовому кооперативі, де всі потреби в основному капіталі фінансуються за рахунок позик з фіксованими відсотками і де робітники-кооператори просто ділять між собою будь-який чистий дохід, який залишається після вирахування амортизації і виплат за позиками. В цьому випадку гранична частка ро-

бітника становитиме 100 %; вони можуть прибавити (або вирахувати) до основного заробітку будь-які відхилення від чистого доходу.

Викладені ситуації – крайні. В дійсності безумовно існує безліч проміжних типів оплати. Дж. Мід схиляється до характеристики, що відповідає досягненню поставлених в його аналізі цілі. Такою характеристикою є рівень, в межах якого будь-яке відхилення відбивається на доходах робітників підприємства, але не на доходах його власників. Дослідивши подібний факт, автор робить важливий практичний висновок: необхідно уникати високих співвідношень між граничною і середньою частками в доході. Угода про гранично високу частку, доцільна для заохочення трудової активності, виявляється виключенням заохочення активності капіталу.

В реальному світі ризик втілюється у цілком життєві форми, зокрема в небезпеку безробіття. Цей тезис Дж. Мід навряд чи у кого-небудь викликає сумнів. Якби на ринку праці конкуренція була досконалою, робітник завжди мав би альтернативу із середньогалузевою нормою оплати, а роботодавець міг би найняти інших робітників за тим же принципом оплати праці. Якщо справи йдуть кепсько, то при високому рівні монополізму на ринку праці висока і міра ризику, здатна впливати на робітників через зростання безробіття або скорочення норми оплати.

Дж. Мід справедливо убачає, що дольова економіка може не тільки збільшити ризик відхилень в доходах робітника, а здатна змінити саму природу ризику. Із породженої ним загрози безробіття, він перетворюється у ризик, пов'язаний з відхиленнями у доході. На яку ж із двох неприємностей потрібно орієнтуватися при виборі тієї чи іншої дольової угоди? Адже в оцінці будь-якої із них необхідно брати до уваги будь-яке зменшення ризику безробіття і динаміку коливання в оплаті праці робітників.

Очевидно, ситуація, що призводить до втрати роботи хоча б однією людиною, набагато гірше, ніж та, в якій незначне зменшення оплати поширюється на велику кількість людей. Але автор не сприймає цю «загальну ясність». Аналізуючи характер взаємодії двох форм ризику та ілюструючи свій аналіз конкретними прикладами, він стверджує наступне.

По-перше, ефект змін оплати праці з позицій зменшення ризику безробіття залежить для кожної фірми від коливань не тільки рівня цієї оплати на даній фірмі, але й розмірів оплати на інших підприємствах. *По-друге*, чим вищі шанси одержати іншу роботу і більші розміри фінансової підтримки безробітних, тим менше упевненості в тім, що коливання в оплаті праці виявляться сприйнятливіші для окремого робітника. По-третє, і на одному підприємстві існує загроза різних видів безробіття. Це означає, що низько кваліфіковані робітники, зайнятість яких піддається найбільшому ризику, бу-

дуть надавати перевагу коливанням в оплаті. Ті ж робітники, які не відчують ризику бути безробітними, прагнутимуть до надійно фіксованої оплати праці. На підставі цих трьох викладених моментів Дж. Мід робить заключний висновок, відповідно до якого цілком може виявитися, що робітники будуть надавати перевагу фіксованій заробітній платі будь-якої погодинної форми оплати, якщо навіть остання здатна збільшити ризик безробіття.

Як же все-таки зацікавити робітників підприємства в успішній його діяльності? На думку Дж. Міда, потрібна дольова угода, в межах якої відповідальність за ризик діяльності фірми частково перекладається на робітників, заставляє їх задуматися над її стратегією, примушує замислитися над вибором нових сфер підприємницької діяльності. Якщо робітник не ризикує, його не турбує майбутнє фірми. Чим більша міра відповідальності працівника за ризик, тим сильніший його інтерес до того, яку перспективу фірма собі вибере: бізнес безпечний, але мало результативний, або ризиковий, який, проте, обіцяє високий ефект. Тут, переконаний Дж. Мід, прихована єдина причина того, чому дольова угода рано чи пізно буде користуватися успіхом у робітників: перед ними відкривається можливість безпосередньої участі у стратегічних рішеннях фірми.

В зв'язку з цим дольова економіка має великі перспективи. Проте прийшовши до такого досить позитивного висновку, автор тут же розкриває ще одне протиріччя дольової економіки. Успіх у сучасних умовах залежить від винахідливості й рішучості менеджерів, сміливості та прогресивності їх переконань. А дольова економіка несе в собі небезпеку того, що в межах довгострокових дольових угод з робітниками фірми, які неохоче йдуть на ризик, але приймають участь в стратегічному управлінні, почне згасати сприйняття до інновацій.

Чи впливає звідси необхідність обмеження дольових угод тим, що Дж. Мід називає спокійною діловою активністю? Або, якщо це можливо, необхідно встановити межі прямого втручання робітників фірми в управлінські рішення з того самого моменту, коли вони стають власниками акцій свого підприємства.

Залишимо поки що це питання без відповіді, звернувшись до ще однієї важливої проблеми, яку формує Дж. Мід.

Зайняті успішним бізнесом підприємці, що прагнуть збільшити свої доходи, повинні враховувати, що залучення у сферу їх діяльності нових людей супроводжується значно меншою їх винагородою протягом певного періоду, порівняно з тією, яку отримують вони самі. В іншому випадку буде спрацьовувати «недискримінаційний» принцип, а успішний розвиток підприємницької діяльності, на думку Дж. Міда, мабуть виявиться призупиненим.

Застосувавши числовий аналіз до проблеми залучення додаткових робітників на підприємство, Дж. Мід наочно показує, що тут, як і в сфері підприємництва (а підприємці виплачують новим інвесторам суми, менше тих, які одержують самі у вигляді доходів), існує явище дискримінації. Нові робітники повинні одержувати менше, ніж старі, які давно працюють на підприємстві.

Наведемо приклад із роботи Дж. Міда і розглянемо фірму, де 100 робітників виробляє чистий дохід для себе в розмірі 200 тис. дол. США в рік, тобто щорічний дохід кожного робітника в середньому становить 2000 дол. Припустимо, що додаткові 100 робітників добавлять до щорічного доходу 100 тис. дол. США, тобто кожний додатковий робітник буде виробляти в рік чистого доходу 1000 дол. і відповідно одержувати вдвічі меншу оплату порівняно із старими робітником. Це й є не що інше, як явище дискримінації в оплаті праці старих і нових робітників.

А тепер припустимо, що на підприємстві діє «недискримінаційний» принцип рівної оплати за рівну працю. Ріст чисельності робітників підприємства підніме дохід, який раніше ділився між сотнею робітників, з 200 до 300 тис. дол. США. Але тепер ця сума ділиться уже між подвоєним числом робітників і у кожного з них в середньому річний дохід становитиме уже не 2000, а лише 1500 дол. Зрозуміло, що така ситуація не приваблива для тих, хто був спочатку зайнятим в даній фірмі.

В роботі Дж. Міда достатньо переконливо розглядаються чотири основних типи дольових угод, в яких наглядно проявляються найбільш характерні риси дольової економіки.

Перший тип такого роду угод — це схеми дольової участі робітників у власності підприємства. Відповідності до цих схем, робітники беруть участь у власності підприємства, володіючи частиною простих акцій і здійснюючи частковий контроль за діяльністю фірми.

Другий тип — це схеми трудової кооперації. Робітники підприємства володіють всією або значною частиною власності, а також відіграють домінуючу роль в управлінні фірмою.

До *третього* типу належать різного роду угоди про дольовий розподіл прибутку або доходу. Згідно з цими схемами, труд оплачується повністю або частково шляхом встановлення відповідної частки в прибутку або доході фірми. При цьому робітники не беруть участі в управлінні.

Четвертий тип являє собою «схеми співробітництва труда і капіталу». При застосуванні даних схем робітники підприємства не беруть участі у володінні капіталом, але на дольових засадах залучаються до розподілу прибутку або доходу та управління підприємством шляхом контролю за операціями менеджерів.

Схеми дольової участі робітників у власності підприємств широко відомі у практиці. Принцип їх дії такий. Частина оплати праці робітників фірми використовується для купівлі простих акцій. Це або заново випущені акції (приймаються для фінансування подальшого розвитку фірми), або вже існуючі, які купуються по ринкових цінах у зовнішніх власників. Акції, придбані від імені робітників, утримуються у довірчому фонді. Його засоби розподіляються по індивідуальних рахунках робітників, причому займаються цим вони самі.

Дія даної схеми основана на припущенні, що фонди, необхідні для купівлі акцій робітниками, формуються спеціальними внесками (або вкладками), пропорційно заробітній платі. Ці вклади здійснюються подібно до примусових пенсійних страхових внесків. Фактично у більшості схем подібного роду необхідні фонди створюються шляхом відрахування певної частки прибутку, спеціально призначеної для цієї цілі.

Якщо акції зберігаються по довірі (другий тип схем), то дивіденди не виплачуються у вигляді певної доплати до зарплати, а повертаються у формі цінних паперів у доходи фірми і призначаються як для її розвитку, так і для поповнення фонду довіри робітників цієї фірми. Розглядаючи цю схему, Дж. Мід вказує на конфлікт між тими, хто уже зайнятий на фірмі, і тими, хто може прийти туди пізніше. Людина, яка працює на фірмі, особливо та, яка збирається на пенсію, повинна жертвувати своїм поточним доходом для того, щоб одержати вигоду у невизначеному майбутньому, яка в основному залишиться іншим. Виникає питання, чи мають в цих схемах робітники власний голос у формуванні стратегії і настільки він виявляється сильнішим за голоси зовнішніх акціонерів фірми? Дж. Мід вважає, що акціонери — робітники фірми — будуть швидше зацікавлені у розподілі прибутку по дивідендах, ніж у резервуванні відповідної його частини. Ця протидія робітників фірми створенню фонду довіри зникає в тому випадку, коли власник (власники) успішного акціонерного підприємства резервує частину активів фірми у фонд довіри, зберігаючи тим самим вигоди всіх робітників.

Якщо право приймати заключні рішення належить зовнішнім інвесторам (акціонерам) фірми, у робітників виникає мотив протистояння найму нових робітників і обмеження загальної чисельності зайнятих. Пояснюється це тим, що серед великого числа робітників доходи з оплати за акції, які зберігаються у фонді довіри, будуть розпилюватися. Оплата праці нових робітників частково фінансуватиметься за рахунок старих. До тих пір, робить висновок Дж. Мід, поки зайняті на фірмі робітники прагнуть до збільшення доходу і діятиме принцип недискримінації в оплаті праці старих і нових робітників, перші будуть обов'язково чинити опір найму других.

В практиці акціонування існують схеми, в яких акції розподіляються в індивідуальному порядку, тобто придбання їх здійснюється від імені робітників. Вони не зберігаються у спеціальному фонді, а розподіляються по їх особистих рахунках. При цьому частина потенційної оплати праці робітників використовується для купівлі акцій. Акціонери-робітники, як і будь-які інші акціонери, одержують в цьому випадку всі виплачувані дивіденди. Відбувається це до тих пір, поки ці робітники залишаються власниками акцій. Але щоб перейти до такої схеми, необхідно встановити правило, згідно якому робітники, які купили акції свого підприємства, не можуть відразу ж їх продати. Вони повинні знаходитися у робітників по крайній мірі декілька років або до тих пір, поки робітник не звільниться або не вийде на пенсію. В цьому випадку розглянута схема має супроводжуватися виплатою до пенсії, що здійснюється із внесків робітника в акції фірми, які продані на ринку. Ця схема повністю реалізується в тому випадку, коли акції, що продаються від імені робітників фірми будуть придбані для кредитування індивідуальних рахунків інших робітників.

Безумовно, що умови стабільності, зазначає Дж. Мід, — випадок ідеальний для економіки. Імовірна ситуація, коли число робітників, які одночасно виходять на пенсію, буде значним, і акції, які реалізуються ними, перевищать число акцій, придбаних на заощадження решти робітників фірми. В цьому випадку настає криза декапіталізації, ефект якої можна ослабити за умови, якщо зберігається фонд довіри. Виходячи з цього, Дж. Мід дає цілком конкретну рекомендацію: частина акцій повинна розподілятися по індивідуальних рахунках, частина — концентруватися в особливому фонді довіри.

Подібні змішані узгодження, з точки зору Дж. Міда, супроводжуються ускладненнями, пов'язаними з розподілом акцій по індивідуальних рахунках. При всіх перевагах цієї схеми в ході її реалізації зникає інтерес робітника до продуктивної праці, оскільки необхідно оплачувати майбутнє фірми із своїх акцій, що є його власністю. Якщо створюється фонд довіри, такий інтерес з'являється, оскільки примусове нагромадження цього фонду становить частину капіталу фірми.

Схеми для акціонування робітниками власності підприємства можуть бути розробленими для екстремальних ситуацій. В цих схемах всі прості акції перебувають у власності робітників фірми або нагромаджуються у фонді довіри та концентруються на індивідуальних рахунках. Дж. Мід відмічає, що всі радикальні реформи по приватизації здебільшого розпочиналися саме у такій формі. В узагальненому розумінні підприємство може розглядатися як трудовий кооператив (про-

те, воно називається кооперативом не завжди, але зовнішня форма інколи приховує суть справи).

Які ж переваги і недоліки схем, основу яких становить власність робітників або на весь капітал фірми, або на його частину? — задається питанням Дж. Мід. Перш ніж перейти до відповіді, яку він дає в своїй роботі відмітимо, що трудові кооперативи як тип дольової угоди включає схему часткової дольової власності робітників, в якій підприємці продовжують володіти переважною частиною акціонерного капіталу і зберігають контроль над управлінням. В той же час кооператив — це форма, у якій робітники володіють всім капіталом і контролюють бізнес. Організаційні схеми подібного роду підвищують стимули до праці, поліпшують виробничі відносини на підприємстві. З іншого боку, тип цих схем конститує організаційну форму, в якій, відповідно до термінології Дж. Міда, всі «яйця» (тобто вся праця і переважна частина капіталу) опускаються в один і той же кошик. Дана обставина поглиблює проблему ризику, і він наростає, якщо переважна частина трудового доходу представлена у вигляді частки чистого доходу, а фіксовані відсоткові платежі становлять значну частину загальних витрат.

Схема часткової дольової власності може застосовуватися на будь-якому підприємстві. Проте, як помітив Дж. Мід, позитивні якості кооперативної трудової структури проявляється тільки у тих видах діяльності, для яких характерна висока інтенсивність праці. Там, де у формуванні показників ефективності переважає інтенсивність капіталу, вони (ці схеми) мало прийнятні. Відбувається це тому, що будь-які суми заробітків, які будуть резервуватися, виявляться недостатніми для фірми. Її потреби завжди вищі.

Виникає питання, яким повинно бути число примусових заощаджень, необхідних трудовому кооперативу з індивідуальною формою рахівництва. Відповідно цій формі, кооператорам, які залишають фірму, виплачується вартість їх акцій. Величина цієї вартості кредитується із примусових заощаджень як нових, так і старих кооператорів. Таким чином, пропорція, яка визначає розмір примусових збережень, буде залежати від того:

а) яка частина основного капіталу може фінансуватися за допомогою зовнішніх запозичень з фіксованими відсотками, і яка повинна утворюватися із акціонерної власності;

б) настільки інтенсивною з точки зору капіталу є діяльність фірми, тобто яка продуктивність капіталу;

в) як довго працює на фірмі кожний окремих робітник (оборот робочої сили): чим коротше період перебування людини на фірмі, тим менше розмір нагромаджуваної власності, що припадає на одного робітника.

У всіх цих міркуваннях неможна не рахуватися з тим, що трудовим кооперативам набагато складніше одержати засоби на ринку капіталу, ніж звичайному підприємству. Тому для них досить суттєвою є необхідність резервувати деяку частину доходів фірми і використовувати її як джерело фінансування. Це означає, що мотивації працівників кооперативів інші, ніж у звичайних акціонерів: не виникає бажання жертвувати своїм поточним доходом заради доходів у майбутньому. Ці мотивації посилюються, як тільки зарезервовані засоби перетворюються у загальний фонд довіри.

Висновки. Ознайомлення із міркуваннями Дж. Міда показує, що ефект застосування схем дольо-

вої економіки апріорі має надзвичайно жорсткі обмеження.

По-перше, багато категорій робітників, наприклад державні службовці, залишаються поза межами висвітлених схем.

По-друге, останні містять в собі більший ризик: робітники змушені брати участь у нагромадженні капіталу тієї фірми, на якій вони працюють.

По-третє, у багатьох випадках примусове інвестування заощаджень робітників в акції підприємства, на якому вони працюють, тільки змінюють форму їх збереження і лише інколи приносять їм додатковий дохід. Такі зміни позитивно відбиваються на стимулах і виробничих відносинах, але не мають суттєвого значення для загального розподілу багатства.

УДК 589.651

М.В. Солодкий,

ст. наук. сп.,

ННЦ «Інститут аграрної економіки»

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ ТА ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВИХ КЛАСТЕРНИХ СИСТЕМ

Розкрито економічну сутність терміну «кластер» та роль кластерної економіки в підвищенні конкурентоспроможності підприємств. Проаналізовано розвиток процесів кластеризації та формування кластерної моделі агропромислового виробництва. Проведено класифікацію кластерних систем і визначено передумови їх становлення.

Проблема формування і динамічний розвитку кластерів в різних галузях економіки останнім часом набула актуальності в світовому масштабі. Організація промислового розвитку ООН (ЮНІДО), яка відповідає за формування ефективної, обґрунтовано прогресивної виробничої системи, визначає кластер як локальну агломерацію підприємств, що виробляють і реалізують певне коло пов'язаної чи взаємодоповнюючої продукції в рамках окремого промислового сектора чи субсектора [1, с. 240].

Кластеризація в сучасній світовій економіці є загальноновизнаним феноменом і розглядається фахівцями багатьох країн як важливий складник сталого економічного розвитку. Висунута М. Портером теорія національної, регіональної і місцевої конкурентоспроможності поставила в центр уваги кластерну модель господарювання і практично відразу

була прийнята теоретиками та практикаками [2, с. 50]. За визначенням В.М. Володіна, «кластерная стратегия является сейчас в мире едва ли не самым модным инструментом государственной политики повышения конкурентоспособности» [3, с. 580].

Термін «кластер» був введений до наукового лексикону в 60-ті роки минулого століття, але поки що він не має загальноприйнятого визначення. «Кластер — це добровільне об'єднання фірм у певній сфері підприємництва, пов'язаних між собою технологічно і, як правило, за ознакою географічної близькості» — зазначає С.І. Соколенко [2, с. 19]. Проте найбільш вживане поняття кластеру — як групи географічно близьких і взаємопов'язаних підприємств і асоційованих інститутів у певній сфері діяльності, об'єднаних спільними рисами і ознаками взаємного доповнення — обґрунтував Майкл Портер.

Кластери виконують роль «точок росту», проривного просування у сфері виробництва з послідовним завоюванням нових ринкових ніш. Ключові кластери здатні забезпечити не тільки спеціалізацію країни у світовій економіці, але й сформуванню стійкий фундамент соціально-економічних перспектив подальшого динамічного розвитку [1, с. 301].

В багатьох наукових працях при визначенні поняття «кластер» фахівці спираються на територіальне розміщення суб'єктів господарювання. З цим твердженням варто погодитися, оскільки близько розташовані підприємства створюють передумови для формування і розвитку кластерної економіки. Територіальна концентрація суб'єктів кластеру значно полегшує оперативне управління, забезпечує зниження витрат на транспортні перевезення, оперативність і маневреність виробничо-технологічними, трудовими, сировинними та іншими ресурсами.

З іншого боку, сучасні інформаційно-комунікаційні технології дають можливість забезпечити ефективний зв'язок між суб'єктами кластерної економіки, підвищити рівень самостійності підприємств. Виходячи з цього, географічне розміщення суб'єктів господарювання важлива, але не обов'язкова умова створення кластеру. Суб'єкт об'єднання може бути віддалений від ядра кластеру, але раціонально вписуватися в модель і позитивно впливати на розвиток системи. Така ситуація властива для деяких пострадянських країн. Наприклад, уряд Казахстану розробив стратегію інтеграційного розвитку економіки, в основу якої покладено формування національних кластерів в газовій, нафтовій і аграрній галузях. В кластерних системах співпрацюють підприємства та організації не лише Казахстану, а також Узбекистану, Монголії, Киргизії, Таджикистану, Туркменістану.

Подібна ситуацію спостерігаємо і в країнах далекого зарубіжжя, які мають великий досвід господарювання в умовах кластерної економіки. Так, торгово-виробнича діяльність Австрії характеризується наявністю транскордонних кластерів, що об'єднують австрійські компанії з фірмами сусідніх держав. Кластерна система Силіконової долини США включає підприємства 27 країн світу.

Швидкими темпами розвиваються процеси кластеризації в Росії. З 2005 року Російська Федерація бере участь у діяльності Північного Кластерного Альянсу, куди ввійшли країни Балтії та Білорусь, активно проводить роботу по створенню кластерів в Калінінградській та Белгородській областях, Краснодарському і Ставропольському краях та інших регіонах.

В Україні налічується більше двадцяти регіональних кластерів, формування яких розпочато 1998 р. в Хмельницькій області (одяг, будівельні матеріали, зелений туризм), Івано-Франківську (туризм, декоративний текстиль), Черкасах (транспортні перевезення), Житомирі (добування та переробка каменю), Одесі (виробництво вин), Харкові (машинобудування), Рівному (деревобробка).

Поряд з діючими кластерами, в яких виробляються різні види продукції та надаються певні послуги, з'явилися перші паростки кластеризації аграрної га-

лузі. Переробні і харчові підприємства нарощують сировинну базу шляхом співпраці з виробниками сільськогосподарської продукції, вкладають кошти у кормовиробництво, поголів'я тварин та поліпшення його породного складу, надання послуг товаровиробникам. Безумовно, що така кластеризація часто виникає спонтанно, без обґрунтування взаємовигідних і скоординованих дій суб'єктів господарювання.

Враховуючи ситуацію на внутрішніх і світових продовольчих ринках, кластеризація в аграрній сфері економіки має значні перспективи. На основі кластерного підходу формуються партнерські виробничо-комерційні відносини, створюється середовище для підвищення конкурентоздатності, зростає прибутковість підприємств-учасників об'єднання. Проте Україна поки що не має цілеспрямованої державної концепції кластеризації економіки. Не здійснюються й замовлення на розробку методологічних засад і практичних рекомендацій щодо формування кластерної моделі агропромислового виробництва. Тому, очевидно, ця проблема залишається малодослідженою, без відповідного методичного оцінювання ефективності процесу і його нормативно-правового забезпечення.

Спираючись на результати проведених наукових досліджень та досвід кластеризації в зарубіжних країнах, нами визначено такі основні ефекти, що забезпечує кластерна організація аграрного сектору економіки:

1) формування цілісної системи, в структуру якої входить наука, виробництво, переробка, виконавча влада і самоврядування, та організація технологічного ланцюга від наукових ідей та розробок, до виробництва і реалізації готової продукції;

2) організація висококваліфікованих, професійних команд, здатних освоїти і впровадити новітні технології у виробництво, зберігання, переробку сільськогосподарської продукції, ефективно використовувати наявний виробничий потенціал;

а) підвищення рівня інноваційної активності, надходження інвестицій в економіку; розширення асортименту продукції, поліпшення її якості, накопичення досвіду для виходу на зовнішні товарні ринки;

б) раціональне використання людських, матеріальних, енергетичних та інших ресурсів, зменшення витрат і забезпечення стандартів якості продукції та вихід з нею на світові ринки;

в) організація інформаційного забезпечення учасників кластеру та підвищення ефективності управління галуззю.

Вихідною позицією функціонування кластеру є синергетичний ефект. «Об'єднання фірм у кластери дає змогу кожному з учасників одержати переваги від ефекту синергії, що виникає в процесі об'єднання зусиль заради масштабності виробництва» [2, с. 27].

Світовий досвід показує, що кластеризація швидко проникає в різні сфери діяльності. Для встановлення особливостей кластерних систем важливе значення має їх класифікація. Один із варіантів такої класифікації представила група науковців США 1996 р., а саме:

«*працюючі*», які готові виробляти продукції більше, ніж виробляли б її нарізно всі учасники кластеру разом узяті;

«*приховані*», в яких існують певні можливості, поки що не задіяні, а синергія їхнього співробітництва ще не реалізована;

«*wannabe*», що прагнуть заслужити схвалення інших, тобто ті, хто починає свої політичні зусилля і залучає інвестиції з метою формування місцевих чи регіональних можливостей, як основи кластеру, хоча необхідний капітал та/або ключові умови для його вкладення відсутні [4, с. 163].

Як різновидність інтеграційних формувань російський фахівець В.Т. Цихан представив свій варіант класифікації кластерів. За різними характерними ознаками він виділяє шість типів кластерів [5, с. 75]:

географічний — побудова просторових кластерів економічної активності (від сільської території до сегменту світового ринку);

горизонтальний — декілька галузей (підкомплексів) входять в більший кластер, наприклад агропромисловий;

вертикальний — в кластерах можуть бути присутні суміжні етапи виробничого процесу;

латеральний — в кластер об'єднуються різні сектори, які можуть забезпечити економію витрат за рахунок ефекту масштабу;

технологічний — сукупність галузей, що використовують одну і ту ж технологію;

фокусний — кластер сконцентрованих навколо одного центра організацій.

Зрозуміло, що проект розробки й динамічний розвиток агропромислових кластерних систем, як і будь-який інший проект інтеграції економічних систем, не може бути реалізований без створення відповідних стартових передумов кластеризації. Термін «передумови» ми пов'язуємо з існуванням інфраструктури, значущістю і можливостями підсилення дії факторів ефективного функціонування кластеру.

Деякі вчені відводять передумовам вирішальне місце. Так, О.М. Могильний пише «що будь-яке соціально-економічне явище зароджується та динамічно розвивається за наявності всього комплексу необхідних для цього передумов» [6, с. 24]. Досліджуючи комплексні проблеми формування кластерних систем в різних країнах світу С.І. Соколенко наголошує на тому, що «багато держав і регіонів провели аналіз своїх економік з погляду умов створення кластерів» [2, с. 160]. При цьому особливо важливе значення вітчизняні і зарубіжні фахівці відводять

людському фактору як головному ресурсу, органам виконавчої влади та самоврядуванню.

Оскільки люди проживають і створюють матеріальні блага на сільській території то вони мають проявляти ініціативу та спрямовувати зусилля на формування і розвиток кластерної системи, сприяти покращенню інвестиційного середовища, брати участь у спільних засіданнях підприємств-учасників кластеру. Урядові структури не повинні намагатися підпорядкувати кластерні ініціативи і здійснювати пряме керівництво. Відповідно до Закону України «Про об'єднання громадян» та інших нормативно-правових актів їм відводить роль катализатора або посередника [2, с. 812].

Досліджуючи проблеми розвитку громади та її роль у суспільстві Білл Парді (консультант Проєкту економічного розвитку громади) стверджує, що передумовою кожного трансформаційного процесу та реальної еволюції має бути людський розвиток. Слід переглянути, реструктурувати і навіть оновити соціальні та економічні організації, інституції та механізми, оцінити та ревізувати нормативно-правове поле, осмислити, сприйняти та зрозуміти цінності та принципи, так само як і концепції справедливості та рівності» [7, с. 3]

Висновки. Для формування і динамічного розвитку агропромислових кластерів необхідно розробити концепцію і прийняти програму кластеризації, в якій визначити першочергові завдання для аграрної сфери, створити сприятливі умови для технологічної модернізації галузі, забезпечити фінансову підтримку реалізації інноваційних проєктів і підготовки кадрів у сфері кластерної економіки.

Використані джерела

1. Конкурентоспроможність економіки України: стан і перспективи підвищення; за ред. І. В. Крюкової. — К. : Ін-т екон. і прогноз. НАНУ, 2007. — 488 с.
2. Соколенко С.І. Кластери в глобальній економіці / Соколенко С.І. — К. : Логос, 2004. — 848 с.
3. Володин В.М. Кластер — новый вид объединения юридических и физических лиц / В. М. Володин, Т. В. Володина // Интеграция и дезинтеграция в агропромышленном секторе экономики: традиционный и инновационный подходы. — М., 2009. — С. 576—580.
4. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / Игорь Ансофф. — С.Пб.: Питер, 1999. — 416 с.
5. Цихан В.Т. Кластерная теория экономического развития // Теория і практика управління. — 2003. — № 5. — С. 73—78.
6. Могильний О.М. Вплив соціального капіталу на конкурентоспроможність сільського соціуму / О. М. Могильний // Роль соціального капіталу та локальних ініціатив у забезпеченні сільського розвитку: матер. міжнар. симпоз. (Житомир, 16—18 травня 2007 р.). — Житомир, 2007. — С. 127—130.
7. Поді Б. Перетворення громади. Закладка фундаменталізму / Білл Поді // Економічний розвиток громади. — 2007. — № 3. — С. 3—9.

ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Розглянуто основні складові організаційного забезпечення соціально-економічного розвитку сільськогосподарських підприємств. Доведено важливість їх оптимального поєднання і системного застосування.

Досягнення високих результатів господарювання в умовах ринку передбачає чітко налагоджену систему організаційного забезпечення сільськогосподарського підприємства, що являє собою відкрити саморегульовану економічну систему, яка має «вхід», «внутрішнє господарське середовище» та «вихід». Відповідно розподіляються й елементи організаційного забезпечення. Так, до «входу» належать усі складові організаційного забезпечення, без яких неможлива сама виробничо-господарська діяльність підприємства: економічні, фінансові, виробничі, матеріально-технічні, інформаційні, кадрові елементи тощо. До «внутрішнього господарського середовища» належать компоненти, що забезпечують трансформацію всіх вхідних елементів у готову до реалізації продукцію. Це — організаційні, інноваційні, аналітичні, управлінські складники технологічного процесу виробництва тощо. На «виході» увага підприємства зосереджується на вирішенні основної проблеми сільськогосподарського підприємства-товаровиробника — найрезультативнішій реалізації продукції. Якщо на «вході» підприємство досліджує ринок з метою вирішення питання, яку продукцію і для якого сегмента ринку її виготовляти, то на стадії «виходу» — як найвигідніше її реалізувати, яку зайняти нішу на ринку і як її не лише втримати, але й розширити. Тому до даної стадії належать маркетингові, інноваційні, інформаційні, управлінські та соціальні складові.

Організаційне забезпечення аграрного підприємства також необхідно досліджувати з погляду економічної ієрархії: на загальнодержавному — *макрорівні*, на рівні сільського поселення, сільської території, району, області, регіону — *мезорівні* та на рівні окремо суб'єкта господарювання — *мікрорівні* (рис.).

Так, до макрорівня належать усі політико-правові й соціально-економічні процеси та механізми, на які агропідприємство не має безпо-

середнього впливу і які повинні стимулюватися й регулюватися на загальнодержавному рівні та забезпечувати організацію розвитку АПК і агропідприємства. Це зокрема:

розробка й реалізація відповідної стратегічно орієнтованої державної аграрної політики, основною метою якої повинно бути створення умов для ефективного розвитку підприємницької діяльності в аграрній (агропродовольчій) сфері [2, с. 209], прискорення темпів і підвищення соціально-економічної результативності відродження села й сільського господарства в інтересах селянства — за поруки збереження ідентичності української нації з її національно-генетичними духовними, культурними, хліборобськими та іншими віковичними надбаннями [2, с. 206];

створення законодавчого й нормативно-правового поля з метою координації та регулювання господарської діяльності аграрних підприємств, забезпечення прозорості ринкових відносин суб'єктів аграрного бізнесу, налагодження механізму їх взаємодії між собою та з органами місцевого самоврядування, громадою тощо;

формування аграрного ринкового середовища з оптимальними умовами для становлення аграрного бізнесу; забезпечення дієвості економічних законів, принципів та положень; застосування економічних інструментів і механізмів державного регулювання діяльності господарюючих суб'єктів тощо;

вдосконалення фіскальної політики держави (системи податкових ставок і пільг) з метою налагодження механізму наповнення державного та місцевого бюджетів й стимулювання соціально-економічного розвитку сільськогосподарських підприємств; формування цінової політики, що передбачає державне регулювання цін і здійснення контролю за їх дотриманням.

До мезорівня організації розвитку агропідприємств належить сукупність правових, економічних, соціальних заходів і механізмів, які впроваджуються в регіоні, області, районі та сільській території з метою поліпшення соціально-економічного функціонування аграрних підприємств.

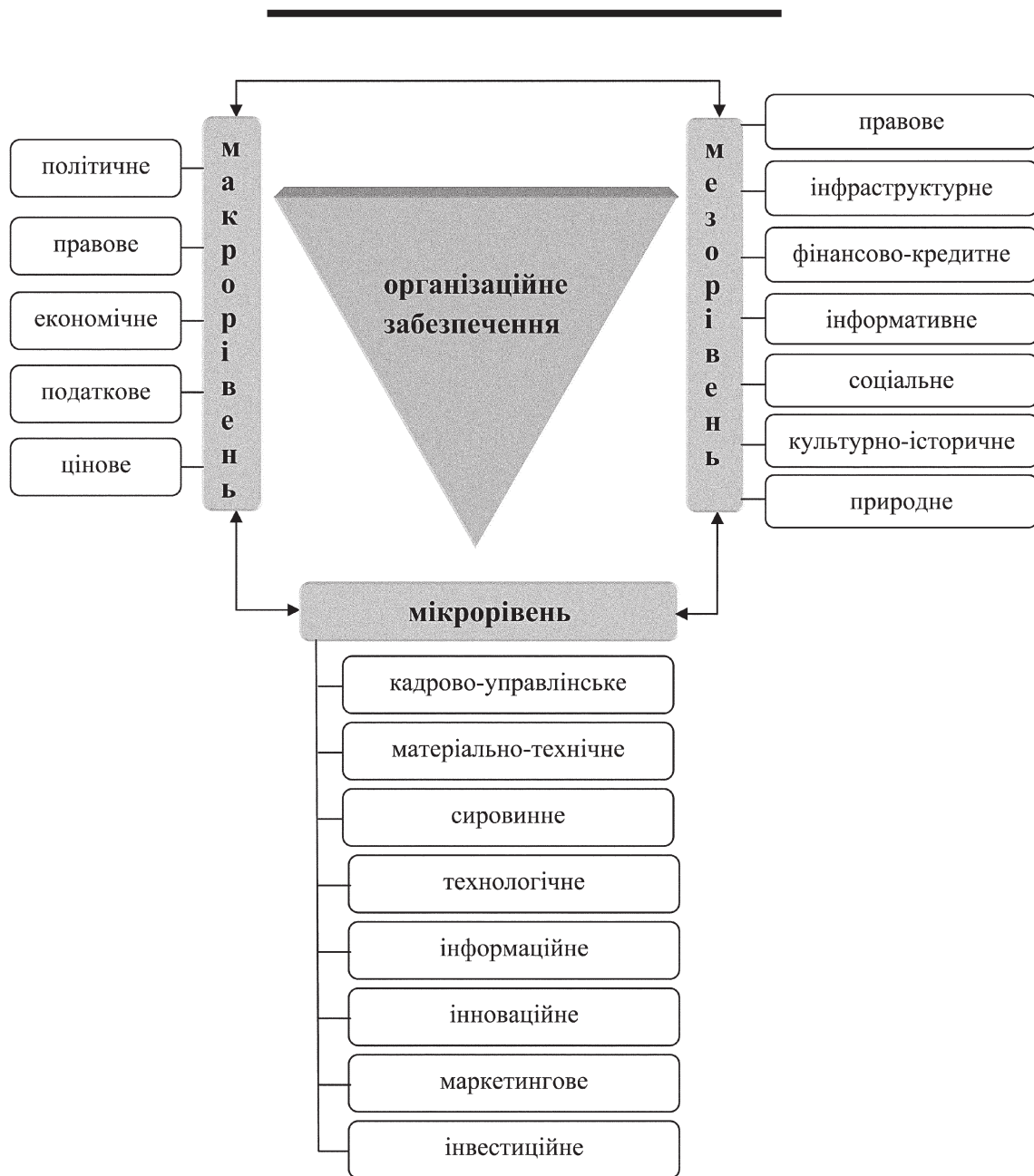

Рис. Організаційне забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств

Це передбачає:

розробку й впровадження програм, концепцій і стратегій розвитку регіону та інше нормативно-правове забезпечення;

формування та розвиток інфраструктури аграрного ринку із застосуванням новітніх науково-технічних технологій та маркетингових механізмів – становлення системи ресурсно-сировинного забезпечення, переробки, зберігання й реалізації сільськогосподарської продукції;

вдосконалення механізму фінансово-кредитного забезпечення аграрних товаровиробників з метою модернізації, оновлення їх технічного обладнання й парку сільськогосподарської техніки, а також ре-

алізації стратегічних програм розвитку агропідприємств тощо;

становлення ринку інформаційних послуг у сільському господарстві, зокрема системи дорадництва, яка, на думку О.М. Бородіної, спрямована на спонукання виробника до прийняття та самостійної реалізації економічно обґрунтованих рішень, підвищення рівня знань та набуття практичних навичок шляхом активних методів навчання; забезпечення суб'єктів господарювання найновішою інтегрованою інформацією з різних сфер буття, індивідуальними практичними консультаціями, демонстраційними показами, порадами тощо [1, с. 18]. При цьому, як справедливо стверджує

вчений, у центрі дорадництва знаходиться селянин, сільський товаровиробник, а специфічна суть дорадчої служби полягає у вивільненні його творчого потенціалу й спрямування до прогресивних змін у системі господарювання, в підвищенні його спроможності приймати та реалізовувати власні управлінські рішення [1, с. 15];

наявність відповідного соціального забезпечення, під яким слід розуміти рівень соціального розвитку регіону й сільської території, де, зокрема, функціонує підприємство. Перш за все, це демографічна ситуація, яка безпосередньо впливає на кількісний та віковий склад персоналу аграрного підприємства; по-друге, рівень освіти жителів сільської території, від якого залежить якісний склад і кваліфікованість працівників; по-третє, рівень розвитку інфраструктури сільської території та добробуту селян, який впливає на мотивацію праці персоналу, його активність, ініціативність, постановку цілей особистого розвитку як у межах підприємства, так і поза ним тощо;

врахування культурно-історичної специфіки регіону й менталітету населення, на основі яких формуються особливості й традиції господарської діяльності на сільській території. Зокрема, для кожної місцевості характерні свій ритм життя, рівень культурного розвитку, що впливає на взаємовідносини в колективі й формування загальної корпоративної культури підприємства;

наявність відповідного природного забезпечення (вигідного географічного розташування, природно-кліматичних умов, достатнього землезабезпечення та високої якості складу ґрунтів, сприятливого екологічного стану місцевості тощо), що вирішальним чином впливає на господарську діяльність аграрного підприємства, зокрема: на вибір організаційно-правової форми й розмір підприємства, продуктивність праці й загальний рівень соціально-економічної результативності його функціонування.

В межах аграрного підприємства організаційне забезпечення розвитку передбачає застосування всієї сукупності організаційно-управлінських, інноваційних та маркетингових заходів та інструментів, а також ресурсного потенціалу, які в комплексі форму-

ють внутрішній (на мікрорівні) механізм соціально-економічного розвитку суб'єкта господарювання. Тут можна виокремити декілька пунктів:

формування загальної стратегічно спрямованої економічної політики підприємства з окресленням мети, поточних і перспективних цілей;

розробку механізму досягнення визначеної мети й цілей із найбільш продуктивним залученням ресурсного потенціалу підприємства;

побудову виробничої структури аграрного підприємства із відповідним їй наповненням сировинними, матеріально-технічними, технологічними, науковими й трудовими ресурсами;

формування організаційної структури із відповідним їй наповненням людським капіталом, інформаційними, інноваційними, часовими та іншими ресурсами;

налагодження маркетингово-комунікаційного механізму з метою дослідження потреб ринку, реалізації виготовленої продукції, розширення кола споживачів, завоювання інших сегментів ринку агропродукції тощо;

створення інвестиційно привабливого клімату.

Висновки. Слід зазначити, що чимало з вищевказаних компонентів організаційного забезпечення перебувають у занепаді (наприклад, матеріально-технічна база, фінансово-кредитна складова), інші — тільки починають впроваджуватись (маркетингові дослідження, наукові розробки та інновації, нетрадиційні підходи до менеджменту та управління тощо), що зумовлює незадовільні результати функціонування сільськогосподарських товаровиробників. Їх соціально-економічна результативність передбачає оптимальне поєднання і застосування всіх складових організаційного забезпечення діяльності агропідприємств.

Використані джерела

1. Бородіна О.М. Сільськогосподарське дорадництво та проблеми його кадрового забезпечення / Бородіна О. М. — К. : ІАЕ, — 2001. — 72 с.
2. Юрчишин В.В. Аграрна політика в Україні на зламах політичних епох: Історико-соціально-економічні нариси / Юрчишин В. В. — К. : Наук. думка, — 2009. — 374 с.

БЕНЧМАРКІНГОВЕ ТЕСТУВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМ ПІДПРИЄМСТВОМ

Розглянуто методика застосування бенчмаркінгу для опрацювання реструктуризаційних заходів щодо поліпшення ефективності управління сільськогосподарських підприємств.

Сучасний етап соціально-економічного розвитку характеризується процесами глобалізації, високим ступенем невизначеності, ризиками аграрного виробництва й кон'юнктури ринку. Вітчизняні сільськогосподарські підприємства змушені пристосовуватися до змін у зовнішньому середовищі. Проте більшість керівників і управлінських працівників аграрних формувань не використовують теоретичні та методологічні надбання стратегічного менеджменту щодо забезпечення сталого розвитку підприємств. Потрібні напрацювання нескладних у практичній реалізації підходів до стратегічного управління розвитком сільськогосподарських підприємств, одним із дієвих механізмів забезпечення якого є реструктуризація. Для проведення реструктуризаційних заходів нами пропонується застосувати метод конкурентного аналізу — бенчмаркінг.

Питанням стратегічного управління розвитком агропромислового виробництва на макро- і мікрорівні присвячені наукові праці П.Т. Саблука, М.Ф. Кропивка, П.П. Гордієнка, Т.М. Ковальчук, С.М. Іванюти та ін. Проте методичне забезпечення цих процесів потребує додаткових розробок.

Метою статті є висвітлення методики заходів реструктуризації щодо поліпшення рівня управління сільськогосподарських підприємств з використанням методології бенчмаркінгу.

Сільськогосподарське підприємство внаслідок специфіки аграрного ринку функціонує в умовах досконалої (чистої) конкуренції. Тобто на такому ринку діє велика кількість підприємств, що виробляють і продають однорідну (стандартизовану) продукцію, яка не відрізняється за своїми хімічно-біологічними і фізичними параметрами, органолептичними ознаками. Ринок чистої конкуренції дає можливість новим виробникам такої продукції відносно легко вийти на нього. Проте на конкурентному ринку деякі підприємства не можуть здійснювати контроль за цінами на продукцію. Це пояснюється тим, що з усієї

кількості сільськогосподарських підприємств окремі з них виробляють і реалізують значну частину продукції від загального її обсягу на певному товарному ринку. Внаслідок цього сільськогосподарські підприємства вимушені продавати свою продукцію за ціною, наближеною до середньої, що склалася на конкретний момент на ринку [1]. Для успішної конкуренції їй заповнення відповідних ніш на товарних ринках сільськогосподарським підприємствам необхідно постійно здійснювати роботу з удосконалення чотирьох основних напрямів діяльності:

підвищення ефективності земельних, трудових і матеріально—технічних ресурсів, доступ до яких має підприємство для забезпечення обсягу виробництва конкретних видів продукції, достатньої для зайняття відповідної ніші на товарному ринку;

підвищення ефективності перетворювальної діяльності для систематичного поліпшення якості вироблюваної продукції та зменшення витрат виробництва, що дає змогу підвищувати ціни на власну продукцію, а у випадках зниження ринкових (середньогалузевих) цін домогтися одержання запланованої прибутковості або знизити ризик отримання збитків;

поліпшення фінансового стану, дохідності та рентабельності підприємства для ресурсного забезпечення основного виробництва та його розширеного відтворення;

вдосконалення управління на підприємстві.

Щодо підвищення рівня управління на підприємстві та визначення за його результатами доцільних організаційних змін, то загально визначених індикаторів його кількісного вимірювання немає. Пропоновані в науковій літературі методики оцінювання ефективності управлінської праці будуються на відносних величин, що базуються на показниках потужності документообігу, тривалості підготовки управлінських рішень, відсотках їх виконання тощо [2—5]. Більшою мірою вони забезпечують якісний аналіз управлінської діяльності. На прибутковості й конкурентоздатності підприємства їх результативність проявляється опосередковано. Для визначення напрямів реструктуризаційних змін вони непридатні, тому доповнюються методом конкурентного аналізу.

Для бенчмаркінгового тестування системи управління й побудови інноваційного менеджменту нами пропонується використовувати функціональний підхід, опрацьований в [2]. Це дає можливість за функціями управління (планування, організація, мотивація, регулювання та контроль) систематизувати усі рекомендовані наукою і апробовані практикою організаційно-управлінські заходи, спрямовані на підвищення результативності управління. Чим більше при виконанні тієї або іншої функції запроваджуються рекомендовані наукою організаційні, кадрові, інформаційні, організаційно-технічні та інших заходи з підвищення рівня управління, тим більша результативність управління. Для бенчмаркінгового тестування ефективності управління пропонується набір індикаторів (табл.).

Приведений в таблиці перелік реструктуризаційних заходів не є виключним. Він може доповнюватися й уточнюватися. Оцінювання ефективності управління за допомогою кількісної або бальної оцінки рівня повноти виконання основних управлінських функцій як індикаторів тестування значною мірою умовне.

Разом з тим, пропонувані в таблиці організаційно-управлінські заходи повинні, в максимально можливому обсязі, реалізовуватися. Доцільно також будувати бенчмаркінговий профіль на порівнянні з кращою практикою господарств району з тим, щоб в першу чергу запроваджувати організаційно-управлінські заходи, використовуючи практичний досвід цих господарств.

Профіль бенчмаркінгового тестування ефективності управління досліджуваного сільськогосподарського підприємства у порівнянні з кращою практикою сільськогосподарських підприємств району наведено рисунку.

Як видно з профілю, за рівнем організації, мотивації та регулювання аналізоване підприємство знаходиться у групі відстаючих, а за рівнем планування та контролю – нижче середнього. Очевидно, що при розробці програми реструктуризації йому слід зосередити увагу на опрацюванні заходів з підвищення рівня організації, мотивації та регулювання, використовуючи при цьому досвід кращих підприємств району.

Висновок. Застосування при проведенні стратегічного аналізу сільськогосподарського підприєм-

Таблиця

Реструктуризаційні заходи з підвищення ефективності управління

Індикатори	Організаційно-управлінські заходи
1. Рівень планування	1.1. Розробка довгострокової стратегії розвитку підприємства (від 5-ти і більше років) 1.2. Розробка середньострокової перспективної програми або плану розвитку (на 3-5 років) 1.3. Розробка інноваційно-інвестиційних проектів виробництв, технічно та інфраструктурного переоснащення та бізнес-планів їх реалізації, як складових перспективної програми розвитку 1.4. Розробка річних оперативних планів і програм 1.5. Розробка госпрозрахункових завдань структурним підрозділам 1.6. Укладання колективного договору з працюючими 1.7. Інше.
2. Рівень організації	2.1. Попереднє формування портфелю замовлень 2.2. Проведення маркетингових досліджень 2.3. Інтенсивна реклама з використанням комплексу інформаційно-реklamних форм і методів 2.4. Структурна організація виробництва 2.5. Підбір кадрів та система постійного підвищення їх кваліфікації 2.6. Запровадження регламентів (посадових інструкцій, положень, правил тощо) та стандартів якості 2.7. Залучення до напрацювання реструктуризаційних заходів науковців і консультантів зі сторони 2.8. Інше.
3. Рівень мотивації	3.1. Впровадження внутрігосподарського розрахунку 3.2. Запровадження систем мотивації праці з акцентом на якість та кінцеві результати 3.3. Створення належних соціальних та побутових умов для працівників 3.4. Використання інших систем та методів матеріального заохочення до продуктивної праці 3.5. Застосування соціально-психологічних методів впливу (в додаток до економічних) 3.6. Інше.
4. Рівень регулювання	4.1. Запровадження адаптивного планування 4.2. Регламентоване за строками проведення оперативних нарад та зібрань на всіх рівнях управління 4.3. Запровадження диспетчерської служби або корпоративного (виробничого) бездротового зв'язку 4.4. Комп'ютеризація виробничих процесів 4.5. Інше.
5. Рівень контролю	5.1. Комп'ютеризація обліково-планових робіт 5.2. Запровадження управлінського обліку, чекової форми внутрігосподарських розрахунків тощо. 5.3. Регулярне (регламентоване) проведення оперативного аналізу діяльності 5.4. Забезпечення дотримання технологічної дисципліни 5.5. Забезпечення дотримання трудової дисципліни 5.6. Інше.

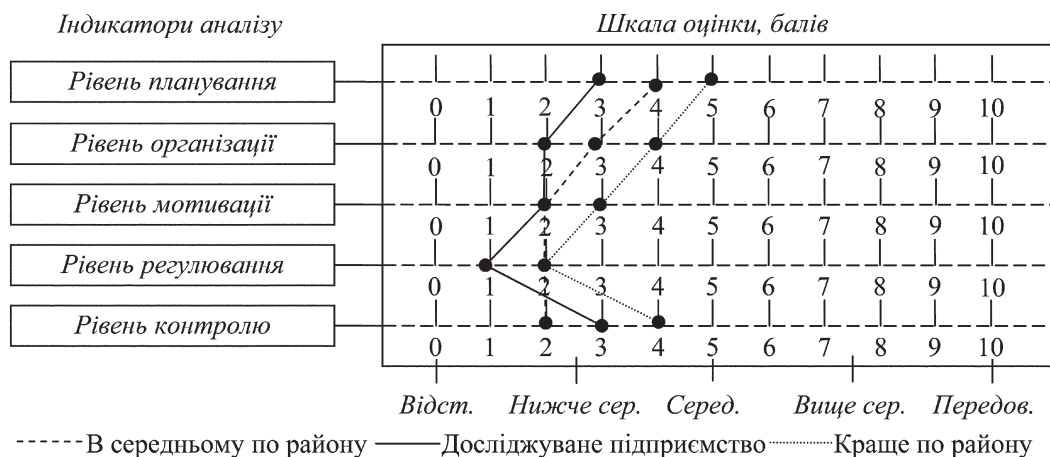

Рис. Профіль бенчмаркінгового тестування ефективності управління у досліджуваному сільськогосподарському підприємстві

ства методики бенчмаркінгу дає можливість швидко й результативно визначити проблеми ефективності управління і напрацювати заходи щодо його поліпшення.

Використані джерела

1. Набока А.А. Мониторинг деятельности аграрного предприятия (по материалам Краснодарского края): дис. на соискание...науч. ст. канд. экон. наук: спец. 08.00.05. / А. А. Набока. — М. : РГБ, 2005. (Из фондов Российской государственной библиотеки).
2. Найдюнова В.О. Система інноваційного менеджменту дослідного господарства «Асканійське» / В. О. Найдюнова, М. Ф. Кропивко, С. О. Тивончук. — АгроІнКом. — 2006. — № 9—10. — С. 47—54.
3. Управлінський консалтинг: навч. посіб. / М.Ф. Кропивко та ін. — К. : Агроконсалт, 2004 — 334 с.
4. Кропивко М.Ф. Інформаційне забезпечення управління в сільському господарстві / Кропивко М. Ф. — К. : ІАЕ, 1994. — 274 с.
5. Управління фінансовою санацією підприємства: навч. посіб. / С. Я. Салила, О. І. Даций, Н. В. Несторенко, О. В. Сербрияков. — Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 2005. — 238 с.
6. Загвойський Я.Д. Метод конкурентного аналізу у визначенні напрямів реструктуризації сільськогосподарських підприємств / Я. Д. Загвойський // Економіка АПК. — 2010. — № 1. — С. 104—109.
7. Загвойський Я.Д. Бенчмаркінгове тестування ефективності використання ресурсів сільськогосподарського підприємства / Я. Д. Загвойський // Економіка АПК. — 2010. — № 2. — С. 165—168.

УДК 65.014.1:007

М.І. Кабляк,
аспірант,

Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника

ІНФОРМАЦІЙНА СКЛАДОВА В ПРОЦЕСАХ УПРАВЛІННЯ І ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ

Розглянуто зміст поняття інформації, визначено її сутність та роль в процесах управління та прийняття рішень. Вивчено погляди науковців щодо даної проблематики. Встановлено основні вимоги до інформації та надано їх характеристику.

Розвиток виробництва, поглиблення процесів глобалізації та інтеграції, стрімке зростання ролі новітніх засобів комунікації зумовлюють нові підходи до розуміння інформації, її ролі та перспектив у сучасному суспільстві. Абсолютно очевидно, що ін-

формація поступово перетворюється на один з основних чинників прогресу, а такі поняття як інформатизація, інформаційні технології, інформаційні системи, інформаційне суспільство набули значного поширення. Академік Берг А. свого часу зазначив, що інформація поступово проникає у всі пори життя людей і суспільства, а саме життя неможливе в інформаційному вакуумі [1, с. 259—260].

Досліджуючи розвиток системи обліку на принципах інформатики і кібернетики М. Чумаченко й М. Пушкар дійшли висновку, що вирішальним фак-

тором економічного зростання в сучасному світі стали інформаційні ресурси, а їх використання дає значний економічний ефект [2, с. 107].

Широке коло питань, пов'язаних із дослідженнями у цій галузі, знайшли відображення у роботах таких відомих вітчизняних і зарубіжних учених, як І. Арістова, В. Афанасьєв, В. Бебик, А. Берг, Н. Вінер, Б. Грушин, С. Думлер, В. Іноземцев, В. Коган, А. Маршалл, М. Пушкар, Г. Райт, В. Сесюнін, М. Чумаченко, О. Шарапов, Ю. Шрейдер та ін. Проте, незважаючи на таку увагу до даної проблематики з боку науковців, деякі проблеми застосування інформаційної складової у процесах управління та прийняття рішень залишаються недостатньо розглянутими і дискусійними.

Щоб заповнити цю прогалину необхідно перш за все дослідити саме поняття інформації, з'ясувати її сутність та роль у суспільних процесах, в тому числі й управлінських.

Інформація — доволі абстрактне поняття, що має різні значення залежно від контексту. Походить від латинського слова «*informatio*», яке має декілька значень: роз'яснення, виклад фактів, подій; витлумачення; представлення, поняття; ознайомлення, про-світа [3].

Найбільш узагальненим визначенням інформації є її трактування як розмаїття, що дає можливість розглядати у рамках загальної концепції інформацію в неживій природі (пов'язану з поняттям впорядкованості, структури, організації) та інформацію в усіх кібернетичних системах (біологічних, механічних, соціальних) [4, с. 224].

Існує також трактування інформації як знання, а саме тієї його частини, яка використовується для орієнтації, активної дії, управління. Знання, яке не застосовується, не можна вважати інформацією, бо ним не користуються інші члени суспільства [5, с. 238].

Очевидно єдиного трактування поняття інформації серед науковців немає. Це пояснюється різними предметними галузями її застосування, а також різними підходами щодо визначення.

Проблеми інформації — найпопулярніші у науці. Питання, пов'язані з інформацією, досліджують інженери, історики, біологи, соціологи, журналісти, економісти та представники багатьох інших галузей науки. Інформація є важливою категорією у філософії, соціології, психології, фізиці, економіці та багатьох інших науках. Вона виникає в результаті всіх суспільних процесів, являє собою відбиття явищ, предметів, відносин — усього, що супроводжує людину в процесі її життєдіяльності.

Н. Вінер під інформацією розуміє позначення змісту, що отримується із зовнішнього світу в процесі пристосування до нього нас і наших почуттів [6, с. 31].

Згідно із Законом України «Про інформацію» під інформацією слід розуміти документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі [7].

Таким чином, можна стверджувати, що попри все розмаїття підходів, суть поняття інформації залишається однаковою, різниться тільки її трактування.

Щодо застосування терміну «інформація» в економічній літературі, то під нею, як правило, розуміють фінансово-господарську документацію та показники, що містяться в ній. Разом з тим, економічна інформація може бути усвідомлена, проаналізована та раціонально використана тільки під час вивчення економічних систем, процесів управління в них та конкретних задач, що розв'язуються. Тому під економічною інформацією загалом можна розуміти інформацію, що виникає у процесі підготовки й здійснення виробничо-господарської діяльності та використовується для управління цією діяльністю [8, с. 42].

Схожої думки дотримується і Л. Терещенко. Він вважає, що економічна інформація — це сукупність відомостей про соціально-економічні процеси, які використовуються для управління ними та колективом людей у виробничій і невиробничій сферах. Вона кількісно характеризує стан виробничо-господарської та фінансової діяльності об'єкта через систему натуральних і вартісних показників. За її допомогою можна простежити взаємозв'язки між його ланками та напрямками розвитку. Іншими словами, економічна інформація — це дані, що використовуються в процесі управління об'єктом [9, с. 20].

Для виконання своєї ролі в управлінні інформація повинна відповідати певним вимогам або характеристикам. Серед них виділяють кількісні та якісні. До кількісних відносять її обсяг. Щодо якісних характеристик, то їх виділяють значно більше: репрезентативність, корисність, своєчасність, точність, достовірність та ін.

В залежності від цих характеристик інформація справлятиме певний вплив на процес управління в цілому, в тому числі й на прийняття рішень.

Детальний розгляд питання обсягів інформації дає змогу виділити три можливі варіанти інформаційного забезпечення суб'єкта господарювання: ін-

формаційного надлишку, інформаційного дефіциту, інформаційної достатності.

Інформаційна достатність передбачає забезпечення необхідного для прийняття оперативного управлінського рішення обсягу відомостей. Будь-яке його скорочення призведе до інформаційного дефіциту, унеможливлення таким чином оперативного реагування на потенційні загрози та значне зниження рівня ефективності процесу управління.

Аналогічна ситуація передбачається в разі надмірної інформаційної забезпеченості. Здавалося б, що велика кількість відомостей про об'єкт управління дасть можливість підвищити якість управлінських рішень. Проте, щоб серед великих масивів інформації виокремити найбільш потрібну, необхідні значні часові затрати, що сповільнює процес прийняття рішень, зменшує його оперативність, знижує ефективність.

Значний вплив на процеси управління і прийняття рішень мають якісні характеристики інформації.

Від рівня репрезентативності вхідної інформації залежить час, необхідний на її подальшу обробку і аналіз. При цьому зручність представлення вихідних розпоряджень забезпечує їх швидке розуміння та подальше виконання й використання.

Корисність вимагає, щоб інформація містила тільки ті дані, які потрібні для вирішення проблем управління і тим самим запобігає її надлишковості.

Своєчасність передбачає надходження інформації у визначені терміни. При цьому відомості повинні надходити раніше, ніж зміниться ситуація, яку вони характеризують. В іншому випадку їх значення втрачається.

Точність означає, що дані повинні мати однозначний зміст і не припускати різних тлумачень.

Достовірність інформації базується на забезпеченні правдивих відомостей незалежно від джерел їх отримання.

Підсумовуючи викладене можна стверджувати, що підвищення вимог до інформаційної складової в системі управління відбуватиметься й надалі. Це зумовлено високою динамікою сучасних виробничих процесів, частковою зміною їх основних параметрів і факторів впливу, а також збільшенням вимог до

готової продукції (послуг). Нині тільки достатня та якісно систематизована інформація дає змогу керівникові визначати ефективність організаційно-економічних, агротехнічних, соціальних та екологічних заходів і, залежно від умов, що складаються, змінювати плани. Чим краще інформований керівник, тим оперативнішими та ефективнішими будуть його рішення.

Висновки. Інформаційна складова в процесах управління і прийняття рішень ставатиме дедалі вагомішою, а вимоги до неї постійно зростатимуть. Сучасне суспільство все частіше характеризує як інформаційне, комунікаційне, високотехнологічне. У більшості розвинених країн інформація та інформаційні технології вже давно перетворилися на один з основних чинників суспільного прогресу, без якого вже неможливо уявити собі його подальший розвиток. У цьому напрямі повинна рухатися і наша країна, оскільки ми прагнемо стати високорозвиненим інформаційним суспільством.

Використані джерела

1. Берг А.И. Кибернетика и общественные науки / А. И. Берг // Методологические проблемы науки. — 1964. — № 6. — С. 259—260.
2. Чумаченко М.Г. Развитие системы обліку на принципах информатики і кібернетики / М. Г. Чумаченко // Вісник тернопільської академії народного господарства. — 2004. — Вип. 4. — С. 107—114.
3. Інформація // Вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
4. Иванов В. Понятие информации. Информативное взаимодействие / В. Иванов // Психолінгвістика. — 2008. — № 1 [Електронний ресурс]. — Режим доступу до журналу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_gum/Psyholing/2008_1/statti/08ivfiv.pdf.
5. Афанасьев В.Г. Системность и общество / Афанасьев В. Г. — М. : Политиздат, 1977. — 382 с.
6. Винер Н. Кибернетика / Винер Н. — М. : Экономика, 1968. — 376 с.
7. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
8. Шарапов О.Д. Економічна кібернетика / Шарапов О. Д., Дербенцев В. Д., Семьонов Д. Є. — К. : КНЕУ, 2004. — 231 с.
9. Терещенко Л.О. Інформаційні системи і технології в обліку / Л. О. Терещенко, І. І. Матієнко-Зубенко. — К. : КНЕУ, 2004. — 187 с.

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СУХОЇ ПШЕНИЧНОЇ КЛЕЙКОВИНИ НА БОРОШНОМЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Представлені підсумки дослідження економічної ефективності використання комплексних поліпшувачів якості борошна, зокрема сухої пшеничної клейковини. Поліпшення хлібопекарських якостей борошна, шляхом внесення СПК, — дорожчий захід, ніж підготовка помольної партії із зерна з вищими показниками клейковини. Використання СПК більш виправдане з технологічної точки зору, ніж з економічної.

За останні два десятиліття економічна ситуація в країні погіршилася. Перехід від централізованої планової економіки з державною та колективною формами власності до багатуокладної економіки призвів до суттєвого зменшення кількості та якості продукції і сировини, що виробляються сільськогосподарськими підприємствами та фермерами. В результаті багатьох об'єктивних та суб'єктивних чинників знизилася якість товарного зерна пшениці. До об'єктивних можна віднести відсутність передових технологій для невеликих фермерських господарств, непомірні ціни на закордонні техніку, технології та засоби захисту рослин, диспаритет між цінами на ресурси для сільського господарства і цінами на сільськогосподарську продукцію і сировину. До суб'єктивних — хронічна нестача ресурсів, режим жорсткої економії витрат.

Головними причинами низької якості пшениці є спрощена агротехніка вирощування, порушення сівозмін, ушкодження зерна мікроорганізмами, несприятливі умови зберігання.

При низькій якості зерна пшениці отримати стандартні показники якості борошна неможливо. Вирішують проблему підбором оптимальних за якісними показниками помольних партій зерна. Але і тут ситуація зараз не з кращих. Дозволити собі накопичення великих партій зерна з різною якістю та з різних регіонів вирощування (що важливо для отримання борошна з якісними хлібопекарськими властивостями) можуть тільки великі зернопереробні комбінати. Істотне значення також має наявність у підприємств фінансових можливостей по оплаті великих партій зерна для його накопичення. В умовах коли здійснюється регулювання вартості борошна та

хлібобулочних виробів фінансовий стан комбінатів хлібопродуктів бажає кращого.

Нині в Україні за різними оцінками близько 60–85 % хліба виготовляється з пшеничного борошна зі знизеними хлібопекарськими властивостями: зменшеним вмістом білку та слабкою клейковиною. Вихід з такої ситуації — це використання комплексних поліпшувачів якості борошна, а саме сухої пшеничної клейковини (СПК). За кордоном такі поліпшувачі застосовують давно. В Росії останнім часом почали використання СПК деякі зернопереробні підприємства і великі хлібокомбінати. В Україні комплексні поліпшувачі борошна в промислових обсягах поки що не використовуються.

Технологи хлібопекарського виробництва одностайно погоджуються і стверджують, що хлібопекарська якість борошна, отриманого з якісної помольної партії зерна, завжди вища за якість борошна з пониженим вмістом нативної клейковини і поліпшеного за допомогою СПК до досягнення показників, по кількості і якості клейковини, аналогічних показникам борошна в першому випадку. В борошні з вмістом СПК частина білку вже денатурована. Даний факт безкомпромісно свідчить про те, що поліпшення хлібопекарських якостей борошна, з пониженим вмістом клейковини за допомогою введення СПК є технологічно необхідним заходом, ні як не пов'язаним з його економічною ефективністю або не ефективністю. Якщо з маси отриманого зерна пшениці немає можливості виробляти стабільне за хлібопекарськими якостями борошно, ми вимушені стабілізувати його показники за допомогою внесення СПК, незалежно від економічних наслідків такого заходу.

Серед частини вітчизняних авторів статей про використання СПК існує хибна думка, що відмова за кордоном від змішування зерна з різним вмістом клейковини викликана метою отримання борошна «поліпшеної» якості. Змішування зерна з різним вмістом клейковини дає можливість усереднити кількісний показник клейковини в борошні, але це не забезпечує отримання необхідних хлібопекар-

них властивостей борошна. Технологи стверджують обернене. Можливість науково обґрунтованого змішування зерна пшениці з різними показниками і особливо з різних регіонів вирощування, якнайкраще впливає на хлібопекарські якості борошна. Внесення в борошно СПК змінює, як правило, тільки вміст білку і клейковини, але хлібопекарські властивості визначаються ще і числом падіння, білизною, зольністю тощо.

СПК може бути дуже різна за якістю. Може містити велику кількість клейковини, аж до 85–90 %, а може містити дуже мало клейковини. СПК в останньому випадку є носієм азоту. Це дозволяє підняти в борошні вміст білка і зовсім небагато або взагалі не збільшити кількість клейковини.

Рівномірно внести суху пшеничну клейковину(СПК) у масу борошна не так вже й легко. Даний процес потребує додаткового обладнання. Оскільки добавка СПК становить 1–2, максимум 2,5 % від маси борошна, це означає що в 1000 кг борошна необхідно рівномірно внести 20 кг СПК. Забезпечити таку точність внесення добавки за одну операцію можливо, але обладнання для цієї операції коштує дуже дорого. Тому на практиці внесення СПК у партію борошна здійснюється за дві або три операції. Спочатку 20 кг СПК змішують зі 100–150 кг борошна. Таким чином готують попередню суміш. Далі отриману попередню суміш змішують з 900–850 кг борошна. Тільки така крокова операція може забезпечити рівномірне внесення СПК у всю масу борошна.

Вносити СПК можна на зернопереробному підприємстві або безпосередньо перед використанням борошна на хлібозаводі. На зернопереробному підприємстві СПК вносять двома способами. Перший, так званий прямий спосіб, при одноразовому внесенні СПК до маси борошна в потоці за допомогою високоточного дозатора. Другий спосіб, коли внесення відбувається за два технологічні прийоми. На першому кроці СПК вносять в невелику партію борошна (близько 100 кг) і готують премікс. На другому, — збагачену партію борошна (премікс) змішують з іншим, необхідним за технологією, обсягом борошна. Зернопереробні підприємства Росії, які поліпшують борошно за допомогою СПК, віддають перевагу високоточним дозаторам і здійснюють операцію за один прийом.

На хлібозаводах замість тіста відбувається двома способами: звичайним способом і способом безперервного замісу. При замісі в чані в порцію муки додають необхідну кількість СПК. Перемішують отриману суміш і далі виробничий процес здійснюється згідно технологічного регламенту. При безперервному процесі приготування тіста в потік муки за допомогою високоточного дозатора вносять необхідну кількість СПК. Якісне перемішування суміші

відбувається під час технологічного процесу приготування тіста.

Хлібопекарні та кондитерські підприємства укладають з борошномельними заводами довгострокові договори на поставку борошна, що відповідає державним стандартам. Якщо комбінат хлібопродуктів не в змозі виробити борошно стандартної якості по вмісту клейковини і білку, можливо використання харчових добавок. Хлібозаводи в будь-якому випадку повинні отримати стандартне борошно. За кордоном саме так і є. Більше того, хлібозаводи замовляють партії борошна з різними показниками якості для різної номенклатури хлібобулочних виробів і млини за допомогою харчових добавок корегують для них показники борошна. В Україні, на сьогоднішній день, хлібозаводи ще не такі вимогливі.

Світова практика показує, що контролювати і досягати стандартних показників якості борошна найдоцільніше і економніше на зернопереробних підприємствах, а тому в представленій статті ми розглянемо результати дослідження і алгоритм розрахунку економічного ефекту від внесення харчової добавки СПК в борошно на борошномельному підприємстві.

Нами були виділені фактори, що впливають на економічний результат технологічної операції по внесенню СПК. Вихідними даними для розрахунків взяті фактичні середні показники за другий квартал 2009 року по найбільшому зернопереробному підприємству України ВАТ «Київлин» (табл. 1).

Для отримання борошна зі стандартними показниками якості на підприємстві готують помольну партію у співвідношення 60 % пшениці 3 класу і 40 % пшениці 4 класу. Реалізується борошно хлібозаводам міста Києва і деяким підприємствам області. Розрахунковий вихід борошна в середньому становить 75 %, з них борошно вищого сорту 50 %, борошно першого сорту 25 %.

Для дослідження, другу помольну партію розраховуємо у співвідношенні 20 % пшениці 3 класу і 80 % пшениці 4 класу. При такій кількості зерна пшениці 3 класу в помольній партії отримати загальний вихід борошна на рівні 75 % неможливо. Прогнозний рівень виходу борошна становить близько 73 відсотків, що пов'язано з необхідністю отримання продукту зі стандартними показниками білизни і зольності. Кількість клейковини і білку в борошні з такої помольної партії не буде відповідати вимогам ДСТУ 46.004-99 «Борошно пшеничне», а тому ми плануємо застосувати харчову добавку в розмірі одного відсотка від маси борошна.

На ринку України ціни на СПК значно коливаються і в залежності від якості добавки варіюють від 10 до 32 грн з ПДВ за 1 кг. Ми беремо вартість СПК на рівні 20 грн з ПДВ за 1 кг. За 20 грн це може бути казахська СПК середньої якості.

Вихідні дані для розрахунку ефективності використання СПК

№ п/п	Показник	Одиниця виміру	Значення	
1	Вартість купівлі зерна 3 класу (з ПДВ)	грн / т	1230,0	
2	Вартість купівлі зерна 4 класу (з ПДВ)	грн / т	1060,0	
3	Вартість реалізації борошна вищого сорту (з ПДВ)	грн / т	2470,0	
4	Вартість реалізації борошна першого сорту (з ПДВ)	грн / т	2270,0	
5	Склад помольної партії без внесення СПК в борошно	3 кл	%	60,0
		4 кл	%	40,0
6	Вихід борошна вищого сорту (з пом. партії без внесення СПК)	%	50,0	
7	Вихід борошна першого сорту (з пом. партії без внесення СПК)	%	25,0	
8	Склад помольної партії при подальшому внесення СПК в борошно	3 кл	%	20,0
		4 кл	%	80,0
9	Вихід борошна вищого сорту (з пом. партії при внесенні СПК)	%	48,0	
10	Вихід борошна першого сорту (з пом. партії при внесенні СПК)	%	25,0	
11	Розмір внесення харчової добавки (СПК)	%	1,00	
12	Вартість харчової добавки (СПК) (з ПДВ)	грн / кг	20,0	
13	Вартість обладнання для внесення харчової добавки (з ПДВ)	тис. грн	183,0	

Вартість високоточного дозатора з доставкою, монтажем, наладкою і вводом в експлуатацію становить 15000 євро. Враховуємо також вартість електроенергії.

Для виявлення ефективності використання СПК нами був розроблений алгоритм і побудована матриця в яку автоматично заносяться результати економічних розрахунків в залежності від зміни структури помольної партії та вартості харчової добавки (табл. 2).

Результати дослідження показали, що на теперішній час, при поточних цінах на зерно пшениці, борошно і харчову добавку СПК, її використання для поліпшення борошна є економічно не доцільним.

Розроблена методика дослідження може використовуватися на будь-якому борошномельному підприємстві з метою визначення економічної доцільності застосування харчових добавок.

Висновки.

1. В період зниження якості товарного зерна пшениці можливо використання СПК для підвищення хлібопекарських властивостей борошна.

2. Поліпшення хлібопекарських якостей борошна, шляхом внесення СПК, є дорожчий захід, ніж підготовка помольної партії із зерна з вищими показниками клейковини. Використання СПК більшою мірою виправдане з технологічної точки зору, ніж з економічної.

3. Економічна ефективність поліпшення борошна СПК визначається багатьма факторами. Розрахунок ефективності слід повторювати при зміні будь-якого з факторів впливу. Нині дана процедура неефективна. Розроблена методика дослідження може використовуватися на борошномельних підприємствах з метою визначення економічної доцільності застосування харчових добавок.

Використані джерела

1. Дулаев В. Обогащение пшеничной хлебопекарной муки сухой клейковиной на мукомольных заводах / В. Дулаев, Е. Мелешкина, А. Анисимов [и др.] // Хлебопродукты. — 2004. — № 10. — С. 24—37.
2. Мартянова А. Влияние сухой пшеничной клейковины на хлебопекарные свойства муки / А. Мартяно-

Економічний результат на 1 т борошна вищого гатунку та 1 сорту, грн

Помольна партія при використанні СПК, %		Вартість харчової добавки (СПК) з ПДВ, грн за кг			
3 кл	4 кл	5,00	10,00	15,00	20,00
50	50	-59,0	-100,6	-142,3	-184,0
40	60	-39,6	-81,2	-122,9	-164,6
30	70	-20,2	-61,8	-103,5	-145,2
20	80	-0,8	-42,4	-84,1	-125,8
10	90	18,6	-23,0	-64,7	-106,4
1	99	36,1	-5,6	-47,2	-88,9

ва, Е. Пищугина // ГНУ ВНИИ зерна [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.vellina.com.ua/ispolzovanie.html>

3. Киселева О. А. Использование сухой клейковины в хлебопечении / О. А. Киселева // Кафедра хлебопекарного и кондитерского производств Института последипломного образования НУПТ.
4. Дулаев В. Обогащение пшеничной хлебопекарной муки сухой клейковиной на мукомольных заводах / В. Дулаев, Е. Мелешкина, А. Анисимов [и др.] // ВНИИЗ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.mazpek.ru/technology/art1-27.html>

5. Шпарко Т. В. Розробка біотехнології переробки зернової сировини в харчові добавки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук: спец. 03.00.20 / Т. В. Шпарко. — Одеса, 2003. — 18 с.
6. Дробот В. І. Ефективні покращувачі якості хлібобулочних виробів / В. І. Дробот О. А. Білик, І. О. Лукашевич [та ін.]. — К. : НУХТ, 2008. — 127 с.
7. Закревська Л. М. Економічне обґрунтування доцільності використання сухої пшеничної клейковини борошномельними підприємствами: / Л. М. Закревська, В. П. Томчук // Харчовик [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.harchovyk.com/>

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ

УДК 330. 4:338. 432:658

Ю.Г. Орехівський,

здобувач,

*Національний університет біоресурсів і
природокористування України*

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ У СТРАТЕГІЧНОМУ ВИМІРІ АГРАРНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Розглянуто та обґрунтовано провідне місце інтелектуального капіталу в управлінні сільськогосподарським виробництвом, забезпеченні його перспективного розвитку в сучасному ринковому просторі.

Затяжна криза національного сільського господарства, істотне відставання еволюції українського села зумовлюють об'єктивну необхідність пошуку нових шляхів зростання аграрного виробництва. Зокрема, належить чітко визначитись з пріоритетами управління галуззю в ринкових умовах. Це стосується науки, яку по-іноземному називають аграрним менеджментом.

Дослідженню загальних аспектів інтелектуального капіталу, його ролі і значення у суспільному відтворенні та управлінні присвячені монографії двох останніх десятиріч Е. Брукінга, Т. Стюарта, Г.В. Бромберга, Б. Лева, С.М. Климова, Б.Б. Леонтьєва, А.М. Козирєва і В.Л. Макарова, О.В. Кендюхова, О.Ф. Морозова, В.Д. Базилевича і В.В. Ільїна. Інтелектуальний капітал ними переважно зводиться до нематеріальних активів чи ресурсів, основою яких служить інтелектуальна власність.

Відомі українські вчені-аграрники П.Т. Саблук, М.Й. Малік, В.П. Горьовий, О.Д. Гудзинський, В.К. Збарський, В.В. Россоха, В.І. Мацибора та ін. ратують за прискорення аграрної реформи і утвердження ринкових відносин на селі, не виключаючи головної місії людського фактора в управлінні сільськогосподарським виробництвом. Наприклад, підкреслюється, що професійні знання становлять «вирішальну передумову забезпечення ефективної підприємницької діяльності» [1, с.81].

Разом з тим, ще існують розбіжності, як у розумінні природи інтелектуального капіталу, так і в його аграрній інтерпретації стосовно управління. Реальне життя показує, що дана актуальна проблема далека й до її практичного вирішення. Тема в цілому залишається дискусійною.

Мета статті — виокремлено проаналізувати і синтезувати ринкову категорію інтелектуального капіталу як стратегічного об'єкта управління в аграрній сфері.

Поява в обороті науки менеджменту інтелектуального капіталу закономірна. На перебігу останніх століть у постіндустріальній капіталістичній тріаді — Західній Європі, США і Японії — дещо за-

гальмувалися темпи економічного зростання. Стає зрозумілим: традиційне господарювання, базуючись на усталених факторах робочої сили (праці), землі (природних ресурсів), інших матеріальних засобів виробництва і навіть підприємливості, себе вичерпує. Хоч для решти держав, включаючи Україну, це продовжує мати первинне значення.

Водночас утверджується наукова думка, щоб зберегти завтрашній день у «довгій» економіці, необхідно відкривати і задіювати нетрадиційні ресурси, нові імпульси відтворення, розв'язувати назрілі суперечності за рахунок необмежених можливостей творчості людини. Невдовзі очікується черговий прорив науки і техніки. XXI століття прогнозується віком управлінської революції.

Крилате слововживання давньогрецького філософа Демокрита, що у світі немає нічого постійного, крім змін, особливо нагальне за нашої доби. Саме ускладнення умов виробництва, які Аристотель нарік вирішальною категорією, спричиняють інноваційне мислення. Наука менеджменту покликана опереджувати практику, хоч є її наслідком. Відтак започаткував кругообіг й інтелектуальний капітал зі своїми численними спорідненими поняттями.

У сучасних економічних дослідженнях відчутно зростає роль методології. Це, наприклад, переконливо доводить В.В. Россоха [7]. Тому, щоб з'ясувати сутність інтелектуального капіталу, необхідно звернутися до його генетичних витоків.

Словоутворення «інтелектуальний капітал» показує «капітал» (нім. *Kapital* від лат. *capitalis* — головний) та «інтелект» (лат. *intellectus* — розум, пізнання і т.п.). Обидва поняття досить складні, насичені, синтетичні. Так, вчені називають близько 120 лише «базових факторів інтелекту» [4, с. 120]. Існує широке розмаїття і тлумачень капіталу. Передумовами його виникнення стали розвиток товарного виробництва, примусове відокремлення дрібних господарників (селян, ремісників) від засобів виробництва, насамперед від землі [2, с. 719]. Важливіші складові інтелектуального капіталу, які представляють інтерес для управління, в тому числі й сільського господарства, показані на рисунку.

Зібрано найчастіше поняття інтелектуального капіталу визначають у літературі як суму знань працівників, що забезпечує конкурентоспроможність підприємства; творчі можливості зі створення і реалізації інтелектуально-інноваційної продукції; здатність системи (від окремої фірми до держави) знаходити оптимальні рішення, використовуючи здібності та уміння працівників, і т.д. Ґрунтовне дослідження термінології інтелектуального капіталу здійснила Л.І. Лукічева. Найпоширенішою кількісною його оцінкою вона вважає «... сукупну різницю між ринковою вартістю компанії та вартістю матеріальних активів» [5, с. 95].

Філософи наближено до науки управління ототожнюють інтелект зі стилем і стратегіями вирішення проблем, здійсненням розумових функцій, ефективністю індивідуального підходу до ситуації, що вимагає пізнавальної активності, і т.п. [10, с. 215–216]. Це дає підстави розглядати феномен інтелектуального капіталу як особливий нематеріальний фактор виробництва. Такий підхід характерний і для класичного менеджменту [3, с. 1022–1023].

Інтелектуальний капітал — полімерна соціально-економічна категорія. На глибині власне капітал — це не річ, а сукупність певних ринкових відносин капіталістичного способу виробництва, за яких засоби праці, більшість матеріальних благ, гроші, цінні папери, об'єкти інтелектуальної власності тощо є знаряддям експлуатації, привласнення частини результатів чужої неоплаченої праці [2, с. 719].

У зв'язку з цим, інтелектуальний капітал виражає категоріально суперечливу підсистему суспільних відносин — економічних, соціальних, психологічних, правових, морально-духовних, культурних, традиційно-національних тощо. Об'єктами акумуляції цих відносин є все те, що дає можливість примножувати вартість завдяки унікальним рисам і властивостям особистостей працівників. Численні складові їх інтелекту всебічно підвищують рівень робочої сили, розширено відтворюють здатність до праці. В результаті якісно зростають трудові можливості суспільства.

Основним економічним законом капіталізму наслідковується отримання додаткової вартості. Тому інтелектуальний капітал завдяки інноваціям, інформатизації, оригінальним ідеям, знанням в цілому виступає стрижневим фактором підвищення ефективності виробництва та збільшення національного багатства.

Інтелект вінчає головну продуктивну силу економіки. Його носіями є розвинені трудівники з креативним мисленням і творчістю. Це надбання всього історичного прогресу людства. Дослідженнями Світового банку, проведеними у 192 країнах, встановлено, що лише 16 % економічного зростання за перехідної економіки зумовлено виробничим потенціалом, 20 % — природними ресурсами, а 64 % — безпосередньо пов'язані з людським і соціальним потенціалом [цит. по: 7, с. 51]. Якщо темпи зростання світового виробництва не перевищують в останній період 5 % на рік, то темпи міжнародної торгівлі об'єктами інтелектуальної власності уже сягають 15 % [6, с. 57].

Наведені факти в осяжній мірі притаманні управлінню сільським господарством. Більше того, враховуючи найперш життєву для населення важливість даної галузі, інтелектуальний капітал покликаний забезпечити атакуючу стратегію ринкової трансформації землеробства. Від цього переважно залежить перспектива сировинної, продовольчої та соціальної безпеки держави.

Інтелект		Капітал	
Плинний (засадний)	Розум індивіда		Продукуючий
	Здібності мислення		Товарний
	Здоровий глузд		Грошовий
	Раціональне пізнання		Людський
	Запам'ятовування		Основний
	Оперування простором		Оборотний
	Сприймання оточення		Капітал обігу
	Адаптація		Постійний
	Виховування		Змінний
	Освідомленість		Засоби виробництва
	Духовність	Управління інтелектуальним капіталом (об'єкти)	Життєві блага
	Харизматичність		Нагромаджена праця
	<i>Первинні знання</i>		<i>Натуральна уречевленість</i>
	<i>Похідні знання</i>		<i>Зв'язки і залежності</i>
Освіта	Самозростаюча вартість		
Наука	Абстракція багатства		
Кристалізований (інтегрований)	Інформованість		Суспільна форма
	Аналізування		Економічне відношення
	Судження		Втілення цінностей
	Інноваційність		Форма присвоєння
	Застосування		Індивідуальний
	Навики і досвід		Колективний
	Синергізм		Загальний
	Професіоналізм		Іноземний
	Культура		Міжнародний
	Життєвська мудрість		

Рис. Відображення інтелектуального капіталу в менеджменті

Аграрне виробництво, зважимо ще одне, все тісніше диверсифікується з іншими галузями господарювання. Так, встановлено, що нині кожна гривня отриманої сільськогосподарської продукції дає можливість продукувати додану вартість в решті сфер економіки на 12 грн [6, с. 56].

Звідси суперечливою є теза, ніби «підтримка сільськогосподарського виробництва, що практикується в Україні, неефективна», «бо чим більше відволікатимемо державних ресурсів на розвиток аграрного сектору, тим більше зростатиме економічне відставання від розвинених країн» [6, с. 58]. Спочатку належить підняти до міжнародного рівня продуктивні сили нашого села, у першу чергу органічну будову капіталу. Тоді буде коректно апелювати порівняннями із західними державами, які постійно збільшують допомогу селу. Щоб досягти постіндустріального розвитку, Україні попередньо належить повністю використати потенціал традиційної еволюції сільського господарства.

Прискорювачем тут саме і має стати пріоритетність розширеного відтворення інтелектуального капіталу як вершини людського фактора аграрного сектору економіки.

Поки що немає єдиного інтегрального показника, та й апробованої усталеної методики дослідження руху інтелектуального капіталу на селі. Попри тому, окремі чинники, виходячи із змісту категорії, свідчать, що даній рушійній силі у нас приділяється недостатня увага. Наприклад, у вітчизняному сільському господарстві на початок 2009 року кількість штатних працівників з повною вищою освітою становила 10,7 % від їх загальної чисельності, а по економіці в цілому було 29,9 % [9, с. 384]. Навіть у столичній області лише 10,3 % працівників села мають повну вищу освіту, коли загальна їх питома вага на Київщині — 25,3 % [8, с. 357]. Ситуація погіршується із за великої плинності найманої робочої сили, де вона на селі впродовж останніх років перебуває у межах 47÷58 % до середньооблікової кількості працюючих, тоді як по країні становить 30÷33 % [9, с. 389].

Без нагромадження освітньо-наукових знань і досвідчених постійних фахівців марно сподіватися на інтелектуально-інноваційний прогрес національного сільського господарства. Розширене відтворення його інтелектуального капіталу повинно стати пердусім найбільш укладацькою інвестиційною сферою. Про це свідчить і досвід управління найзаможніших країн. Менеджмент перетворюється нині на ключову

навчальну дисципліну, провідну сферу професійної підготовки, епіцентром чого стає інтелектуалізація аграрної праці і капіталу.

Висновок. Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що інтелектуальний капітал являє собою основний неречовий фактор зростання виробництва і багатства нації. Сутність його полягає в необмеженості нематеріальних активів щодо створення додаткової вартості шляхом реалізації сили розуму і знань. Ось чому інтелектуальному капіталу вимогою часу має належати визначальне місце у стратегії аграрного менеджменту.

Натомість подальшого дослідження чекає конкретне з'ясування ролі окремих складових капітал-інтелекту, оптимізація його структури та обґрунтування реальних шляхів розширеного відтворення у форматі удосконалення ринкового управління аграрною сферою національного господарства.

Використані джерела

1. Гудзинський О. Д. Економічна теорія та реалізація її положень в механізмах розвитку АПК / О. Д. Гудзинський, Г. Г. Кірейцев, В. К. Савчук // Економічна теорія. — 2005. — № 2. — С. 80—95.
2. Економічна енциклопедія: в 3-х т. [редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.), та ін.]. — К. : Академія, 2000. — Т.1. — 864 с.
3. Класики менеджмента; под ред. М. Уорнера; пер. с англ.; под ред. Ю. Н. Каптуревского. — С.Пб.: Питер, 2001. — 1168 с.
4. Краткий психологический словарь [сост. Л.А. Карпенко]; под общей ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. — М. : Политиздат, 1985. — 431 с.
5. Лукичева Л.И. Управление интеллектуальным капиталом: уч. пос. — [2-е изд., стер.]. — М. : Омега — Л., 2008. — 552 с.
6. Поплавська Ж. Інтелектуальний капітал економіки знань / Ж. Поплавська, В. Поплавський // Вісник НАН України. — 2007. — № 2. — С. 52—62.
7. Россоха В.В. Методологія та її роль в сучасних економічних дослідженнях / В. В. Россоха // АгроІнКом. — 2009. — № 1—4. — С. 50—55.
8. Статистичний щорічник Київської області за 2008 рік / Держкомстат України. Головне управління статистики у Київській обл. — К., 2009. — 529 с.
9. Статистичний щорічник України за 2008 рік / Держкомстат України; за ред. О. Г. Осауленка. — К. : Інформ.-аналіт. агентство, 2009. — 568 с.
10. Философский энциклопедический словарь; редкол.: С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичев и др. — [2-е изд.] — М. : Сов. энциклопедия, 1989. — 815 с.

УДК 330.341.1:316.3

Д.О. Соколов,
провідний фахівець,
Інститут коренеплідних культур

ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ЧИННИК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Розглянуто зміст категорії «технологія». Встановлено історичні етапи технологічного розвитку суспільства. Визначено сутність поняття з філософської, економічної та управлінської точки зору. Проаналізовано зарубіжний досвід інноваційного забезпечення економічного розвитку і можливості подолання технологічної відсталості України.

Швидка технологічна революція на межі ХХ і ХХІ століття спричинила певну технологізацію діяльності, що проникла в усі сфери суспільного життя. Вона розставила нові акценти, зумовила нове оцінювання звичних явищ і процесів, нові способи реалізації стратегічних планів та задумів. Все це дало поштовх новому — технологічному — підходу до реакції на соціально-економічні процеси, зростанню і поширенню ідей та практики застосування технологій.

Технологія (грец. *techno* — майстерність, техніка і *logos* — вчення, наука) — прийоми, способи, операції (набір і послідовність), процедури реалізації функцій соціально-економічних систем, які визначають стійкість системи та ефективність процесів і явищ, розв'язання задач людства шляхом застосування технічних засобів (знарядь праці) [1].

У широкий науковий обіг термін технологія (наука про техніку) був введений 1772 р. І. Бекманом. Початок системної розробки знань про технології поклали праці Р. Реомюра і С. Шоу, що побачили світ в першій половині ХVІІІ століття [2]. Необхідність виникнення цього наукового напрямку була зумовлена промисловою революцією в найрозвиненіших країнах того часу, потребою наукового аналізу питань технічного й організаційного забезпечення виробничих систем. Підкреслюючи організуючу

роль технологій у виробничій діяльності зазначимо, що технології — це обумовлені станом знань та суспільною необхідністю способи досягнення поставлених завдань.

К. Маркс в першому томі «Капіталу» акцентував увагу на тому, що технологія виявляє активне ставлення людини до природи, безпосередній процес виробництва її життя, а, разом з тим, і її сутнісних умов життя та духовних уявлень, що виникають з них [3].

П. Тарасенко відзначав, що «зміст технології полягає в тому, що вона як певна форма суспільної практики є своєрідним предметним способом самоствердження людини в світі природи і соціальної дійсності, специфічним засобом перетворення природи на основі праці та пізнання і, одночасно, розгортанням в цьому процесі людських здатностей і дарувань» [4].

Технологія виробництва — це наука, що вивчає способи і процеси отримання й переробки продуктів природи, а також предмети споживання й засоби виробництва; самостійна галузь знань, точна наука, яка широко використовує для вдосконалення виробничих процесів основні положення фізики, хімії, механіки, теплотехніки, економіки, кібернетики, організації та планування виробництва. Основою будь-якої технології виробництва є технологічний процес, спрямований на зміну фізичних або хімічних параметрів вихідної сировини або напівфабрикатів з метою отримання готової продукції. Технологія (технологічні процеси) є головним складником виробничого процесу, який охоплює також різноманітні операції (транспортні, складські). Вона виникла з розвитком великої машинної індустрії і удосконалюється залежно від розвитку техніки й поліпшення організації виробництва.

Технологічні знання, технологічна діяльність та об'єктивні технологічні процеси в єдності утворюють відносно самостійний, завершений цикл «технічного» як суттєвої риси або сутнісної ознаки людської діяльності і культури. Остаточне формування такої системи відбувається в умовах науково-технічної революції.

Насамперед, технологія являє собою природний процес, обумовлений об'єктивними причинами суспільної взаємодії і перетворений на виробничий, оскільки свою діяльність людина може будувати лише на пізнаних властивостях предметів природи, що виступають і як предмети праці, і як засоби праці. Вона формується в процесі людської природоперетворюючої діяльності і водночас є її продуктом і передумовою. У вузькому розумінні вона являє собою знання про організацію дій стосовно мети, визначення найефективніших шляхів та засобів досягнення будь-яких цілей діяльності.

У вивченні технологічних процесів набув поширення системний підхід, що базується на узагальнен-

нях закономірностей, пояснень, математичних моделей, який, по суті, є системою технологій, розглядає комплексний аналіз технологічних процесів, систем із загальних позицій і методів досліджень, дає визначення категорій, властивостей технічних систем, їхньої технології тощо. Виділяють чотири етапи, які пройшли у своєму розвитку технології:

1) природоподібні технології періоду безпосереднього засвоєння готових продуктів природи;

2) природоузгоджені технології землеробства та ремесла;

3) «неприродні» технології промислового виробництва;

4) знаннево-інформаційні технології постіндустріального суспільства.

З позицій філософії технологія розглядається як один із засобів перевірки істинності теорії, як продуктивна сила суспільства, об'єктивно-предметний спосіб діяльності та форма історичного саморозвитку людини, як складник цивілізації та культури, як певний спосіб буття людини (техніка людського життя, його проектування, планування, організації та здійснення). Це усвідомлена техніка людської діяльності — індивідуальної чи колективної у виробничій і невиробничій сферах, що включає три основні відносно самостійні елементи та етапи здійснення:

а) сукупність знань про ефективні, оптимальні та раціональні способи і засоби практичного досягнення мети, у тому числі здійснення виробничого процесу;

б) діяльність щодо застосування знань для вирішення певних практичних завдань;

в) самі технологічні процеси, тобто об'єктивно-предметно здійснювані, на раціональній основі побудовані способи і засоби перетворення речовини, енергії, інформації, а також методи організації виробництва та управління ним.

У контексті сучасного «онтологічного повороту у філософії» технологія як вчення про техніку є частиною онтології-вчення про буття людини у світі [5, с. 582—583]. З точки зору онтологічного і технічного підходу взагалі сутність технології полягає в засобі, виступає ним як знаряддя праці чи виробничий процес, доцільна діяльність чи технічна реальність в цілому (техносфера).

Гносеологічний підхід розглядає технологію з боку відповідного знання — технічного, технологічного, техніко-технологічного в цілому, тобто знання про техніку в її різноманітних формах та способи перетворення оточуючого світу.

Управлінський підхід у трактуванні технології полягає в розумінні її як цілеспрямованого застосування технічних (а також і будь-яких інших) знань для вирішення практичних задач у різноманітних сферах суспільного виробництва і життєдіяльності. Водночас технологія є також важливим

складником управління і включає поєднання, послідовність, взаємозв'язок організаційних, інформаційних, розрахунково-обчислювальних та інших операцій і процедур у процесі здійснення управлінських функцій.

Економічний зміст терміну «технологія» характеризується сукупністю методів впливу знарядь праці на різноманітні властивості предметів праці, в результаті якого відбувається активна взаємодія людини з природою. Технологія обробки будь-якого предмета праці виражається в технологічному процесі (у процесі фізичного, хімічного, механічного впливу знарядь на предмети праці). Технологічні процеси визначаються домінуванням технологічного способу виробництва (єдністю продуктивних сил і техніко-економічних відносин), у межах якого відбувається техніко-економічне поєднання працівника із засобами виробництва.

Технологічні процеси поділяють на механічно-технологічні та хіміко-технологічні. У механічно-технологічних процесах змінюються фізичні параметри вихідних матеріалів (форма, зовнішній вигляд, фізичні властивості). Хіміко-технологічні процеси супроводжуються докорінними змінами складу, властивостей, внутрішньої структури вихідної сировини. Одним із головних факторів, які забезпечують нормальний перебіг технологічного процесу є технологічний режим виробництва — сукупність великої кількості технологічних параметрів.

Розрізняють технологічний спосіб виробництва, що базується на ручній, машинній та автоматизованій праці, а отже — відповідній технології. Технологічному способу виробництва, заснованому на автоматизованій праці, властиві (крім традиційних) новітні мікро-, опто-, радіоелектронні, біо-, нано-, лазерні, плазмові, мембранні, комп'ютерні та інформаційні та інші технології. На початку 90-х ХХ ст. у розвинутих країнах почалося використання технології з елементами штучного інтелекту.

Слід зазначити, що лідерами освоєння більшості з цих видів технологій стали США та Японія. Внаслідок їх впровадження продуктивність праці зросла в середньому в 15—20 разів. Країни, які нині лідирують у впровадженні передових технологій та найпрогресивнішої наукомісткої техніки, привласнюють величезні надприбутки, зокрема за умови, що створена з використанням новітніх технологій продукція вивозиться на світовий ринок. Так, США, частка яких на світовому ринку наукоємної продукції становить 35 %, привласнювали наприкінці 90-х ХХ ст. понад 700 млрд дол., Японія (з часткою 30 %) — більш як 400 млрд дол. США щорічно [6, с. 625].

Технологія виробництва — один з основних складників продуктивних сил, між якими існує тісний взаємозв'язок. Виробничо-технологічна структура в економіці відіграє важливу роль у внутрішній

організації, що характеризується співвідношенням матеріального виробництва і сфери послуг, промисловості й сільського господарства, виробництва засобів виробництва та предметів споживання. Характерними для неї є значна питома вага наукомістких і високоекономічних галузей економіки.

Технологія виробництва, яка відображає ступінь розвитку продуктивних сил, тісно пов'язана з організаційно-економічними і соціально-економічними аспектами. Цей складний взаємозв'язок значною мірою залежить від стану економічної системи. Так, між науково-технічним розвитком економіки та рівнем технологій виробництва існує прямо пропорційна залежність. Зміна структури виробництва, розроблення й впровадження новітніх технологій, інноваційних стратегій та інші фактори непрямого регулювання економіки до 70-х років минулого століття визначили динамічний розвиток найрозвиненіших країн світу. Зростання ролі науки, освіти, наукоємних і високотехнологічних виробництв, інформаційної індустрії (сфери виробництва технологій) позитивно впливають на зміни у структурі інноваційного процесу, що зумовлює перетворення сфери виробництва нових технологій на провідну ланку національної економіки.

Лише за останнє десятиріччя ХХ ст. співвідношення факторів економічного зростання в промислово розвинутих країнах зазнало істотних змін, де 1/4 приросту — результат прямих матеріальних вкладень капіталу, приблизно 1/3 — підвищення кваліфікації робочої сили, понад 40 % — використання нових наукових відкриттів, винаходів і досліджень, впровадження технічних інновацій. Важливий елемент використання інновацій як засобу розвитку виробництва і технологій — державне регулювання й підтримка цього процесу, вибір правильної стратегії, способи її реалізації та фінансового забезпечення [6, с. 626—627]. З огляду на це, для розвитку економіки України доцільно використовувати досвід впровадження технологічних систем в економічно розвинених країнах, в яких інновація і технічний розвиток розглядаються як основний засіб розв'язання соціально-економічних проблем.

Серед промислово розвинених країн особливо вирізняється інноваційна стратегія Японії, де основу стратегії розвитку сфери виробництва технологій становить принцип концентрації засобів і сил, державне регулювання та ініціатива підприємства. Структурні зміни економіки визначили необхідність прискореного оновлення основного капіталу. Провідна роль у цьому процесі належала державі, яка здійснила податкову реформу, в результаті чого було значно знижено норми оподаткування доходу корпорацій, встановлено пільги для інвесторів тощо.

Країни з розвинутою ринковою економікою значні фінансові вкладення здійснюють також у фунда-

ментальні дослідження і дослідно-конструкторські роботи, що визначають стратегію наукових розробок і створення наукоємних виробництв, частка яких в кінці 80-х та на початку 90-х років минулого століття становила у США — 70 %, Англії — 80, Франції — 90, Японії — 50 %, впроваджують непрямі методи фінансування: податкові пільги, програмно-цільове субсидування тощо. Таким чином, за регулюючої ролі держави в розвинених країнах відбувається формування особливої сфери виробництва технологій, від якої залежить економічне зростання.

Залучення України до світогосподарських зв'язків передбачає подолання її технологічної відсталості, поліпшення інвестиційної політики уряду, створення державою умов для нагромадження капіталу підприємницькими структурами виробничої сфери. Без інвестування реальних капіталовкладень у виробничу сферу України неможливий ефективний розвиток інноваційних процесів, що визначають економічне піднесення країни.

Висновок. Технологія — наука про способи розв'язання задач людства шляхом застосування технічних заходів. Вона широко використовується там, де людина активно і цілеспрямовано ставиться до оточуючих її процесів, прагне свідомо і планомірно змінювати природне і соціальне середовище, вдосконалювати виробництво на основі наукових досягнень. За таких умов об'єктивною необхідністю

стає розвиток усіх сутнісних сил людини, її творчих, організаторських, розумових здібностей.

Нині технології виробництва в Україні базуються переважно на технічних засобах третього і четвертого технологічного укладу, що з огляду на інтенсивний розвиток у розвинених країнах автоматизованого виробництва загрожує її постійній економічній відсталості. Виходячи з цього, слід на рівні держави забезпечити інноваційний розвиток економіки, створити сприятливі умови для впровадження новітніх технологій виробництва та вдосконалення технологій управління підприємствами.

Список використаних джерел:

1. Технологія / Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.uk.wikipedia.org/wiki>
2. Бекман / Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.uk.wikipedia.org/wiki>
3. Русский отдел [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.marxists.org/russkij/marx/1867/kapital.htm>
4. Молодіжний портал [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.djerelo.com/index.php?option=com_content&task=view&id=8616&Itemid=71
5. Філософський словник соціальних термінів [редкол.: В. П. Андрущенко та ін.] — Х.: Корвін, 2002. — 672 с.
6. Економічна енциклопедія: в 3-х т. [редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.), та ін.] — К.: Академія, 2002. — Т. 3. — 952 с.

КРИТИКА І БІБЛІОГРАФІЯ

ТРУДОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ СЕЛА В ДЕМОГРАФІЧНОМУ І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ ВИМІРАХ

Зменшення чисельності зайнятих у сільському господарстві працівників, як правило, розглядається з позицій відносного скорочення їхньої частки в аграрному секторі, реального вивільнення в результаті підвищення рівня механізації технологічних і виробничих процесів, зростання продуктивності аграрної праці та абсолютного вивільнення, пов'язаного з незворотними втратами сільського населення у зв'язку з деградацією сільської поселенської мережі, природної основи його кількісного і якісного самовідтворення. Водночас, важливе значення для прогнозування демографічного розвитку країни або окремого її регіону має вікова структура

населення, визначення на основі методів потенційної демографії частки осіб працездатного віку, соціально необхідної для його розширеного відтворення. Підвалини цього напряму дослідження заклала монографія відомого вченого економіста-аграрника К.І. Якуби¹.

Рецензована наукова праця містить шість розділів. Перший розділ автор присвячує вивченню життєвого потенціалу сільського населення України, де аргументовано доводить зростання ролі людського фактора в контексті глобалізації світової економіки, об'єктивну необхідність поглибленого вивчення демографічних характеристик кожної країни з

¹ Якуба К.І. Життєвий і трудовий потенціал сільського населення України: теорія, методологія, практика / Катерина Іллівна Якуба. — К.: ННЦ ІАЕ, 2007. — 362 с.

урахуванням національних особливостей демографічного розвитку. «З огляду на це — зазначає вчений — показники потенційної демографії, а іноді її методи є незамінним інструментом для поглибленого аналізу та оцінки демографічних характеристик населення, інших соціально-економічних явищ, пов'язаних із людиною» (с. 13). Це певною мірою стосується ринку праці, забезпечення економіки та її галузей трудовими ресурсами й рівня їх використання, плинності кадрів, стану та динамічних змін соціальної сфери — забезпеченості населення житлом, дорогами, транспортом, комунальними послугами тощо.

Порівняння абсолютного (базового) розміру повного життєвого потенціалу сільського населення України (1979 р.) з його величиною за 2003—2004 рр. показує, що лише протягом одного покоління він зменшився на 28,2 %. При цьому скорочення чисельності селян спричинило зменшення їхнього життєвого потенціалу на 86,3 %, а середньої тривалості життя — на 13,7 % (с. 41). За подальшого збереження тенденції відтворення селянства села як такого може не бути. Такий висновок підтверджується фактами руйнації сільської поселенської мережі, що за цей період втратила майже 2,7 тис. сільських населених пунктів або 8,6 % їх загальної кількості. В середньому за рік з географічної карти України зникало по 82 сільських поселення (одне протягом кожних 5 днів). Через поглиблення демографічної кризи майже третина сільських населених пунктів опинилася за межею самовідтворення. При зменшенні трудового потенціалу в сільській місцевості та в аграрній сфері спостерігається соціально-економічний парадокс виникнення і поширення безробіття.

У другому розділі рецензованого видання розглядаються групові життєві потенціали сільського населення за віковим критерієм працездатності: допрацездатного (0—15 років), працездатного (чоловіків у віці 16—59 і жінок у віці 16—54 років) і старших вікових груп (60 років і старше). Зазначається, що зменшення на 684,6 тис. осіб, або на 15,4 % чисельності сільських дітей як демографічної та соціально-економічної категорії по основних періодах дитинства свідчить про звуження природної основи відтворення населення та загострення демографічної ситуації у сільській місцевості.

У життєвому потенціалі осіб працездатного віку найбільша частка (58,9 %) припадала на осіб віком від 16 до 35 років, хоча серед фізичних осіб їх було лише 46,9 %. В цілому спостерігається стійка тенденція до зменшення життєвого потенціалу осіб працездатного віку, що на 75 % зумовлено скороченням їх чисельності, а на 25 % — тривалості життя (с. 78). Наголошується, що в останні роки з України щорічно емігрує близько 50 тис. осіб демографічно активного та професійно підготовленого населення.

Зменшення життєвого потенціалу осіб пенсійного віку також спричинено скороченням їхньої кількості і тривалості життя (на 82 і 18 % відповідно) з плавним обернено пропорційним спрямуванням за періодами дослідження і особливостями стосовно чоловіків і жінок.

Третій розділ монографії спрямовано на дослідження трудового потенціалу сільського населення, визначення його сутності у демографічному вимірі. На період трудової діяльності сільського населення потенціал розраховано щодо економічно активного населення, тобто осіб віком до 70 років. Майже однакова питома вага потенціалу чоловіків і жінок, 50,8 і 49,2 % відповідно, свідчить про більшу зайнятність жінок у суспільному виробництві порівняно з чоловіками та вищий рівень їх виживання у похилому віці (с. 111). Частка потенціалу на період економічно активного населення, в потенціалі на період трудового життя всього сільського населення віком до 70 років 2004 р. становила 68,0 %. Зменшення потенціалу економічно активного населення за 1989—2004 рр. відбулося винятково за рахунок скорочення потенціалу чоловіків (14,1 %). Потенціал жінок за цей час збільшився на 6 %.

Заслугове на увагу запропонована автором методика визначення трудового потенціалу сільського населення в обліково-статистичному вимірі, його розгляд як соціально-економічної та обліково-статистичної категорії, в широкому розумінні — сукупності громадян, здатних до самовідтворення і створення засобів до життя, і вузькому — сукупності громадян, здатних створювати в процесі виробництва тільки споживчі вартості без урахування демографічного аспекту. Проте, зазначає автор, щоб споживати, необхідно створювати, а щоб створювати — необхідно комусь працювати, підкреслюючи цим самим взаємозв'язок і взаємозумовленість, безперервність і одночасність процесів створення вартостей і демографічного розвитку (с. 125). Очевидно, що функціонування трудового потенціалу без урахування такого стану його відтворення як формування, де природною основою є демографія, неможливе. У цьому контексті автор досліджує трудовий потенціал сільського населення по природно-економічних зонах України за показниками динамічних змін, трудових відносин, навантаження на працездатних осіб сільськогосподарських угідь і ріллі.

Підвищену увагу привертає розподіл трудового потенціалу аграрної сфери за організаційно-правовими формами господарювання.

Місткий і глибокий четвертий розділ, де автор розглядає демографічну основу формування життєвого і трудового потенціалів сільського населення, засвідчує різке зростання темпів старіння сільського населення та розрахунками фактичного коефіцієнта старіння сільського населення України доводить

про початок процесу вимирання мешканців села (с. 164). Підтверджують звуження демографічної бази відтворення життєвого і трудового потенціалів сільського населення й наведені дані щодо його структури. Так, якщо 1970 р. в структурі сільського населення допрацездатна вікова група становила 30,3 %, а серед працездатних контингентів переважали вікові групи 30–34 і 40–44 роки, то 2005 р. перше місце посіли особи віком 45–49 і 65–69 років, тобто населення передпенсійного й пенсійного віку. Свідченням цього факту є й зниження загального коефіцієнту народжуваності (кількість народжених у розрахунку на 1000 чол.) на 3,4 % (1990–2004 рр.), а за 1970–2004 рр. – на 5,2 %. Якщо 1970 р. він становив 14,5 %, то 2004 р. 9,3 %. За 1990–2004 рр. абсолютна кількість народжених у сільській місцевості України зменшилася на 71,4 тис. осіб, або на 33,3 %. Значну увагу вчений приділяє аналізу міграції сільського населення (с. 194–206).

У п'ятому розділі автор розглядає взаємодію економіки з соціальними процесами, науково обґрунтовує сутність поняття «соціально-орієнтована економіка», аналізує вплив трансформаційних процесів на зайнятість сільського населення. Слушним є дослідження різновидів зайнятості в умовах функціонування різних організаційно-правових структур, процесів формування сільськогосподарського товаровиробника як складника першооснови його відтворення в умовах розвитку різноукладності у селі на засадах приватної власності на землю та майно. Доцільно наголошується на об'єктивній необхідності врахування людського фактору в процесі реформування аграрного сектору економіки, його активізації як стратегічного напрямку підвищення ефективності сільськогосподарських структур.

У рецензованому виданні критично розглянуто проблеми інформаційного забезпечення сучасних потреб аналізу зайнятості сільського населення та використання його трудового потенціалу в аграрній сфері, необхідність доповнення його використання спеціальних соціологічних досліджень відповідно до рекомендацій Міжнародної Організації праці (МОП). Визначено і проаналізовано показники економічної активності, зайнятості та безробіття сільського населення України в динаміці, запропоновано систему заходів щодо поліпшення зайнятості сільського населення й підвищення ефективності праці в аграрній сфері (с. 255).

Шостий розділ монографічного дослідження присвячено основним напрямкам збереження та докорінного покращення життєвого і трудового потенціалів

сільського населення, що має здійснюватися на всіх етапах їхнього відтворення в нерозривному зв'язку та взаємодії демографічних і соціально-економічних чинників. До таких напрямів автор відносить соціальний захист мешканців сільської місцевості, насамперед сільськогосподарських товаровиробників. Першочерговим завданням соціального захисту селян є створення соціально-економічних і правових умов для розширення сфери використання їхньої праці, ефективної зайнятості як першооснови поліпшення матеріального добробуту; розроблення та реалізація механізму державного інвестування спеціальних програм розвитку підприємництва на селі; розширення діючих і створення нових робочих місць та забезпечення постійної зайнятості селян протягом року; сприяння розвитку малого і середнього бізнесу в сільській місцевості. Результуючим показником ефективності системи соціального захисту сільськогосподарських товаровиробників є рівень життя мешканців українського села, що характеризується загальними обсягами спожитих матеріальних благ і послуг, сукупністю ресурсів домогосподарств, реальними доходами населення та їх використанням, заробітною платою працівників, споживанням населення продовольчих і непродовольчих товарів, послуг соціального спрямування, зокрема, освітніх, охорони здоров'я, житлово-комунальних та інших послуг побутового характеру.

Забезпечення соціального захисту сільського населення вбачається автором також у соціальному партнерстві, основному механізмі регулювання соціально-трудових відносин між роботодавцями та аграрними працівниками, вдосконаленні гендерних відносин в аграрній сфері та сім'ї, подоланні соціального дисбалансу між містом і селом, формуванні ментальності українського селянина.

Не позбавлене наукове видання й певних недоліків і упущень, що, безумовно, пов'язані з недостатністю вивчення й складністю досліджуваної проблеми. Доцільно було б усебічно розкрити такі аспекти як творчий потенціал мешканців села, екологічний чинник, питання трудового менталітету та адаптації аграрних працівників до економіки ринкового типу, розробити прогноз розвитку життєвого і трудового потенціалу села.

Зазначені упущення не впливають на загальну високу оцінку рецензованого монографічного дослідження, яке буде корисним для науковців, державних службовців, викладачів вищих навчальних закладів, спеціалістів агропромислового виробництва, аспірантів, студентів.

В.В. Россоха,

*кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник*

Лобас Н.Г. Миссия, задания и перспективы деятельности Всемирной организации интеллектуальной собственности / Н. Г. Лобас // *АгроИнКом*. — 2010. — № 1–3. — С. 3–6

Отражены цель создания, роль и направления деятельности Всемирной организации интеллектуальной собственности. Раскрыта организационная структура, основные функции и главные задания Организации в условиях глобализации мировой экономики.

Диесперов В.С. Крестьянам — быть хозяевами сельских территорий / В. С. Диесперов // *АгроИнКом*. — 2010. — № 1–3. — С. 7–11

Проанализирована ситуация на селе пореформенного периода. Определены предпосылки утверждения социального статуса крестьянства как хозяина сельских территорий. Предложены основные направления проведения административно-территориальной реформы для сохранения мелких поселений и пути обеспечения занятости сельского населения. Сформулированы актуальные задания государства для решения проблемы последующего прогрессивного развития села.

Криско В.Ф. Использование кадрового потенциала в контексте сельского развития / В. Ф. Криско // *АгроИнКом*. — 2010. — № 1–3. — С. 12–17

Установлено влияние развития аграрного производства на формирование рынка труда на селе, уровень финансовых вложений в обеспечение занятости сельского населения. Определены возможности создания новых рабочих мест в соответствии с минимальным и рациональным обеспечением потребности населения страны в основных продуктах питания отечественного производства. Предложены мероприятия государственной регуляции занятости в аграрной сфере.

Коденская М.Е., Пархоменко Л.Н. Состояние и формирование экономического механизма развития сахаросвеклоного производства / М. Е. Коденская, Л. Н. Пархоменко // *АгроИнКом*. — 2010. — № 1–3. — С. 18–20

Проанализировано современное состояние производства в свекловодстве. Отражены проблемы формирования экономического механизма развития отрасли. Рассчитаны минимальные цены на сахарную свеклу и сахар, что обеспечат производителям возмещения расходов на производство продукции и расширенное воссоздание отрасли.

Цимбал В.А. Пути преодоления кризиса в молочной отрасли / В. А. Цимбал // *АгроИнКом*. — 2010. — № 1–3. — С. 21–28

Отражены проблемы отрасли молочного скотоводства в Украине. Исследованы варианты формирования корпоративных структур в молочной отрасли и их влияние на сельское развитие. Проанализирован зарубежный опыт кооперации в молочной отрасли. Определено оптимальный размер и предложено организационную структуру молокоперерабатывающе-сбытового сельскохозяйственного обслуживающего кооператива.

Николаева В.П. Развитие пищевой промышленности и формирование доходов с операционной деятельности предприятий отрасли / В. П. Николаева // *АгроИнКом*. — 2010. — № 1–3. — С. 29–32

Проанализированы тенденции развития пищевой промышленности на государственном и региональном уровне. Установлена зависимость формирования доходов с операционной деятельности предприятий отрасли от уровня производства и маркетинга.

Остапчук А.Д. Малый бизнес как одно из перспективных направлений создания конкурентно-рыночной среды / А. Д. Остапчук, Р. П. Саблук // *АгроИнКом*. — 2010. — № 1–3. — С. 33–35

Проанализированы особенности функционирования и тенденции становления малого бизнеса в Украине. Определены основные организационно-экономические принципы его последующего развития.

Гуторов А.И. Экономико-экологическая оценка сельскохозяйственных земель и проблемы их устойчивого использования / А. И. Гуторов // *АгроИнКом*. — 2010. — № 1–3. — С. 35–40

Проведено комплексное исследование экономической и экологической составляющих частей сельскохозяйственного

Lobas N.G. Mission, task and prospects to activity of worldwide organization intellectual property / N. G. Lobas // *AgroInKom*. — 2010. — № 1–3. — P. 3–6

The purpose of creation, role and directions of activity of Worldwide organization of intellectual property, is reflected. An organizational structure, basic functions and main tasks to Organization in the conditions of globalization of world economy, is exposed.

Diesperov V.S. To the peasants — to be owners rural territories / V. S. Diesperov // *AgroInKom*. — 2010. — № 1–3. — P. 7–11

A situation is analyses on the village after the lead through of reforms period. Certainly pre-conditions of claim of social status of peasantry as an owner of rural territories. Basic directions of lead through of administrative-territorial reform for the maintenance of shallow rural settlements and ways of providing of employment of rural population are offered. The actual tasks of the state are formulated for the decision of problem of subsequent progressive development of village.

Krisko V.F. The use of skilled potential is in context of rural development / V. F. Krisko // *AgroInKom*. — 2010. — № 1–3. — P. 12–17

Influence of development of agrarian production on forming of labour-market on a village, level of financial investments is set in providing by work of rural population. Possibilities of creation of new workplaces are certain in accordance with the minimum and rational requirement of population of country in basic food of domestic production stuffs. The measures of government control of employment are offered in an agrarian sphere.

Kodenskaya M.E., Parkhomenko L.N. The State and forming of economic mechanism of development of sugar-beet production / M. E. Kodenskaya, L. N. Parkhomenko // *AgroInKom*. — 2010. — № 1–3. — P. 18–20

The modern state of production in beet grower industry is analysed. The problems of forming of economic mechanism of development of industry are reflected. Minimum prices on a sugar beet and sugar are calculated, that will provide to the producers not only compensation of charges on production of goods, but also will provide the extended recreation of industry.

Tsimbal V.A. Ways of overcoming of crisis in to suckling industry / V. A. Tsimbal // *AgroInKom*. — 2010. — № 1–3. — P. 21–28

The problems of industry of the suckling cattle breeding are reflected in Ukraine. Investigational variants of forming of corporate structures in suckling industry and their influence on rural development. Foreign experience of co-operation is analyzed in production of milk. Certainly an optimum size is offered organizational structure production and sale of milk agricultural attendant cooperative store.

Nikolaeva V.P. Development of food industry and forming of profits is from operating activity of enterprises of industry / V. P. Nikolaeva // *AgroInKom*. — 2010. — № 1–3. — P. 29–32

Progress of food industry trends are analyzed at state and regional level. Dependence of forming of profits is set from operating activity of enterprises of industry from the level of production and marketing.

Ostapchuk A.D. Small business as one of perspective directions of creation of competition-market environment / A. D. Ostapchuk, R. P. Sabluk // *AgroInKom*. — 2010. — № 1–3. — P. 33–35

The features of functioning and tendency of becoming of small business are analysed in Ukraine. Certainly basic organizationally-economic principles him subsequent development.

Gutorov A.I. Economic-ecological estimation of agricultural grounds and problems of their steady using / A. I. Gutorov // *AgroInKom*. — 2010. — № 1–3. — P. 35–40

Complex research of economic and ecological components of agricultural land-tenure is conducted. Certainly short- and long-term problems of the landed relations, related to the change

землепользования. Определенно коротко- и долгосрочные проблемы земельных отношений, связанные с изменением форм собственности и категорий землепользователей. Разработано задание и предложено основные положения относительно формирования стойкого землепользования в сельском хозяйстве Украины.

Збарский В.К. Формы долевой экономики и современность / В. К. Збарский, Н. П. Канинский // *АгроИнКом*. — 2010. — № 1–3. — С. 41–47

Рассматриваются сущность и формы долевой экономики в свете учений крупного английского экономиста, лауреата Нобелевской премии, профессора Джеймса Мида

Солодкий Н.В. Экономическая сущность кластеризации и предпосылки формирования и развития агропромышленных кластерных систем / Н. В. Солодкий // *АгроИнКом*. — 2010. — № 1–3. — С. 47–49

Раскрыта экономическая сущность категории «кластер» и роль кластерной экономики в повышении конкурентоспособности предприятий. Проанализировано развитие процессов кластеризации и формирование кластерной модели агропромышленного производства. Проведена классификация кластерных систем и определены предпосылки их становления.

Мегедин Н.Р. Организационное обеспечение развития сельскохозяйственных предприятий // *АгроИнКом*. — 2010. — № 1–3. — С. 50–52

Рассмотрены основные составляющие организационного обеспечения социально-экономического развития сельскохозяйственных предприятий. Доказана их значимость их оптимального совмещения и системного применения.

Загвойский Я.Д. Бенчмаркинг-тестирование эффективности управления сельскохозяйственным предприятием / Я. Д. Загвойский // *АгроИнКом*. — 2010. — № 1–3. — С. 53–55

Рассмотрена методика применения бенчмаркинга для разработки реструктуризационных мероприятий по улучшению эффективности управления сельскохозяйственных предприятий.

Каблак М.И. Информационная составляющая в процессах управления и принятия решений / М. И. Каблак // *АгроИнКом*. — 2010. — № 1–3. — С. 55–57

Рассмотрено понятие информации, определена его сущность и роль в процессах управления и принятия решений. Изучены взгляды ученых по данной проблематике. Определены основные требования к информации, дана их краткая характеристика.

Стретович А. А. Исследование экономической эффективности использования сухой пшеничной клейковины на мукомольных предприятиях / А. А. Стретович, I. В. Федулова // *АгроИнКом*. — 2010. — № 1–3. — С. 58–61

Представлены итоги исследования экономической эффективности использования комплексных факторов относительно повышения качества муки, в частности сухой пшеничной клейковины. Улучшение хлебопекарных качеств муки путем внесения СПК — более дорогое мероприятие, чем подготовка помольной партии из зерна с высшими показателями клейковины. Использование СПК оправдывается с технологической точки зрения, а не с экономической.

Ореховский Ю.Г. Интеллектуальный капитал в стратегическом измерении аграрного менеджмента / Ю. Г. Ореховский // *АгроИнКом*. — 2010. — № 1–3. — С. 61–64

Рассмотрено и обосновано ведущее место интеллектуального капитала в управлении сельскохозяйственным производством, обеспечении его перспективного развития в современном рыночном пространстве.

Соколов Д.О. Технологический фактор социально-экономического развития общества / Д. О. Соколов // *АгроИнКом*. — 2010. — № 1–3. — С. 64–67

Рассмотрено содержание категории «технология». Установлены исторические этапы технологического развития общества. Определено сущность понятия с философской, экономической и управленческой точки зрения. Проанализирован зарубежный опыт инновационного обеспечения экономического развития и возможности преодоления технологической отсталости Украины.

of patterns of ownership and categories of use of earth. A task is developed and offered substantive provisions in relation to forming of proof land-tenure in agriculture of Ukraine.

Zbarskiy V. K. Forms of by shares economy and contemporaneity / V. K. Zbarskiy, N. P. Kaninskiy // *AgroInKom*. — 2010. — № 1–3. — P. 41–47

The author in the article is investigating the meaning and forms of share economics in the light of the teachings of the famous English economist, laureate of Nobel prize, professor James Meede

Solodkiy N.V. Economic essence of clusterization and pre-condition of forming and development of the agroindustrial cluster systems / N. V. Solodkiy // *AgroInKom*. — 2010. — № 1–3. — P. 47–49

Economic essence of category is exposed «cluster» and role of cluster economy in the increase of competitiveness of enterprises. Development of processes of clusterization and forming of cluster model of agroindustrial production is analysed. Classification of the cluster systems is conducted and pre-conditions of their becoming are certain.

Megedin N.R. Organization providing of socio-economic development of agricultural enterprises // N. R. Megedin // *AgroInKom*. — 2010. — № 1–3. — P. 50–52

The main components of organization providing of socio-economic development of agricultural enterprises are considered, the importance of their optimal combination and system application.

Zagvoyskiy J.D. Benchmarking in testing of efficiency of management agricultural enterprise / J. D. Zagvoyskiy // *AgroInKom*. — 2010. — № 1–3. — P. 53–55

The technique of application of benchmarking for working out of restructuring actions for improvement of a management efficiency of the agricultural enterprises is considered.

Kablak M.I. Information component in the management and decision-making / M. I / Kablak // *AgroInKom*. — 2010. — № 1–3. — P. 55–57

The concept of the information is looked out. Its essence and role in the managerial processes and decision making are determined. The scientists' views of these questions are studied. The major requirements for the information are proposed, given their short description.

Stretovich A.A., Fedulova I.V. Research of economic efficiency of the use of dry wheat gluten on flour-miller enterprises / A. A. Stretovich, I. V. Fedulova // *AgroInKom*. — 2010. — № 1–3. — P. 58–61

The presented results of studies of economic efficiency of integrated polipshuvachiv flour quality, particularly in dry wheat gluten. Improving the baking qualities of flour by making SPC is more expensive measure than the preparation of the party with a grain milling with higher gluten. Using SPC more feasible from the technological point of view, than economic.

Orekhovskiy U.G. The intellectual capital in the strategic measuring of agrarian management / U. G. Orekhovskiy // *AgroInKom*. — 2010. — № 1–3. — P. 61–64

Considered and grounded leading place of intellectual capital in the management of agricultural operations, providing of his perspective development in modern market space.

Sokolov D.O. The Technological factor of socio-economic development of society / D. O. Sokolov // *AgroInKom*. — 2010. — № 1–3. — P. 64–67

Maintenance of category is considered «technology». The historical stages of technological development of society are set. Essence of concept is certain from the philosophical, economic and administrative point of view. Foreign experience of the innovative providing of economic development and possibility of overcoming of technological backwardness of Ukraine is analyzed.

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»
Відділення фінансів, обліку та інвестицій
Відділ фінансових відносин

Міжнародна науково-практична конференція
(у заочній формі)
«МАЛИЙ ТА СЕРЕДНІЙ АГРОБІЗНЕС В СИСТЕМІ КОРПОРАТИВНИХ ФІНАНСІВ»
Запрошення

Київ—2010

Шановні колеги!

Національний науковий центр «Інституту аграрної економіки» НААН запрошує Вас взяти участь у роботі міжнародної науково-практичної конференції: «Малий та середній агробізнес в системі корпоративних фінансів».

Конференція проводиться у заочній формі

Мета конференції — науковий аналіз та практичні пропозиції щодо проблем малого та середнього агробізнесу в системі корпоративних фінансів, налагодження ділових та дружніх зв'язків між всіма зацікавленими.

До участі у конференції запрошуються вчені, підприємці, представники підприємств і організацій, незалежно від форм власності, місця роботи, навчання та місцезнаходження.

Тематичні напрями роботи конференції

1. Корпоративні фінанси агробізнесу
2. Фінанси агропідприємств
3. Державна фінансова підтримка агропідприємств
4. Інвестиційно-кредитне забезпечення діяльності формувань агробізнесу
5. Джерела фінансування діяльності формувань малого та середнього агробізнесу

Умови участі в конференції!

Для участі у конференції просимо Вас до 30 травня 2010 р. надіслати тези та копію квитанції про сплату за публікацію тез на адресу: 03680, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10, к. 101-103 (відділ фінансових відносин) або на електронну пошту:

finconf@iae.kiev.ua.

Органітет залишає за собою право відхиляти статті, які не відповідають вказаним вимогам та тематиці конференції, редагувати та скорочувати представлені матеріали.

Організаційний внесок

Організаційний внесок складається з вартості публікації тез у збірнику матеріалів конференції (у розрахунок 30 грн за одну сторінку) та 20 грн за розсилку поштою збірника конференції.

Реквізити для оплати

ННЦ «Інститут аграрної економіки», р/рах № 31259272210230 в ГУ ДКУ в м. Києві МФО 820019, код ЄДРПОУ 00496805. Призначення платежу: за наукові тези.

Вимоги до оформлення тез

Обсяг тез 2–3 сторінок формату А-4 (210-297); тип шрифту — Times New Roman, кегель 14 пт, стиль — звичайний, міжрядковий інтервал 1,5; поля на сторінці — з усіх сторін 2 см; в правому верхньому куті індекс УДК; нижче через інтервал з вирівнюванням по центру — назва статті (заголовними літерами, жирним шрифтом 14 пт кеглю); на наступному рядку з вирівнюванням по центру — прізвище, ім'я, по батькові автора (повністю), назва організації (без скорочень) та місто; нижче через інтервал друкується текст статті; абзац — 1,25 см.

Для аспірантів на першій сторінці тез робиться примітка внизу, в якій вказується ініціали та прізвище наукового керівника, його науковий ступінь та вчене звання.

Надрукований варіант статті подається українською, російською або англійською мовами та електронною версією на дискеті чи CD диску у форматі MS Word 6.0/95 (97/2000) або надсилається електронною поштою.

До CD диску та дискети додається підписаний авторами паперовий варіант тез.

Для отримання збірника необхідно надати наступну інформацію: поштовий індекс, країна, місто, вулиця, № будинку, № квартири, повна назва організації або прізвище ім'я по батькові автора.

Організаційний комітет

Саблук П.Т. — доктор економічних наук, професор, академік НААН
Дем'яненко М.Я. — доктор економічних наук, професор, академік НААН
Малік Й.М. — доктор економічних наук, професор, академік НААН
Кваша С.М. — доктор економічних наук, професор, член-кор. НААН
Стецюк П.А. — доктор економічних наук, професор
Скутий В.М. — кандидат економічних наук
Саблук Р.П. — кандидат економічних наук
Алексійчук В.М. — кандидат економічних наук
Шпикуняк О.Г. — кандидат економічних наук
Воскобійник Ю.П. — кандидат економічних наук

Телефони для довідок: +38-044-527-84-43
(Саблук Ростислав Петрович)
(Плоденко Юлія Юрівна)